

A FEJÉRMEGYEI ÉS SZÉKESFEJÉRVÁR VÁROSI
TÖRTÉNELMI S RÉGÉSZETI EGYLET
ÉVKÖNYVE,

1885. ÉVRE.

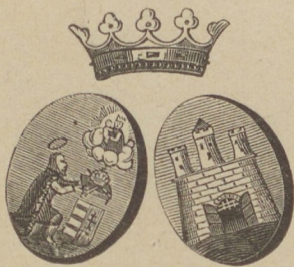

A VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI:

Dr. HATTYUFFY DEZSŐ,

egyleti titkár.

AZ EGYLET SAJÁT KIADVÁNYA.

SZÉKESFEJÉRVÁROTT,

NYOMATOTT A „VÖRÖSMARTY” KÖNYVNYOMDÁBAN SZÁMMER KÁLMÁNNÁL. 1885.

FEJÉR MEGYEI MÚZEUMOK
KÖNYVTÁRA

Lezárt szám; 27.574

ELSŐ RÉSZ.

ÉRTEKEZÉSEK.

FEJÉRMEGYE ELPUSZTULT HELYSÉGEI.

Irta: **KÁROLY JÁNOS.**

I. Közlemény.

Midőn a szerencsétlen mohácsi csata után Szuleimán a harcmezőt megtekinté, egy béghez, ki sátora előtt állván őt köszönté, e kérdést intézte: hát öreg mit tegyünk most? s Alibég, valóságos török fanatismussal ekép válaszolt: tedd meg uram, hogy a sertés ne nevelhessen többé fiakat ¹⁾).

Az irtóháborura czélzó válasz esillogó aranyokkal lett jutalmazva, s Szuleimán parancsot adott lovassága egy részének, hogy pusztítsa a Duna s Balaton közti vidéket, feldulatá Somogy, Szala, Vas, Győr és Sopronmegyéket; a duló had utját mindenütt kardrahányt csecsemők s öregek tetemei, égő falvak, kirabolt városok jelölék, s midőn maga a sereg Budára tartott, alig maradt neki pusztítani való. Fehér- és Pilismegyéből kizaklatott lakosok, számra talán harminczezeren, Pilis-Marótra menekültek, hogy ott mindnyájan meghaljanak.

Váratat víni ekkor nem volt a győztes seregnek feladata, s így Visegrád, Esztergom, Komárom erősségei meg lettek kimélve, még Székesfehérvár is. De 1543. april 23-án Drinápolyból újra megindul Szuleimán, a francziák királya bujtotta fel, s roppant sereggel ismét Magyarországra tör. Valpó elesik, Pécs, Siklós meghódol neki, innét Szegszárd, Földvár, Pentele, Adony s Ercsin keresztül Budára érkezett, s még Esztergomot és Fehérvárt elfoglalja: azalatt Emin krimi tatár szultán s a dobrudzsai tatárok főnöke, 80 ezernyi sereggel pusztíták Fehér- s a szom-

¹⁾ Joseph Hammer Geschichte des Osmanischen Reiches 1828. III. 61. 1.

szédes megyéket. Fehérvár ostroma aug. 26-án vette kezdetét; oltalmáról alig volt gondoskodva. Ezernyi magyar, olasz s német sereg vitézül állt ugyan ki két ostromot, aug. 28-án az egyiket, septemb. 2-án a másikat, de a polgárság ismervén a védművek hiányait, az ellentállás sikertelenségét, sept. 4-én feladta a várat. A jutalom az volt, hogy a polgárok főbbjei lenyakaztattak, többen rablánczra fűzettek büntetésül, hogy János király halála után Ferdinándhoz pártoltak.

A megyének védbástyája, menhelye török kézre került; székhelyévé lön egyik szandzsákságnak, Fehérmegye területe a budai pasaság 4 szandzsáksága között osztatott fel, t. i. a **budai, fehérvári, simontornyai** és **szegszárdi** között; a megyei adminisztráció megszűnt s megkezdődött a török gazdálkodás. A jobb falvakat a bégek kapták a kevesebbet érőket a spáhik, s adóztatták kényök-kedvök szerint. A mely falut megkimélt a kard, tönkretette az **adó**. Mint az összes behódolt részeken, ugy Fehérmegyében is ez időre esik a faluk elnéptelenedése; pusztán hagyása.

A rendes adón kívül ugyanis fizette a magyar a termény tizedét, és pedig legtöbbszörre pénzül; tized járt mindnemű gabonából, kerti veteményből; tizedet fizetett a tenyésztett állatok egyrészéből, méhkasokból, birkákból, bárányokból, sertésekből, fizették az iszpendzsét vagyis kapu- vagy telekadót 50 oszporát (egy magy. forintot) egy telektől, mely összeg valamint a tized, egészen a spáhik jövedelme volt, mely a telkek összeírásának alapján volt kivetve. A személyes adók közé tartozott a menyasszonyi adó, a nőtlenek adója. Ide számítottak a botbüntetés váltságadója különféle kártételekért. Terhes birság fizettetett a falu által azért is, ha a határban emberhullát találtak, s miután a lakosság ugyis túl volt terhelve a sokféle adóval, megesett az is, hogy a falu népe, nehogy megadóztassék, eltagadta a terület tulajdonját.

A fentebbi adókon kívül, melyek a tized s lélek adó-osztályába tartoztak s a török hűbéresnek jártak, volt még a minden keresztény alattvalóra vetett államadó is, a császári adó, mely nem a föld termékeihez, hanem a lélekszám arányához képest vettettet ki. A moóri urad. levéltár egyik oklevele elég világosan tünteti fel, a csókakői várhoz tartozó 36 községnek

adózási terhét a török világból; e szerint, hogy többet ne említsek, Pátka az esztergomi érseknek, mint magyar földesurnak 60 frt., a török császárnak 12 frt., a török földesurnak minden telek után 50 den., egy kocsi fa, egy kocsi széna, fél pint vaj, s különféle kézimunkával, fuvarozással, termények utáni tizeddel adózott.

De mindezt csak megbirták volna, a szultánnak fizetett rendes és rendkívüli adók aránylag könnyen voltak viselhetők, még a császári adón kívül olykor kivetett hadi adó, a harács is, hanem voltak ezen adókon kívül még más terhek is, melyek elviselhetlenné tették a magyar jobbágyok állapotát, ilyen volt a **hadi fuvarozás**.

E fuvarozás állott mindenekelőtt élelem-szállításból hadjáratok idejében a tábor után az ostromlott várak alá, a falukra s városokra kivetették mennyi búzát, árpát, zabot szállítsanak, sőt a keresztény jobbágyokkal tétették meg ilyenkor a várak alatti földmunkálatokat. A robotosok nemcsak saját megyéjükbe tartoztak menni, hanem elhajtották őket a legtávolabbi vidékekre is.

Fehérmegyének nincs meg ugyan ama vallatási kimutatása, mely az 1625. évi szőnyi békealkudozások után a sérelmek iránt több megye részéről fölvétetett, mint meg van Borsódnak, Nógrád-, Győr- és Pestmegyének, s melyek oly becses kutfőket képeznek a hódolt helyek viszonyaira, s lehet hogy Fehérmegye, melynek sem alispánja, sem szolgabirája nem volt, s ha volt, az a szomszéd megyékben lakott, így a nép el sem panaszkodhatott a méltatlanságokat, melyeket török részről szenvednie kellett. De annyit mégis tudunk, hogy az 1663. évben elfoglalt Érsek-Ujvár megerősítéséhez a fehérvári szandzsáksághoz tartozó falvakat is elhajtották, s nemcsak épületfát, de pénzt is kellett a szegény népnek fizetni; valóban szívszakgató állapot, midőn magyar ellen magyar, testvér ellen testvér volt kényszerítve a palánkfát fölállítani, a vár falát, s védműveket megépíteni, a török sereg tisztjeit élelmezni, fizetni, podgyászukat, valamint saját ellenségének a töröknek lö- és ostromszereit szállítani hova csak akarták, midőn testvére és atyafia ép azon időben, hasonló szolgálatot tett a magyar seregnek.

Községeink pusztulásának e tényezőihez sorakozott még

azon török rendszabály, mely a házak, templomok építését, kijavítását a keresztény alattvalóknak nagy mérvben akadályozá.

Spanyolország a mohamedán foglalóknak köszöni középkori legszebb épületeit, s az arab uralkodók civilizációjának nagy emlékei maig is láthatók. A mi törökjeink Magyarországon a budai fürdők, a pécsi pleb. templom, az egri és érdi minaretteken kívül alig hagytak hátra valami emléket. De nem is csoda; még Omár kalifa eltiltotta minden mahomedán államban lakó keresztényeknek templomok s zárdák építését, kijavítását, sőt ha mozlímek szomszédságában laknak, házaiknak javítása is csak a legégetőbb szükségben lett engedélyezve ¹⁾. Számos példát találunk a körösi, kecskeméti s szegedi törökkori okmányok közt annak földterítésére, mely jövedelmi forrása volt a töröknek az engedélyadással összekötött zsákmányolás.

S midőn az adóztatás, robotolás és zsarolás eme terheit nem bírta a falu népe, egy éjjel fölkerekedett barmaival, hordozható s értékesebb vagyonával s oda hagyta a földet, mely kenyeret adott, a helységet melyben született, s melyhez gyermekkori emlékei fűzék; miáltal sok helység, mely lakosai által pusztán hagyatott nem is népesedett meg többé. Nem bánta ezt sok esetben a pasa sem, midőn kijelenté neki a falu népe hogy kénytelen a sok teher miatt elszéledni, visszaient, hogy ám szökjenek, ha nem tetszik az adózás s hagyják pusztán a falut, ő neki a puszta faluból több haszna lenne, ha ők ott nem lagnának ²⁾.

De legyünk igazságosak, s mérjünk egyenlő mértékkel.

Az 1547-ben Nagyszombatban összegyűlt rendek egy törvényczikkben ³⁾ elismerték ugyan, hogy a mindenható Isten sulyosan meglátogatja olykor a nemzeteket terhes büneikért, elismerték, hogy semmi sem ártott az egykoron virágzó Magyarországnak annyit, mint a jobbágyoknak néhány év óta történt elnyomatása, kiknek kiáltása egyenesen Isten ő szent felsége színe elé hat fel, s hogy az annyira boldogtalanná lett ország iránt kiengeszteljék a minden lett dolgok teremőjét, elhatározták hogy bármi okból vették el a jobbágyok költözködési szabad-

¹⁾ Hammer. Osmanischen Reiches Staatsverfassung. I. 183 1.

²⁾ Tört. Tár VII. 45. lap.

³⁾ Ország 1547, XXVI. t. cz.

ságát, adassék az vissza nekik, s legyen szabad a netalán kemény és kegyetlen földesur hatalma alól máshová költözködniök: mindazonáltal a nemesebb közvélemény és közérzületből merített eme törvény szigorú alkalmazása s végrehajtásával itt-ott mégis adósak maradtak. Történelmi kutforrásainkból arról győződünk meg, hogy ha egyes községek jobbágysai, mint például megyénkben az alsó-szent-péteri és alsó-szent-iványiak el is költöztek falujokból, nem azért költöztek el, mert szabad volt nekik, hanem azért mert földesuraik nem védték meg a portyázó hajduktól, ha pedig urok adóját le nem fizették, ezek rohantak reájok, s pusztították a falu népét, elhajtották barmaikat, felgyújtották házaikat. Az alsó-szent-péteri jobbágysok így panaszkodnak 1644. április 20-án Torkos Péter és Dombay Pál földesurokhoz intézett levelükben „Ime az elmúlt héten az katonák és az hajduk falunkat felgyújták, némelyek közülünk megégtének, némelyek még az szűz leányzók is fegyverrel levágtattak, némelyek rabságra vitettenek, és az mi édes marháink, melyeket az uraság szárnyai alatt kerestünk egy lábíg elvitettenek“ sat. ¹⁾

Az alsó-szent-iványiak is Bölcskére menekültek, innét írják Jármay András szabolcsi alispán földesuruknak 1668. június 20-án hogy Paksi földesuruk Lendvay János győri harminczados gondviselésére bizta őket, ez aztán a Paksi család kihaltával donációt kért Szent-Iványra, követelte az adót, — „De mi ugyan nem adtuk — mondják ők — hanem reánk küldött, és közülünk hetet levágott, s marháinkban 70 ökröt elhajtattott“ ²⁾.

A Szapáryak meg az ercsii és rác-szent-péteriek marháit hajtották el, mivel ezek adójokat Győrre, hol ők laktak be nem szállították ³⁾. Pedig mily nagy bajjal járt az adószállítás! A szabados, ki az adó szállításaért föl volt mentve egyéb ur adózástól, kocsijára rakta az ur ajándékokat, karmazsin csizmákat, papucsokat és szőnyeget s úgy vitte a másik vármegyében lakó földesurához, szerencse volt ha vagy a török, vagy a hajdu népség ki nem rabolta, vagy rabságra nem vitte. A pénzt leg-

¹⁾ L. Levelestár 5. sz. alatti levelet.

²⁾ U. o. 8. sz. a. levelet.

³⁾ Mura-Szombati levéltár X. cs. 23. sz.

többszörire gyalog vitték s hogy ki ne zsebeltessenek, végig furt botnak üregébe rejtették ¹⁾).

Nehéz volt tehát a jobbágy sorsa a hódolt részekben, s így nem csoda, hogy a mely falut el nem pusztított a háboru, elpusztítá azt a török adózás és igen sokszor a földesuri önkény.

Különben, hogy némi fogalmunk legyen megyénknek a török időbeli állapotáról, az egykor létezett s aztán elpusztult falukról, azok népességi s földművelési viszonyairól, nézzük meg azon összeírásokat, melyek a multból Fejérmegyére vonatkozólag fenmaradtak; hézagosa ugyan, de mégis elegendők arra, hogy magunkat némileg tájékozzuk.

1543-ból ugyanis, valószínűleg mielőtt Fejérvár elfoglaltatott, s erődítésére egy forintos ségély szedtetett, fenmaradt egy conscriptio, Cheh Gergely szolgabíró járásából, melyet Zentágotai Literatus Lázár rovásoló irt, s mely a földesuron kívül a porták, a szegények, a pusztatelkek — sessiók — számát tünteti föl, s következő községekről szól:

— Herchek, Révay Ferenczé, 5 portával, 7 szegény jobbágygyal, 2 pusztatelekkal.

Káloz, fejérvári káptalané, 12 p. 14 sz. j. 8 p. t.

Polgárdy Battyány Ferenczé, 10 p. 17 sz. j. 6 p. t.

Fyle, fejérvári káptalané, 32 p. 15 sz. j. 9 p. t.

Kisfyle, fejérvári préposté, 12 p. 2 sz. j. 4 p. t.

Jenyew (Jenő Nádasd-Ladány mellett) Benethey Jánosé,
6 p. 2 sz. j.

Ladán, nemeseké, 12 p. 5 sz. j.

Keszy, Chygléri ²⁾ Pálé, 2 p. nemesek portája 5.

Saagh, fejérvári olvasó kanonoké, 9 p. 4 sz. j. 2 p. t.

Zenth Mihály, ugyanazé, 10 p. 5 sz. j. 2 p. t.

Battyán, a törökök által elpusztított.

Ingován, fejérvári káptalané, 35 p. 38 sz. j.

Platea intra muros, bástyák közötti utca, a fvári káptalané, 16 p. 7 sz. j.

Chor, Podmaniczky Jánosé, 12 p. 8 sz. j.

Ugyanott a fejérvári káptalannak van 8 p. 2 sz. jobbágya.

Gyón, Podmaniczky Jánosé, 13 p. 4 sz. j.

¹⁾ Nagykörösi krónika 65. lap.

²⁾ Nevét megörzvé Nádasd-Ladányhoz tartozó **Csilléri** major

Eszthemér, ugyanazé, 15 p. 2 sz. j.

Mellár, ugyanazé, 21 p. 5 sz. j.

Baynka, ugyanazé 10 p. 2 sz. j.

Inota, ugyanazé, 8 p. 4 sz. j.

Szent Miklós utcája a külvárosban a sz Miklósról czimzett káptalané, 12 p. 22 sz. j. leégett 6.

Ez az összes conscriptio 1543-ból; kevés ugyan, de ebből is látható, hogy Fejérmegyének egész alsó részéből csak ezen községek maradtak meg a mohácsi vész utáni pusztításokból, már akkor sok telek hevert munkás kéz hiányában elhagyottan, s az akkori faluk közül Kis-Füle, Jenő, Sággh ma már pusztákká olvadtak le.

Az 1696. évi összeírás is ¹⁾, melyet terjedelménél fogva még kivonatilag sem közölhetek, szinte azt tanúsítja, hogy akkor sok község mely elpusztult, de most ismét lakva van, nem vétetett föl a conscriptioba; különösen áll ez a mostani német községekről, melyek többnyire a török idők után lettek újra megszállva.

1695-ben lettek a lajstrom szerint Sóskut, Tárnok, Törökbálint — mely ez időben szinte Fejérmegyéhez tartozott — Érd, Százhalom, D.-Pentele, Rác-Álmás s Perkáta görögkeletiekkel benépesítve, s hogy mily külseje volt egyik-másik falunak: mutatja az összeírás, mely Tárnokról például azt említi, hogy Szapáry Péteré, jövevény lakos van 14, s a birón kívül kinek háza van, valamennyien putriban laknak. Hasonlókép Sóskuton, hol Csernovics Arzen patriarchájuk lakik, s ki Sóskut és Barát-házáért a Jézus társaságbeliek komáromi házának 90 frt. hasznobért fizet, csak ennek s a birónak van háza, a többi 14 lakos földbeásott lakással bir.

Igy Törökbálinton, hol a birónak volt csak épített háza, a többi 21 rác pedig szinte putriban lakott.

De hogy legalább megközelítőleg teljes számát ismerjük Fejérmegye fennálló s elpusztult helyeinek, s köztük mely helyek azok, melyek hajdan virágzó falvak voltak, s most már csak mint puszták ismeretesek, vagy végkép elpusztultak, s melyek voltak hajdan puszták, melyek most már mint virágzó

¹⁾ Országos levéltár.

helységek szerepelnek, ime alább közlöm a névsort, VI. Károly azon okleveleiből, melyeket 1730. és 1731-ben adott ki, s melyekben felsorolja mindazon fejmegyei possessiókat és prae-diumokat, helységeket és pusztákat, melyeknek birtokosait birtokjogaik igazolása czéljából a neoquistika commissio elé Pestre idézi ¹⁾. Az 1730-iki idéző-levélben következő helységek és puszták emlittetnek: Szigetfő, Érd, Rác-Almás, Százhalom, Ercsi, Tárnok, Lovasberény, Berki, Diós, Kuts, Dád, Szent-Ivány, Sárville mellett Zödreg, Szent-Miklós, Zil (?) Zanács (?) Zemes (?) Hard, Szent-Ivány Hard mellett, Gerencsér, Váma, Dobos, Arki, Bessenyő, Pusztaváma, Ladány, Kiskeszi, Kajászó-Szent-Péter, Alap, Zámor és Rác-Szent-Péter.

Az 1731-ikiben pedig mint possessiók — faluk — neveztetnek meg: Bicske, Mány, Polgárdi, Szabad-Battyán, Battyán, Csákvár, Fel-Egres, Seregélyes, Soponya, Káloz, Tács, Vajta, Sz.-Mihály, Rác-Keresztur, Nadap, Iszka-Sz.-György, Moha, Ladány, Keresztes, Moór, Bodaik, Csurgó, Csákberény, Zámoly, Sár-Keresztur, Kiskeszi, Füle, Perkáta, Pákoz, Sukoró, Pázmánd, Vereb, Vaál, Gyúró, Ettyek, Soóskut, Velence, Magyar-Almás, Czece, Pátka, Aba, Rác-Almás, Tordacs, Kuldó, Felcsut, Szent-Péter, Csoór, Tabajd, Adony, — mint prediumok, puszták pedig: Kis-Mány, Eörs, Mernémet-Egyháza, Csala, Somlyó, Forna, Boglár, Kozma, Bács, Fáncs, Lángh, Hörcsök, Hatvan, Kuti, Gyón, Isztimér, Mellár, Mecsér, Eszeny, Ujfal, Fövény, Saágh, Ricze, Jakab-Szállása, Sározd, Kis-Puszt, Seregény, Babocska, Szent-Mihály, Szent-Mihály Szigeti, Halász, Börgönd, Bögöd, Szent-Ivány, Dád, Vám, Bod, Pentelé, Igar, Attya, Guth, Barlinka, Erdő-Bakonya, Csillérd, Jenő, Sz.-Borbála, Szeréd, Orond, Kajmád, Tárnok, Nagy-Velek, Kis-Velek, Timár, Sárkány, Dobos, Türös, Vajal, Arki, Puszt-Nána, Pusztavám, Ondód, Csókakő, Gerencsér, Szent-Györgyvár, Gánt, Kápolna, Kerek-Szent-Tamás, Csala, Kisfalud, Borián, Karácsonyszállás, Venyul (Venyim), Ekőszállás, Kis-Füle, Dinnyés, Szent-Ágota, Agárd, Vincz, Szent-György, Báránd, Réthi, Gárdony, Viske, Hard, Menyöd, Zabolcs, Csikola, Nyék (csalái határban), Soósvár (Szöszvár?) Petele, Kajtor, Döri, Cseh-fa, Töbörzsök, Szered-Szent-Márton, Hantos

¹⁾ Barcza György pusztazámori földbirtokos levéltárából.

Kérd, Kúcs, Káloz, Szent-László, Szent-Miklós, Sáros, Barok, Urhida, Pettend, Rév-Szilas, Tinód, Bogárd, Zámor, Doboz, Alap, Lók, Kis-Mány, Körtvélyes, Szolga-Egyháza, Csösz, Jég-háza, Baracska, Ivánca, Vasztély, Csabdi, Mind-Szent, Bogmér.

Ha már most e nevek között találunk olyanokat, melyek ma egészen ismeretlenek, vagy ha mint puszták megtartották is az egykori falu nevét a nélkül, hogy helyét, melyet most eke hasogat, vagy birkanyáj legel megtudnók jelölni nem lesz felesleges munka néhánynak emlékét feleleveníteni, s helyét oklevelek alapján helyismeret segélyével legalább megközelítőleg meghatározni ¹⁾. Az ily fáradozás legcsekélyebb eredménye is édesen jutalmazza a kutatót, s teljesen átéreztetni vele Niebuhr (Römische Geschichte) szavainak igazságát: „**Wer verschwunden wieder ins Dasein zurückruft, genießt die Seligkeit des Schaffens.**

De keressük elpusztult helységeinket.

¹⁾ A helyismeret okvetlenül szükséges a meghatározáshoz, mert az oklevelek szövege e nélkül tévutra vezeti sokszor a legkitünőbb erőket is. Ily tévedésbe ejté egyik elsőrendű szaktudósunkat „Anonimus külföldi vonatkozásai” című igen jeles cikkének egyik jegyzetében (Századok 1883. II. füzet 101. lap) annak szem elől tévesztése, hogy azon lapályon, mely Csákvár, Forna, Zámoly között elterül, azon időben, midőn Csák, Zabolcs unokája Csákvárát építette **tó vala.**

Azt mondja ugyanis jeles tudósunk idézett jegyzetében: „tévedett például Cornides, midőn a Vindiciaehez csatolt térképen a Vérteshegy aljába „juxta stagnum Ferteu” épített Csákvárát a mai Fertő partjára helyezi, **holott itt a Ferteu a velencei tót jelenti**, mint III. Béla 1193-ki oklevélből (C. D. II. 287. Knauznál M. Strig. I. 145. l), melyben a fejevári kereszt sek. jószágait előszámálja, a geographia fekvés összevetéséből és különösen e szavakból: In Agár juxta Ferteu kétségtelenül kitünik, lévén nem ugyan Agár, de Agárd helység mai napig is a velencei tó mellett Fejérmegyében “

Téves állítás az, hogy az a Fertő, mely mellett Csákvára építettett a mostani velencei tavat jelentené; mert a velencei tó sokkal távolabb van Csákvártól, mintsem hogy a névtelen ezt értette volna, midőn azt mondta: „ad radicem hujus silvae (Vértes) juxta stagnum Ferteu” — a Vértes erdő tövében Ferteu tó mellett — építettett Csákvára. Hanem ott volt az a Ferteu vagyis tó, mely mellett Csákvára építettett, azon medenczében, mely Csákvár, Forna és Zámoly között elterül, de a mely tó ki tudja mikor lecsapoltatott, vagy kiszáradt, szóval levezettetett azon csatornán, mely a legrégebb s legújabb térképeken is látható, s mely Pátka, Csala, Kísfalud mellett haladván, a velencei tó d'Nyugoti végébe folyik. A **Ferteu** név itt is, miként azon korban a mostani Fertőn kívül akkori okmányaink legtöbb helyén **tó** helyett használtatott, s így a Ferteu nem

BERKI ÉS DESZKA.

Az ezekre vonatkozó okleveleket a nagylelkű Zichy grófok nemzetségének köszönhetjük, kik az előbb Vár-Palotán őrzött, onnét 1858. szeptember havában nógrádmegyei Zsélybe szállított levéltárukat, a Magyar Történelmi Társulatnak nemcsak át-kutatni engedék, de annak közzétételét is hazafiui nemes áldozatkészséggel lehetővé tették.

A gróf Zichy család eddig megjelent okmánytára négy kötetből áll, s az I. kötet Árpádkori okmányai között olvashatók azon levelek, melyek Berki Csom családjáról s fejérmegyei birtokairól Érd, Berki s Deszkáról szólnak.

1241-ben János, Tádé fia Érdet Benedek ócsai préposttal bírta ¹⁾, de János e birtokot az érdi szigetrészszel, 6 libertinussal, megtartva ezek szölleit az ócsai prépost beleegyezése mellett

tulajdon de tárgynévként szerepelt a csákvári tónál is. A geographiai fekvés összevetéséből tehát és különösen III. Béla 1198-ki oklevelének ezen szavaiból „in Agár juxta Ferteu (velencei tó) habent ad quinque aratra, et in Ferteu habent praedicti fratres partem“ — Agárdon a Fertő (velencei tó) mellett van az említett keresztéseknek öt ekényi földjük s magában a Fertőben is van részük *) nem az tűnik ki, hogy azon tó, mely mellett Csákvára építettett egy és ugyanaz a velencei tóval, hanem az, hogy az akkori oklevelekben a csákvári s a velencei tó is Fertő tárgynéven nevezetett, miként egyéb tavacsák is; például a tihanyi apátság 1211-ki alapító levelében hol Kolon határolásánál az mondatik: prima meta incipit a Bolvánus, et tendit per viam Szőlős, et ibi est meta, in qua pirus, deinde ad Kövecses, et inde tendit metis interpositis ad vallem Erbelvölgye, et ibi est fossa, juxta quam sunt duae metae, et inde extendit cum dentitate metarum ad collem dictum Apathföldy et sub illo colle sunt duae metae, **et inde egreditur ad Fertho, et descendit ad Fertho, et descendit ad aliud Fertho.** sat. (C. D. VII. 5. 186—7)

Különb n legyen elég még a névtelennek Podhraczký József által kiadott bírálata s értelmezésére hivatkozni, hol a 350 lapon azt mondja „ez erdő (Vértes) alján fekszik Csákvára a Fertő mellett Fejérvármegyében a csákvári járásban, e Fertő már kiszáradt, mint patak Görög és Kerekes földképén a velencei tóba foly, e tó is (t. i. a velencei tó) mint egyéb számos tavaink hajdan Fertő nevet viselt.“ Ugy van; e velencei fertő öl egykor a mellette levő Velenceze falu is Fertőfenéknek nevezetett.

*) Agárdnak most is van a velencei tóban 600 holdnyi területe.

¹⁾ Az ócsai préposztól vagy prépostságról eddig sehol sem olvastam. Létezéséről bizonytságot tesz a gróf Zichy család okmánytára II. 6, 7, s különösen 31. okmánya, hol említve van miszerint 1270—1272 körül V. István király a

10 márkáért eladja Mihály veszprémi ispánnak, Berki Csom fiának, ekkor már Berki Csom fiai Mihály és István birták örökségképen Tárnokvölgy mellett levő Berki és Deszka helységeket is.

Tárnokot ez időben a budai polgárok birták a királynétól, kik Deszka határából **mint szomszéd községből**, önhatalmulag sajátították el egy részt. Ez ellen a Berki testvérek IV. Béla előtt panaszt emeltek; a király parancsára Olivér mester-, s a budai káptalan éneklő kanonokja kimentek a helyszínére, Berki és Deszka possessiókba, s miután a budai polgárok azt állíták, hogy a kérdéses föld nem Deszkához hanem Tárnokhoz tartozik: határozottatott, miszerint ha a budai polgárok előállítanak nyolcz tisztességes embert, kik megesküsznek a kérdéses föld Tárnokhoz való tartozandóságára: az oda is fog ítéltetni. Ennek következtében Hegó budai bilochus, Volth Petur, Otmár királynéi jobbágyok mint alperesek Ó-Budáról Konch Pált és Detriket, Tárnokról Istvánt, Martonvásárról Ivankát, Tétényből Salamon és Band lakosokat, Pestről Kis Istvánt, Torbágyról Jóbot jelölték ki eskütételre. Ámde a kitűzött időben ezek meg nem jöttek a királyné elé s így a peres birtokrész Berki testvéreknek ítéltetett ¹⁾.

Ezután nyomát veszjtjük Deszka falunak történelmi emlékeinkben, sőt a szomszédos Berkiről is csak annyit tudunk, hogy **Nánabeszter**, királyi főlovászmester fia Döme, azon 1270. évi oklevélben, melyben Sóskut iránt a szigeti apáczákkal a budai káptalan előtt kiegyezik, mint **berkii** birtokos említették ²⁾.

Nem említették sem Berki sem Deszka Róbert Károlynak 1318-ban kelt azon adománylevelében sem, melylyel az azelőtt

budai káptalan egyik tagja s tétényi Péter, Both fia királyi ember által Cheme és Ivanka királyi fegyverviselőket az érdi sziget birtokába visszahelyezni akarta; de Sente Simon és Uros s többen az **ocsai egyház** népeiből, sőt maga az ocsai prépost is a visszahelyezés ellen tiltakoztak. Maga ezen adat azon feltevésre utal, hogy a pestmegyei Ócsán levő római stýli gyönyörű templom prépostsági templom vala.

Az ocsai monostor mellett „datum apud Monasterium Olcha“ kéltezi Róbert Károly 1307-ben azon levelét, melyben Mortunus Comesnek s fiának vámszedési jogot ad. Anjoukori Okmt. I. 135 l.

¹⁾ A gróf Zichy család okmánytára II 5. 6. 7. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 31. sz oklevelek.

²⁾ Wenzel G. Árpádkori uj okmt. XI. 601. l.

Werner László által birt Erdet Tisza tárnokmesternek adta; pedig a beiktatásnál, melyet Tamás királyi ember jelenlétében Péntek budai kanonok végzett, a határok is — bár hibásan — megneveztetnek. Így Érd nyugoti határának nem Deszka és Berki hanem Vossian (Varsány), éjszakinak pedig Ladán neveztetik, holott keletről és délről igen helyesen a battai földek s az ercsii apátság birtoka jelöltetik meg.

1518-ban Berkit a rengeteg gazdag **Haraszthi** család birtokában találjuk, mely testvér család volt a **Tétényi**-vel. Haraszthy Ferencz szörényi bán s aradi főispán a fenti évben több — temes-, arad-, posega-megyei s Lugos kerületi birtokon kívül „Pestmegyében levő Káposztásmegyer, **Berki**, Százhalom Örkenyt s fejérmegyei Agategyházát“ 25 ezer forintért bevallja lévai Cseh János fiának Zsigmondnak, s nejének Haraszthi Katának, és Pakos vagy Paksy Mihálynak és ennek neje Haraszthi Annának, az ő leányainak ¹⁾.

Berki 1540-ben ismét előfordul, midőn t. i. a budai káptalan János király parancsára Ebeny Ferencz, Gáspár és Gábor testvéreket a **felső-battai** birtokba Tétényi Gergely kanonok Imre Halomról, Diódy Lajos Biáról királyi emberek jelenlétében beiktatja, a meghívott szomszéd birtokosok között megemlítve találjuk Deák — literatus — Ferenczet **Berkiből**, mint Petrovics Péter temesi főispánnak, Berki akkori urának jobbágyát.

Találkozunk okleveleinkben Berkivel ismét 1560-ban, azon birtokok között, melyeket I. Ferdinánd Bécsben febr. 7. Paksy János, Lajos, és Jób testvéreknek újból adományoz. Nem érintem azokat, melyek Slavoniában s Posega megyében továbbá Arad, Tolna, Solt és Szabolcsban feküdtek csak a fejérmegyei possessiókat emlitem meg, u. m. Almás, Pentele, Apostagh, Hard, Szent-Ivány, Zedrek, Érd, Tétény, **Berki** és Haraszthi. Bizonyos tehát ez adománylevélből, hogy ha Berki község az 1543. évi török hadjárat alatt netán elpusztult is a fenti adományozáskor mint község, falu, possessió szerepelt.

Paksy Jób és Homonnai Drugeth Margit unokájának Paksy Jánosnak leányát Annát Daróczy Zsigmond vette nőül s miután a Paksy család férfi-ága Daróczy Zsigmondné báty

¹⁾ Sz. Benedeki Convent. Prof. B. p. 163. Nagy Iván VI. köt. 51. 52

jának Paksy Lászlónak fiában Miklósban kihalt: nevezett birtokokat a női ágak öröklék, örökle ennélfogva részben Báró Száraz is akkori királyi személynök Daróczy Katalin férje, s minthogy ennek 1731-ben Illésházy gróf bizonyos szolgálatokat tett: Száraz György Berkít Illésházynek, ez pedig Batta falut Száraznak engedi.

Az 1696-ban tartott megyei conscriptio szerint Fehérvár és Buda közötti falvak, a török elleni háborúk alatt pusztulának el Berki is, de Csernovics Arzén görögkeleti patriarcha ide, valamint Sóskut, Tárnok, Százhalomra letelepíté 1695-ben az ő népeit, kik aztán 1748-ig, mint jobbágyok mivelék a földet. Azonban ez évben Ribics Ferencz a Jézus-társaságiak komáromi superiora folyamodott Fehérmegye közgyűléséhez, hogy a sós-kuti lakosokat több büntény miatt a faluból elbocsájthassa s helyükbe másokat telepíthessen. A kérelemnek hely adatott, s így nemcsak Sóskutról, hanem Berkiből is eltávozott a kevés számú népség, pusztán hagy itt a falut, templomot, melynek alapjai nemkülönben a házhelyek maig is láthatók.

Berki végre 1730-ban azon birtokok között említették, melyeknek birtokosai azon év szept. 26-án Báró Száraz György királyi személynök által birtokjogaik igazolása végett a neokvistika kommissio elé idéztettek.

Azt kell már most megállapítanom, vajjon a 13-ik században együtt említett **Deszka** és **Berki**, mely utóbbi a múlt század közepéig ismeretes volt, mely helyen álltak?

A Berkiben lakó Berki család, s a Tárnokot birtokló budai polgárok között 1268-ban Deszka iránt fennforgott per egyes kifejezései, s a fennmaradt mai emlékek geographiai viszonyai kétségen kívül helyezik, hogy a két község azon téren feküdt, melyet ma a déli vasút, Tárnok község, a sós-kuti s diósdói határ körülvesz, s mely ma mint az érdi uradalom tartozéka egész terjedelmében **berkii** határ név alatt ismeretes, s mint az érdi tiszttartóság egyik ispáni kerülete, tiszti-lakkal, gazdasági épületekkel, patakmalommal ellátva az uradalom egyik gyöngyét képezi. Ennek a berkii határnak majorsága, közvetlen Tárnok mellett az ugynevezett Tárnokvölgyben van. Egy faluhely pedig, melyen a templom alapjai s a házhelyek maig is kivehetők fekszik a fenti majorságtól éjszakra, t. i. az erlakoveczi

hires juhászattól nyugat felé, mely helyet ma puszta templom, puszta falu, németül öde Kirche néven neveznek.

Miféle falu volt itt hajdanában? Sokan azt tartják, hogy Diósd feküdt e helyen, s a török háborúk alatt elpusztulván a nép a mai Diósdot telepíté. De ennek nemcsak ellentmond egy 1333. évi oklevél, hanem világosan azt is bizonyítja, hogy Diósd már ezen évben azon helyen feküdt a hol most, t. i. Tétény közvetlen szomszédságában. Említett oklevélben ugyanis Pilis vármegye alispánja s bíró társai Sebő és Jakab mester diósdai nemesek, mint perlekedő felek között a diósdai határban, ugynevezett **tétényi dülőben** fekvő szőlőt, melyet Jakab mester Balás nejétől Liliomtól vett Jakab mesternek ítéli oda ¹⁾. S ezen Diósd később is mint határszéli falu majd Fehér- majd ismét Pilismegyéhez tartozónak állittatik, a mint t. i. a megye határa koronként változott.

Deszka nem lehetett, mert a templom és házhelyek sokkal később történt elpusztulásra vallanak, mint Deszka falu neve hogy elmarad a történelem lapjairól. **Berki tehát ott állt templomával, házival, nemesi kuriáival a hol most az ugynevezett „puszta templom“ vidéke elterül.**

És hol volt Deszka? a fentebb idézett 1268. évi okmányban az mondatik, hogy a Tárnokot haszonbérben bíró budai polgárok Deszka határából, mint Tárnokhoz közvetlen szomszédos területből elszántottak; Deszkának e szerint azon tájra kellett lenni a hol most a berkii majorság áll; s miután Litvák Gusztáv érdi uradalmi felügyelő, ki a régészet és történelmi kutatás terén minden csekélységnek látszó körülményt is kellőleg tud méltatni, ugyszinte Bonis Béla berkii ispán állításaik szerint **Ötház és Berki majorság között a sóskuti ut mentén d. ir. elterülő szántóföldeken, melyek a tárnoki völgyre dőlnek szántásközben sok kődarab kerül felszínre: bár nem bizonyos de valószínű hogy Deszka csakugyan ott állt, s hozzá tartozott a mai berkii patakmalom, mely bizonyára a legrégebbi maradvány lehet.**

¹⁾ Anjoukori Okmt III. 27. l.

SZIGETFŐ.

Szigetfő mint révhely szent István korában már ismeretes volt. A rév ugyanis 7 révészszel, kik a közvetlen szomszédságban levő Tikus villában curiai fundusokat birtak, a szent király által a veszprémvölgyi apáczáknak adományoztatott. Az adománylevelet átírja Kálmán király 1108-ban ¹⁾.

Kun László pedig 1275-ben, midőn egy izben Bakonyban vadászna, s betért a veszprémvölgyi apácák B. Sz. Mária templomába s kolostorába, látván az elhagyatottságot s meghallgatván a panaszt: felsegélésükre oda adá Tikusban levő udvarnokait, Vacha, Pek, Honga Vyleguen (Ujlegény) és Pétert utódaikkal együtt, ugyanott birt határukkal, s annak minden haszonvételével ²⁾.

1277-ben Tikus és Szigetfő már egy és ugyanazon helynek nevezetik, a mennyiben azt mondja Kun László, hogy a tikusi **más néven** szigetfői adót, mely úgy a rév, mint a száraz uti vámból a királyt illeti: a fent nevezett apáczáknak adja, hogy a révben levő kompjaikat jó karban tarthassák ³⁾.

Pár évvel később úgy látszik megfeledkezett a király ezen adományozásról; Szigetfői Jakab ispán fiától Miklóstól ugyanis egy lovat vett száz márkáért, de nem fizethette ki készpénzzel, hanem oda adományozta neki Tikust 5 udvarnokaival együtt. Ez ellen aztán 1295-ben az apácák panaszt emeltek András királynál, ki mind a két félt Szigetfői Miklóst és az apácák képviselőjét maga elé idézte. Az apácák felmutatták Kun László 1275. évi adománylevelét, Szigetfői Miklós pedig a később neki szólót, melyben az eladott ló ára fejében adományoztatik Tikos. A birtokot András az apáczáknak ítéle oda a szigetfői vám jövedelmével együtt, mint a kik régibb keletü oklevél alapján birtak; Szigetfői Miklósét pedig bárhol mutattatnék fel, érvénytelennek nyilvánította ⁴⁾.

A szigetfői révész családok idővel kihalván vagy elszéledvén a rév is elpusztult. De Róbert Károly 1330-ban ismét

¹⁾ Fejér C. Dipl. II. 47. VII. 1. 141.

²⁾ U. o. V. 2. 257.

³⁾ U. o. V. 2. 395.

⁴⁾ U. o. VI. 1. 382.

helyreállítja Vizsegrádon kelt levelével, s megerősítve a veszprémvölgyi apácák birtokjogát, minden átkelöt a révpénz fizetésére szorítja ¹⁾).

1382-ben ismét azt találjuk róla fölemlítve, hogy Garay Miklós nádor az apácákat beiktatni rendelte Szigetfő másképp Tikos föld birtokába ²⁾).

Mindezen adatok Szigetfő más néven Tikos nevű falu helyéről csak annyit árulnak el, hogy az mint révhely a Duna partján feküdt; s nem is találunk róla említést egész 1407-ig, de ekkor már határozottan körvonalazzák fekvését okmányaink. Ez évben ugyanis Almásy Mihály, Szalky Miklós, Becsei Töttös László között fenforgó s Zsigmond király által elintézett határperben, melyben Szalk-Szent-Márton, ekkor még két község volt — Pentele, Zild, Szigetfő, Almás közötti határok lettek megállapítva, s Szigetfő is, mint szomszédos község s a veszprémi apácák birtoka említettik ³⁾, s fenmaradt az apácáknak egy oklevele ugyanez évből Dezső fia László ellen mindazon károkról, melyeket ez az apácáknak Szent-György és Szigetfő nevű határaikon elkövetett ⁴⁾. Helyét azonban ezekből sem tudjuk egész pontossággal megállapítani, sőt neve is elmarad történelmi emlékeinkből; a konskriptiók sem szólnak róla, valószínű tehát, hogy a török dúlások alatt a mennyiben dunamenti utban feküdt, lakosai vagy elpusztultak vagy elköltözvén üresen hagyták. J

Emlékét ismét a korona ügyésze ujítja fel; 1730-ban ugyanis a neo-akvistika commissio elé idézi Szigetfő birtokosait, név szerint pedig Szigetfő, Ráczalmás, Kúts és mind a két Szent-Ivány feles birtokosaiban Matkó Pált, Fiáth Ferenczet, Csuporth Ádámot, Hunkár Antalt, Somody Ferencz, Péter és János fivéreket, Simonyi Gáspárt, végre Farkas Borbálát és Lendvay Klárát, mint néhai Farkas András utódait perli.

Felperest Barinyai László, alpereseket Rudnyánszky József ügyvédek képviselték. Az alperesek hivatkoztak III. Ferdinánd 1651. április 2-án Bécsben kelt adománylevelére, melyben a király

¹⁾ U. o. VIII. 3. 454

²⁾ U. o. IX. 3. 419.

³⁾ U. o. X. 5. 484.

⁴⁾ Eccl. Cam. 47. cs. 16. sz.

Almás, Kúcs s Alsó-Szent-Iványt hűséges szolgálataik elismerésül ösüknek Farkas Andrásnak s Lendvay Jánosnak, első sorban férfi, azután női utódaiknak is adta, s melyeknek birtokába a győri káptalan által Demjén Mihály királyi ember jelenlétében nem ugyan a helyszinén, hova a törököktől való félelmökben nem mehettek, hanem Komáromban 1652. febr. 19-én több fehérmegyei szomszéd, név szerint Kenyeres György Fehérmegye szolgabirája s esküdt társa Ador Péter, Dobozy Miklós, Csúthy György, Horváth János felesuti birtokosok, végre Bacsó Máté, Nagy István acsai lakosok tanuskodása mellett be is vezették.

Miként a peres iratok mutatják Gyaraki Grassalkovics Antal a nevezett birtokok másik felének tulajdonosait, t. i. Lendvay János utódait szinte beperlé. Ezek tehát név szerint Lendvay Zsigmond, Lendvay János fiának leánya Klára néhai Plathy András özvegye; Jezerniczky Katalin, Jezerniczky György és hitvesének Lendvay János fiának Zsigmondnak leánya, mint Simonyi Gáspár hátrahagyott özvegye, birtokjogaik igazolásául, melyben Gál András ügyvédkedett, szinte a fentebb említett Ferdinánd-féle adománylevélre hivatkoztak, bemutatva leszármazási táblájukat is. A fiscus tehát elállt keresetétől a nevezett birtokok, mint adományozottak tekintetében, de fenntartja 1730-iki keresetét Szigetfő iránt a mennyiben azt netán ezek bírnák, miután jogaikat e tekintetben nem igazolták.

A Lendvay örökösök tagadták Szigetfői puszta létezését, a commissio tehát így deliberált: minthogy alperesek tagadják Szigetfőnek mind birását, mind létezését őket sem fölmenteni sem a kérdéses birtokot a fiscusnak itélni nem lehet.

Midőn 1732-ben Reviczky Ferencz lett korona-ügyész, e pert ismét felújította s kiküldte Miskolczy István k. táblai jegyzőt, hogy Szigetfő létezése iránt a tanukat hallgassa ki. A tanu-kihallgatás 1732. május havában Perkátán eszközöltetett, következő kérdőpontokra:

1. Tudja-e látta-e vagy hallotta-e a tanu Szigetfő nevü pusztának hírét, ha volt-e valamikor vagy még mostan is extál-e és kiktől hallotta? hite után mondja meg. 2. Tudja-e vagy hallotta-e a tanu azon Szigetfő nevü puszta nemde nem Tettes Nemes Fehérvármegyében Ráczalmás és Pentele nevü hely-

ségek között situáltak, és ezeken kívül micsoda pusztákkal contermináltak. 3. Tudja-e? látta-e vagy hallotta-e a tanu azon Szigetfő pusztának határát micsoda jegyek választják a körülvaló helységeknek és pusztáknak határitól? s mely felé? hite után mondja meg azon jegyeket. 4. Tudja-e a tanu és látta-e azon említett Szigetfő nevű pusztán még mostan is a templomnak helye, hogy megtetszik, s micsoda jelekből tudja és mely részén a pusztának, mondja meg. 5. Tudja- vagy hallotta-e a tanu, nemde nem a ráczalmási földesurak mindenkor tiltották, s még mostan is erős büntetés alatt tiltják, hogy azon pusztát senki Szigetfőnek ne nevezze, hadd vesszen el az a neve is, és mióta tiltják circiter hány esztendeje? s kicsoda földesurak közül, nevezze meg. 6. Tudja-e vagy hallotta-e tanu, melyik völgyet híják Csetény* völgynek? s most is miképen nevezik, micsoda territoriumon vagon? hite után vallja meg. 7. Valamit tud-e a tanu azon Szigetfő pusztának állapota iránt circumstantialiter erős hite után deklarálja. 8. Kit tud magán kívül ezen dologban jó tanunak lenni nevezze meg.

Mely kérdő pontokra a következő tanuk hallgattattak ki:

I. Tanu, Milivay, Báró Száraz György pentelei jobbágya, körülbelül 110 éves, letett hite után vallja az 1-ső pontra: mióta él, mindenkoron emlékezik Szigetfő nevű pusztát nevezni, s az előtte való öreg emberektől is hallotta. 2. Jól tudja, hogy azon Szigetfő nevű pusztá Tettes Nemes Fehérvármegyében Ráczalmás és Pentele helységekkel contermináltak. 3. Hallotta, hogy vagon határa distinctim, de meddig? magát nem reflektálhatja. 4. A de eo utrumban specificált pusztá templom helyre magát a fátens nem reflektálja, mivel ezelőtt Venyingen lakott. 5. Hallotta a fátens mind ráczalmásiaktól mind penteleiektől, közönséges beszéd lévén közöttök, hogy a ráczalmási földesurak tiltották, senki Szigetfőt ne nevezzen, de hány esztendeje? és kicsoda tiltotta, név szerint nem recolligálhatja magát. 6. Csetény nevű völgyre nem emlékezik. 7. Miként az 1. s 2. pontban. 8. Szojkó nevű szabadost, Csupits Damiánt és Jovicza Beczár ráczalmási lakosokat tudja jó tanuknak lenni.

II. T. Hadnagy György perkátai hadnagy, 62 éves, letett h. u. v. az 1-ső és 2. pontra miként az előbbi tanu, azon hozzáadással, hogy maga is a fátens sok izben lévén azon deutrum-

ban specifikált pusztán, tudja bizonyosan, hogy Ráczalmás és Pentele között situáltak. 3. Semmit. 4. A fátens sok ízben azon deutruban említett pusztatemplom helyén lévén, s rajta is állván, szemével látta mind a fundamentumot, mind pediglen a leromlott kerítésének helyét, s még mostani ráczalmási Sztojko nevü szabadosnak az atyjától Fodor Morajtenyitől is a kurucz világban — a fátens lévén companiás hádnagy — együtt sokszor lévén, hallotta hogy az a pusztatemplom Szigetfői terrenumon vagyon. 5. Semmit. 6. Jól tudja azon deutruban memorált Csetény nevü völgyet, kit mostan is a ráczalmási uraság Cseténynek nevez, s a mint hallotta az előtt laktanak is ottan, és a parasztság Dombai völgynek nevezi; de Ráczalmáshoz való-e vagy sem, nem tudja. 7. A többi punktumokra tett fassiójára provokálja magát, és hogy azelőtt négy esztendővel közel levő kutat is beástak, ki által történt, nem tudja. 8. Ráczalmáson lakozó Jovicza Beczárt gondolja mindenek felett jó tanunak lenni.

III. T. Szentivanics Márton, adonyi lakos, Miklesics Gergely osztatlan örököseinek jobbágya, 33 éves l. h. u. v. az 1. 2. pontra: Ráczalmáson lakván ezelőtt 15 esztendőig, jól tudja a deutralis pusztát Ráczalmás és Pentele között N. Fehérvármegyében a Duna felé situáltak, s maga is a fátens Ráczalmáson laktában minden esztendőben szántott azon Szigetfő nevü pusztán. 3. Semmit. 4. Sokszor látta rajta is állott azon deutruban említett pusztá épületnek helyén, a hol is a fundamentom jól megtetszik, és körülötte sáncz vagyon, de a mint a régiektől hallotta valamikorön vámosház lett volna ottan. 5. Nem hallotta hogy a ráczalmási urak tiltották volna azon Szigetfőnek nevét, és ha szintén tiltották volna is, semmiképen véghezvinni nem lehetett volna, hacsak mindenkinek a nyelvét ki nem metszetnék, mert még a gyermekei is a ráczalmásiaknak Szigetfőnek nevezik azon pusztát. 6. Csetény völgyet nem tud, hanem Dombai völgyet nevez Ráczalmás és Pentele között lenni, a kinek is felét ráczalmásiak, felét pedig penteleiek birják. Azt is hallotta fátens, hogy azon völgyben a török világban ráczalmásiak laktanak, kik közül még mostan is kettőt élni nevez a fátens, a kik azon völgyben születtek, ugy Nikola szabadosnak öcsese és Gyurisa ráczalmási lakosok. 7. Tudja bizonyosan és

szemeivel látta, hogy azon negyedik punktumban nevezett épületnek, — kit vámház helyinek mondani hallott — helye és fundamentuma a deutralis pusztának territoriumán egy nagy dombon lévén, annak alatta a völgyön megyen egy régi ut a Duna felé, s az ut mellett vagyon egy forrás, a kit hideglelésről inni azelőtt igen dicsérni hallott, faragott kövekkel föl volt építve, azon köveket pedig akkor Ráczalmáson, mostan pedig Pétervárad táján lakos Sztare Miklós, máskép Bugary Miklós nevű ember elhordatván, magának csinált pinczéjére applikálta, és hogy azelőtt azon uton a szigetfői révre jártak volna úgy hallotta. 8. Adonyban Kuzmán Konakot tudja jó tanunak lenni.

IV. T. Hrisztó Dauriánovich, adonyi lakos, Csenek Ferencz jobbágya, az 1-ső és 2. pontra miként előbbi fátens, azon megjegyzéssel, hogy Ráczalmáson lakása nem volt, consequenter nem is szántott a szigetfői pusztán, mindazonáltal bort venni ezen fátens minden esztendőben Ráczalmásra járván, magok a ráczalmásiak úgy szokták a bort is egymástól megkülönböztetni: ez szigetfői hegyen termett bor, ez pedig ráczalmásin. 3. Semmit 4. Vallja, hogy azon sokszor nevezett régi épület nem csak fundamentumáról s árkáról — maga is a fátens ott sokszor lévén azon pusztta épületnek helyén — kitetszik, de azt is hallotta ráczalmásiaktól, hogy igen sok vas szegeket, ki egy fontot, ki többet, ki kevesebbet azon pusztta épületnek helyén és körülötte szedtenek és találtak ráczalmásiak, azt hallotta öreg emberektől, hogy valamikor vámosház lett volna. 5. Semmit. 6. Csetény nevű völgyet nevezni nem emlékezik, hanem Dombai völgyet Ráczalmás és Pentele között lenni tudja. 7. Miként az előbbi tanu, azon hozzáadással, hogy még mostan is ünnepnapokon kimennek azon forráshoz sokan ráczalmásiak közül, s azon forrásból isznak, s magokat vele mossák, de a köveit ki vitte el nem tudja. 8. Semmit.

V. T. Szabados János és

VI. T. Blaskovics Márton perkátai,

VII. T. Kuzmán Konak adonyi lakosok, ez utóbbi a szekszárdi postamester alattvalója, többé-kevésbé a fentiekkel egyenlő vallomást tettek.

A fentebbi tanuk után kihallgattatott Lelovich László fehérvári lakos s megyei assessor. 38 éves. 1. Tudományomnak

eredete innét vagyon, hogy a midőn ennek előtte 13 eszten-
dőkkel RácZ-Almásnak a hozzá tartozandó pusztákkal együtt
felelését cessionális mellett méltóságos gróf Szapáry Miklós
úrtól kiváltottam volna a rácZ-almási s most is életben lévő
Sztójko nevü szabadossal kimentem sétálni, és az odavaló szöllők
mellett dél felül, közel a Dunaparthoz lévő alkalmas hegyre
felhívott, s mutatta azon régi épületnek fundamentomát, mely-
nek nevezetét elsőben megvallani nem akarta, szavaimra mind-
azonáltal declarálta: Uram ezen épületnek régi neve: Szigetfő
volt és Szigetfői familiát illette régenten — ugy hallottam, de
azok Isten tudja régen meghaltak; továbbá kérdezvén hova
lett légyen a köve, felelvén, kit mink, kit mások a kinek kellett
elhordották, s még a völgyben is egy hüves forráskut hideglelés
és más nyavalyás emberek igen jártak oda s azon okból tömték
be, hogy hire se legyen; kérdezvén továbbá ezen épületnek
fundamentoma igen közel esik RácZ-Almáshoz, arra csak vállat
vont az említett szabados; ezen dolgot magamban tartván
félelemben voltam, hogy rövid nap más ura találkozik, a mint
hogya Pesten létemben Török András uramtól, akkorbéli győri
Pater Jesuiták praefectusától meg nem értetem volna Sziget-
főnek investigatióját magam is kész voltam már a végre de-
nunciálnom, hogy kevés pénzem ne periclitáltassék. 2. Minthogy
RácZ-Almás és Pentele nemes Fehérvármegyébe estek és a mint
praemittáltam az épület fundamentomának nekem való meg-
mutatását és Szigetfőnek való nevezetét az is ezen vármegyében
situáltatik. 3. Jártam és vizsgáltam az előtt 2 (két) esztendővel
határait a rácZ-almási conpossessor urakkal két régi hant határra
a Dunaparton közel Penteléhez ráakadván mindnyájan állítottuk
Tikus vagyis Szigetfői határnak lenni az egyikét, a másikat
Penteleinek. 4. miként 1. 5. Tiltották-e vagy nem a rácZ-almási
földesurak megnevezését Szigetfőnek nem constál nekem, mint-
hogy nekem is nehezen vallotta meg a szabados. 6. Csetény
völgyének nevezetik azon völgy, mely a régi hármashatároknál
van, ugyanazt is a szabadostól értetem és azon a völgyen tul
mint a Venyimi pusztához birják. 7. Amit tudtam már meg-
mondtam. 8. A rácZ-almási öreg gazdák jól tudnák ezen dolgot,
ha meg akarnák vallani.

Tartatott ez ügyben egy másik tanukihallgatás is, a fen-

tebb elősorolt kérdőpontok szerint és többé-kevésbé hasonló eredménynyel, míg végre 1735. november 26-án Nitzky György protonotarius küldetett ki Rác-Almásra s ez a helyi szemle megtartásával bizonyoságot tett arról, hogy Tikos másként Szigetfő már az ott talált templomrom tanúsága szerint is külön birtokot képez. A sok allegátának végre az lett az eredménye, hogy a neo-aquistica commissio a következő ítéletet mondá: „A felhozottak Szigetfő praedium létezésének bebizonyítására elégtelenek.“ Ha bár a törvényszék elutasította is a királyi ügyészt keresetétől, kinek keze ügyén kívül volt az a sok történelmi adat, melylyel Szigetfő egykori létezését beigazolhatta volna, s habár nem kellett a perbe fogottaknak okmányokkal igazolni, hogy a régi elpusztult szigetfői határ az adományos rác-almási birtoktestben befoglaltatik, mindazonáltal úgy a közlött történelmi adatok, mint a bár hézagos tanuvallomások eléggé bizonyítják, hogy Szigetfő másként Tikus hajdan község volt s temploma Rác-Almás és Pentele között, közel a Dunaparthoz fekvő azon dombon állott, mely alatt, közel a Dunához a régi időből most is ismeretes szent kut létezik.

Zigetfeu, Zigetfew Szigetfő neve azonban bár ferditve megmaradt máig is, a mennyiben a falu fölötti hegy ma Szigetfiának neveztetik.

ZEDREG.

A besenyők az ország különböző vidékeire különböző időben telepedének le; megtelepedtek Fejérmegyében is, de hogy mikor, nem tudjuk, a tatár pusztítás után már itt találjuk őket, s az oklevelekben fölemlített helyek arra hagynak következtetni, hogy már a tatárpusztítás előtt is itt valának. S ha az ember telepeiket veszi szemügyre, azt látja, hogy megyénkben leginkább a vizek melletti térségeket foglalták el.

Alsó- és Felső-Besnyő nem messze fekszenek a vaáli völgy vizétől, mely Ivánca fölött ömlik a Dunába, s a róluk nevezett Őrsziget és másik Besnyő, Csepelszigetben, Ráczeve város határában szinte a Duna vize mellett van.

Számosabban voltak a Sárviz mellett, hol elkezdve Nádasd Ladány- és Saágtól le egész Töbörzsök, Füle, Bogárd, Hatvan

Örs, Fánecs, Szered-Sz.-Márton, Czece, Menyöd és Egresig mind a besenyők telepei valának.

Ezen besenyő faluk közé tartozott **Zedreg** is.

Kutatásaim alatt több adatot találtam Zedregről, a nélkül hogy megtudtam volna hol létezett. Ujabban fölmerült oklevelek már tájékoznak egy kissé, de csak a vidékre nézve. Kérdésköndtem odavaló birtokosoktól; híret sem hallották soha. Végre egy megyei tanukihallgatás nyomára vezetett, s ma már megtudom mondani, mely ponton állott még 1417-ben Zedregnek a B. Szűz Mária tiszteletére szentelt temploma. S miután azt hiszem, hogy nemcsak az ősi helyen lakó s azt birtokló honfitársaimnak, de minden történetkedvelőnek jó szolgálatot teszek, összevonom Zedreg multjára vonatkozó adatokat s kijelölöm a helyet a hol egykor a Besenyő község virágzott.

1323. októb. 15-én több **zedregi** nemes, névszerint Kozma, Marczel és Domonkos testvérek, másrésről pedig Máté, Gergely és Mihály szinte testvérek bizonyos verekedés és testi sértés következtében kiegyeznek a földvári konvent előtt, s Kozma és testvérei négy márkát fizetnek Gergelynek és testvéreinek ¹⁾).

1326-ban a fehérvári keresztesek előtt egyezkednek így ki **fáneci** Nothyr Máté, Domonkos, Zul fia, Balázs Kozma fia, István és Pál Ompud fiai, Beze IPOCH fia, András Bernát fia, valamennyien **czecei** besenyők — **zedregi** Mihály, Gergely és Mátéval, Jakab fiaival, és több megnevezettekkel olyformán hogy Nothyr tiz márkát fizetett ²⁾).

1330-ban ismét a földvári konvent tesz arról bizonyosságot, hogy a fentebb említett Gergely, Máté és Mihály Czecei Jánossal és Simonnal egymásközt kibékültek ³⁾).

1337. május 1. már azt is megtudjuk, hogy Kis- és Nagy-Zedreg létezett. Zedregi Pál t. i. Zedregi Chatónak fia, Kis- és Nagy-Zedreg között levő telkét, mely **Cható ülésének** nevezetett, Zedregi Máté mesternek, Jakab fiának tiz márkáért örökáron eladta ⁴⁾).

Eddig ugyan mitsem árulnak el okmányaink a zedregiek

¹⁾ Anjoukori okmt II 88. l.

²⁾ Fejér Gy. Cod Dipl VIII 5. 289 l.

³⁾ Anjoukori okmt II 487. l.

⁴⁾ U o. III. 352. l.

Besenyő voltáról; de Róbert Károlynak egy 1337. jul. 29-én Visegrádon kelt donacziójában, melyben Kaydán fiának Bodonak elhaltával a koronára szállt Kis-Bere birtokot Somogyban, s Szent-Mártonban a besenyők közt levő részt Zedregi Gergely besenyőnek adományozá, őket világosan besenyőknek jellegzi ¹⁾); hasonlókép egy másik oklevélben Pál országbíró 1338. dec. 2-án, ki a magvaszakadt Kaydan besenyő berei birtokát Thudbeygh fia Domonkos ellenében a Kaydannel rokon Zedregi Jakab fiainak ítéli oda, mint a kik már a közvetlen előbb érintett oklevél szerint azt a királytól kapták ²⁾).

A Zedregi család egyik tagját 1347-ben már a fehérmegyei szolgabírák sorában találjuk. A fehérmegyei besenyők ispánja Gergely mester ugyanis bizonysgot tesz arról, hogy Igari György, Naszlai János és Zedregi Mátyás, Jakabnak fia, fehérmegyei szolgabírák bizonyos osztályos egyezséget hoztak létre Gyula-Örs község határában, mely egyezés szerint egyrésze a határnak **Gyula tóval** Örsi Besenyő Gergely fiának Miklósnak, s ennek fiainak Antal és Andrásnak esett osztályrészül, a másik két rész pedig **Bikelének**, és fiának Jánosnak, Genepsének, s fiainak Domonkos és Istvánnak, végre Jakabnak **Füle** testvérének.

A fehérvári kereszties vitézek egy vízfoltos hártya okmánya azonban 1417-ből meglepő világot derít Zedregnek nemcsak birtokosaira, hanem magának a falunak templomára, utcáira is. Ez oklevélben a konvent osztályegyezset hoz létre a Zedregi család tagjai között, Zedregi Antal, Bálint fia, Haday Balázs, Tamás fia, Zedregi Antal N. (?) fia, Kormóy György Antal fia között egyrészlől, másrészlől pedig Zedregi Miklós Pál fia, s Zedregi Benedek Vid fia között.]

Előfordul az oklevélben mint birtokos nemes Bónis János is; egy hegy **Chypategének**, egy másik pont pedig Balás lakháza mellett **Thelekthekenősnek** neveztetik. Kimondják továbbá az intézők, hogy a **B. Szüz Mária templomához** vezető ut nyitva álljon mindaz illető birtokos nemeseknek mind pedig jobbágyaiknak; ne merészelje annálfogva a nyilvános koesi- és gyalogutakat senki elfoglalni vagy bekeríteni. Minthogy továbbá a nyári időszakban Zedreghen az ivóvíz gyakran fogyatékán

1) U. o. III. 396. l.

2) U. o. III. 514. l.

van: bármelyik birtokos¹ atárában leszen található közvagyonnak tekintessék úgy a birtokosok s jobbágyaik, mint a barmok számára. A mi pedig a B. Szűz Mária templomának kegyuraságát illeti, maradjon az meg mint eddig, nemcsak Jakab, Tamás fia kezében, hanem az egész Zedregi familia tulajdonában.

Majdnem másfél századon keresztül hallgat a krónika Zedregről, s miután a Zedregi család végkép elenyészik történelmi lapjainkról, Zedreget 1560-ban a Paksi családnak látjuk adományozva, a mennyiben t. i. Ferdinánd adománylevelében Zedreg is — **Zedreknek** írva — Almás, Pentele, Apostag, Hard, Szent-Ivány, Érd, Tétény, Berki sat. birtokokkal mint Paksy János, Lajos és Jób testvéreknek adományozottakkal van megnevezve. Birták azután a Paksy család férfi s később a leány águ leszármazottjai majdnem egy egész századig, de Zedreget mint községet már nem találjuk fel 1651-ben sem, a midőn t. i. III. Ferdinánd Almást, Kulcsot s Alsó-Szent-Iványt Farkas András és Lendvay Jánosnak adományozta; sőt a neoquistikai commissio is kénytelen volt 1730-ban Zedreg holléte iránt tanukihallgatásokat eszközölni, s e tanuk vallomásai vezetnek nyomra, hogy Zedreg faluhelye Alsó-Szent-Ivány határában keresendő.

Azon körülmény ugyanis, mely szerint a Paksyak donatiójában Sz.-Iványra nézve csak Szent-Ivány van megemlítve, a Farkas és Lendvay családokéban pedig már az adományozott Szent-Ivány Alsó-Sz.-Iványnak neveztetik; továbbá az, hogy a neoquistika commissio 1730-iki rendeletében Zedregen kívül két Szent-Iványról emlékezik, egyikről mely a Sár vize, másikáról mely Hard mellett van azon következtetésre vezet bennünket, hogy az elpusztult Zedreg helyét s nevét a Farkas-Lendvay-féle adományozásban említett Alsó-Szent-Ivány foglalta el.

S e feltevésünkben megerősít azon körülmény, hogy Lelovich László fehérvári lakos 1724-ben Szendrích nevű fehérmegyei falura donatiót nyert, s midőn abba t. i. Szendrích név alatt kapott sz.-iványi pusztába statuáltatott volna: Lindvay Klára ezen statutióknak 1725-ben a sz.-mártoni conv. előtt ellent mondott.

Megerősitenek végre azon tanuk vallomásai, kiket a neoquistica commissio rendelete következtében 1725-ben kihallgattak. Meszlényi János királyi tanácsos s Fejérmegye alispánja ugyanis Ányos György főszolgabíróval Borz János-

sal Rác-almás és Czece községekbe küldé hogy Zedreg község iránt tanukat hallgassanak ki a következő kérdőpontokra:

1-ször. Tudja-e vagy hallotta-e a tanu és kitől? hogy nemes Fejérvármegyében Szendre máskép mint a rácok nevezik Szendrich nevü pusztá hol legyen és micsoda puszták szomszédságával megy össze azon említett pusztának határa?

2-szor. Volt-e azon a pusztán valaha? látta-e vagy testi szemeivel, tapasztalta-e az ott lévő pusztá templomának fundamentomát, avagy kőhányását, ha tudja valóságosan és látta vallja meg micsoda helyen fekszik, reá tudna-e menni?

3-szor. Nemde azon Szendre nevü pusztát régenten néhai Szigetfői familia birta örökösen, és azon familiának halálával kik birták és mostanság kiknek van birodalmában? s emlékezik-e arra vagy hallotta-e másoktól, hogy a mostani possessorai vagy azoknak praedecessorai beiktatták-o azaz statuáltatták-e magokat benne királyi jus mellett azon pusztában vagy sem.

4-szer. Mit tud s mit hallott felőle és micsoda jussal birják s circiter hány esztendeje lehet hogy a mostani conpossessorai birodalmába bementek?

5-ször. Kiket tudna ezen dologban jó bizonyságoknak lenni, — mindazokat nevezet szerint recenseálja a fátens.

I. tanu. Szarka János, Bezur Márton és Plathy András uraknak ispánja, 50 éves, letett hite után vallja:

1. Szendrich nevü pusztát tavál hallotta statution levő emberektől, mikor nemzetes Lelovics László ur installáltatta magát benne, akkor fatens is jelen lévén a mely földet még kuruczháború előtt való esztendőkben is több abai, nevezet szerint Gaál Andrással, Szecsödi Pállal és többekkel kaszált köröskörül hardi, szentiványi, alapi és előszállási puszták között lévén.

2. Tudja nyilván hol legyen azon hely még éjjel is reá tudna menni előbbeni fassiója szerint sokszor kaszálván rajta, szemeivel **dirib-darab köveket is látott rajta szent-iványi aklokön és földházokon felül napkelet felül levő bodzás-bokrokban lévén.**

3. Tudja hogy a török háboru után néhai Daróczy István ur birta szent-iványi pusztához, ő kegyelme után méltóságos Szapáry Péter ur ő nagysága és nemzetes Farkas Mihály ur

mentek birodalmába, azután viszont nem igen régen Farkas és Lendvay familiára szállott.

4. Csak két esztendeje circiter, hogy Lendvay familia jutott uraságába azelőtt való esztendőben a harmadik pontban denominált urak birták, minémü jussal nem tudja.

5. Almási szabadost és Szentivanecz Jánost Sz.-Iványon lakván gondolja jó bizonyságoknak lenni.

II. T. Simontornyai Farkas ráczalmási lakos 100 éves hite után vallja. Németiben, Nemes Tolna vármegyében laktában hallotta egy Goikó nevü rácztól, a ki haramiákkal járván, a midőn visszajött a törököktől, nem mervén ott lakni Szendre vagyis Szendrich nevü akkor faluba vette magát és másfél esztendeig tehéncordát őrizvén, hogy Szendre, máskép Szendricz jó falu lett volna, de hol legyen nem tudja, hanem Agárdon, Medinán, említett Nemes Tolna vármegyében tudja, hogy odavaló ráczokat találhatni, kik még a határait is meg tudnák mondani, ha fáradságuknak jó jutalmuk lenne.

III. T. Nemes Mátéfy János czecei lakos 55 éves, hite után vallja 1. Statutió alkalmával a mely helyet Szendre máskép Szendricz nevü pusztá helyének mondottanak azóta tudja fatens ur ő kegyelme hol légyen és hogy szent-iványi, hardi és előszállási puszták határozzák. 2. Ugyanazon statutió fatens ur jelen lévén, látott dirib-darab köveket és meszet, hihető valami fundamentomnak kellett ott lenni, kire azután mindenkor reá tudna ő kegyelme menni, **két hegy oldalában napnyugotról lévén.** 3. Tudja fatens ur ő kegyelme a mely urak szentiványi pusztát birták, azon Szendricz nevü pusztát is azok birták. 4. 5. semmit.

A többi tanu u. m. nemes Mátéfy András, nemes Rozsos Péter, Vásonyi János, Vitéz Gergely, czecei lakosok minden pontra az előbbi tanuk szerint vallottak.

Zedreg tehát ezen néven a donacziókban utoljára a Paksy-féle adományozásban fordul elő, s miután a fiskus 1725-ben holléte iránt inkviráltat, valószínű hogy a mohácsi vész után pusztult el. Később ráczokkal telepített meg a pusztá falu-hely, hihető 1630 körül, akkor t. i. midőn Dombay Pál, Dallos János és Torkos Péter az elpusztult Ercsi és Szent-Pétert szinte ráczokkal telepítették meg. A megtelepedett zedregi ráczok

bizonyosan tudták még Zedreg nevét, s ők ronták el Szendre és Szendriczre, miként a tanuvallomások bizonyítják, noha azok kik a „Levelestár“ 8. sz. a. közlött levél szerint Böleskéről Jármly András földesurnak irnak már csak Szent-Ivánnak nevezik elhagyott falujokat.

Egybevetve mindezen adatokat, valamint Modrovich Ignác Fejérmegye főlevéltárnokának Alsó-Szent-Iványra vonatkozó ezen közleményét, mely szerint, a mostani temető, mely Czece határ felé fekszik tele van kövekkel és törmelékkal, ugy annyira, hogy ha itt sirt ásnak, ritka hogy kövekre nem bukkannak. „Saját családi sírboltunk is itt lévén írja Modrovich ur, midőn azt építették, erős kőfalakat találtak, és most pár év előtt nagyobbítani akarván a föld mélyében levő nagy kövek gátolták a kivitelt, s így azt hiszi hogy e temető helyén egykor templom állott.“

Igen, az alsó-szent-iványi és közép-szent-iványi épületektől éjszaknyugotra fekvő temető helyén állott egykor a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére épült templom, s körülötte terült el Zedreg.

FEJÉRMEGYE 1861-ben.

Irta: BOROSS MIHÁLY.

Pár év előtt fényes társaságban találkozván gróf Cziráky Jánossal, mint Fejérmegye 1861-diki főispánjával, szoba jöttek a megye 1861-iki viszonyai s ő kegyelmessége így fejezte ki magát: bizony Blondinok voltunk mind a kik azon mozgalmas időben a megye kormányán állottunk.“

Helyesen fejezte ki magát, mert zuhatag fölött állottunk, Scylla és Charibdis közt kellett vezetni a megyei élet hajóját.

E megjegyzés ötletéből visszapillantok a multra s szel-
lőztetem a mult fátyolát, mert a mult a történelem tükre s a jövő kulcsa; mert a multból nagy tanuságot merithetünk és hogy feltüntessem, miként az oly feketére festett jelen a multtal összehasonlítva mégis rózsaszínűnek mondható.

Azonban, hogy gróf Cziráky János megjegyzésének helyességét feltüntessem, kissé meszsze visszapillantok a multba, annak kimutatására, hogy hányszor Blondinok voltak a haza nagyjai, a nemzet jelesei, kik annak hajóját kormányozták.

A nagy természetben aszály és eső, derü és boru, vihar és csend, bőség és szükség váltogatják egymást és a fényes nappalt sötét éj követi. Így van ez a nemzetek életében is, hol a békét harcz, a haladást visszaesés követi s az egyetértés s pártküzdelem, álom, tespedés és ébredés küzdenek egymással.

Mint a felkelő nap világa elüzi az éj homályát; soká aludtunk mi is s e százados álom alatt megnyirbálták nemzeti

szabadságunkat, szűk korlátok közé szorították jogainkat s bilincsekbe verték a szólásszabadságot. De jött az ébredés hajnala, kitört a haladás szelleme s országunk nagyjai, a honatyák, megértvén a kor intő szózatát, mint egy varázsvessző ütésére széttörték a szolgaság lánczai, szabad birtokossá lett a jobbágy s a nemzet minden tagja, nagy és kicsiny, gazdag és szegény egyenlő lett a törvény előtt.

Dicső napok! arany idő! melyik magyar tudna titeket feledni?

De jött a vihar, melyet nem mi idéztünk elő, jött a pusztulat bős szele, mely szétrombolta reményvárainkat; városok pusztítottak el, falvak égettettek le s az öldöklés angyala villogtatta gyilkos fegyverét; zúgott a vész, összekuszálta reményünket, összebonyolította hazánk viszonyait és mikor elvonult, mikor megszűnt zúgni, olyanná lett a haza, mint a temető és mi a kik éltünk, a kik tanui voltunk ez ádáz rombolásnak, olyanok voltunk, mint a halottak gyászos siremlékei, szóztalanok, némák, hidegek.

Még ez nem volt elég, hanem a vihar forgó szeléből lidérczek emelkedtek ki, a kik nemzeti életünk ellen törtek s azt akarták a külfölddel elhitetni, hogy mi a polgárosodás oly alacson fokán állunk, hogy a világ legselejtesebb népének szemetje alkalmas arra, hogy a magyart civilizálja. Idegen országokból küldettek hozzánk a vezetők, igazságszolgáltatók, tanítók, kik oly nyelven szólottak hozzánk, melyet nem értünk, kik panaszunkat, sebeinket nem orvosolták, mert nyelvünket nem érték, kiktől nem tanulhatánk, mert az ő nyelvök idegen volt előttünk. Enyészet küszöbén állott édes zengzetű nyelvünk s azzal együtt nemzetiségünk s oda jutánk, hogy hontalan lett a magyar saját ősi hazájában s jött-ment parancsolt a benzületett polgárnak.

Tizenkét évig tartó nehéz éj borult a hazára, a nehéz álom elszibbasztotta a kedélyeket, tétlenségbe sülyesztette a honfilekkeit, és a mi hallatlan volt eddig a magyar hazában, a fiu kémje lett apjának, a testvér feladta testvérét, a vendég elárulta gazdáját, ide vitt bennünket a civilizáció. A hazáját szerető magyar pedig nem tett egyebet, mint nyögött a viszonyok ónsulya alatt, könyözve tekintett vissza az imádott

haza boldog napjaira, titkon törülgette torzonborz bajuszára hulló könnyüit, buzgó imákat röpitett az egek urához, hogy fordítsa el hazájáról a nehéz igát és reménylette, hogy népe imáját meghallgatja a magyarok istene s elhozza a hajnalt, mely szebb napokat derít a hazára, sőt titkon hitte is, hogy halhatatlan költőnkjóslata szerint:

... Még jöni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó fohászság epedez
Száz ezrek ajakán.

Mert mint keresztény nem tudta isten igazsága, jósága és bölcsességével megegyeztetni

... hogy annyi sziv
Hiába ontá vért
S keservben annyi hő kebel
Szakadt meg a honért.

... hogy ész, erő
És oly szent akarat
Hiában sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.

És reményünk nem hiúsult meg, hitünk nem csalatkozott. Isten meghallá imánkat, panaszunkat a bölcs és nemesszívü fejedelem fülébe juttatá s eljött a szabadítás angyala. A fejedelem tanácskozáásra hívta meg magyar tanácsosait s megszületett az 1860. október 20-diki diploma, mely az absolut rendszer sirja s az alkotmányos élet feltámadásának hajnala lön.

Az október 20-diki diploma nem elégitette ki a nemzet többségét, de általánosságban tekintve, a diplomában foglalt legnagyobb tény, az absolutismusnak az összes monarchiára való lemondása, melynek következése, hogy a közös birodalmi ügyek, miknek létezését az 1848-ki törvények is elismerik, alkotmányosan kezeltessenek.

Az október 20-diki vivmány egyenesen és személyesen ő Felsőégének tulajdonítható, a ki éjjeli, nappali fáradatlan tanácskozmányokban s független honfiak véleménye meghallgatása után érlelé meg keblében azon nagy határozatot, hogy a félreismert, félreértett s rendszeresen rágalmozott magyar nemzetet bizalma által bizalomra ébreszsze, vaslánczai szétörése

után erkölcsi kötelékekkel ismét trónjához csatolja; azonban óhajtott sikere nem lett, mert alkotmányunk sarkkövét, az adó s ujoncz megszavazást a birodalmi tanácsba helyezte át, az 1848-diki állapot mellőzésével az 1847-dikit sem állította vissza, a megyéket csak kellemetlen felsőbb rendeletek végrehajtoivá tette és a szabadabban léleklő nemzet az október 20-ki diploma mellőzésével az általa egyedül törvényesnek ismert 1848-diki tért foglalta el, s a megyéket azon törvények szellemében szervezte, melyek hogy mikép jártak el, legalább Fehérmegye helyzetét később fogom leírni.

Főkanczellárrá br. Vay Miklós s másod főkanczellárrá Szögyény László neveztetett ki, a kiknek hazafiságában s alkotmányos érzületében senki sem kételkedett, de e neveknek sem volt nimbusok, mert a nemzet független felelős minis-
teriumot reményelt, várt, követelt.

Az október 20-diki diploma által visszanyertük az országgyűlés tarthatás jogát s az 1847/8-diki országgyűlés által hozott törvények közül csak a 8, 9, 11, 13-ik törvényezikkek ismertettek el, a többinek átvizsgálása pedig az egybehivandó országgyűlésre halasztatott. Hogy az országgyűlést illető határozatok kellőleg előkészitessenek, Magyarország hercegprímása bizatott meg, hogy Esztergomban mielőbb egy tanácskozmányt tartson oly férfakkal, kik hivatalos vagy polgári állás, értelmesség, közszolgálatok és közbizalom által kitüntetvők. Az akkori hercegprímás számtalan jelét adta tántorithatatlan hazafiságának s a nemzet némi megnyugvást talált abban, hogy e fontos ügy oly férfiu kezére bizatott, kitől jogosan várhatta, hogy csak oly férfiakat fog e tanácskozmányra meghívni, a kiket sem magasság, sem mélység; sem mosoly, sem redős homlok; sem ígélet, sem fenyegetés el nem szakaszthat a haza szent szerelmétől; oly hazafiakat fog maga köré gyűjteni, kik midőn törvényt alkotni összeülnek, nem követnek el törvényrontást s a nemzet közóhajának engedve az 1847/8-diki törvényes országgyűlés V. törvényezikkét fogják tanácskozásuk alapjául venni.

És a nemzet nem csalatkozott. 1870. december 18-án nyitattott meg s záratott be s abban csaknem egyhangulag az V-ik törvényezikk fogadtatott el s ő Felsege megkéretni

határozatott, hogy, az 1848-diki törvényczikk alapján hívja össze az országgyűlést. Így az 1848-diki választó törvények elfogadása által az 1847-ki álláspont legyőzött s az 1848-ki rendszer alapelve s lényege foganatosított.

Az október 20-diki diploma visszaállítván az ősi megyei rendszert, visszaállították a megyék régi határai. A megyék élire oly férfiak nevezettek főispánokul, kik vérünkben való vérek, csontunkból való csontok valának s kiket közbizalom és tisztelet kísért főispáni székükbe, oly férfiak, kik az 1848-diki országgyűlésen nemzeti átalakulásunknak nagy részben előharczosai voltak, kik a nemzet fiait elkülönítő válaszfalakat önként rombolták le.

Az új főispánok legelső teendője volt birtokukba venni az alkotmány védváraikat, kijavítani a megrongált falakat, ki-nyomlálni a dudvát, kiszellőztetni az idegenszagu termeket, szóval udvart és tért megtisztítani a selejttől, hogy a haza eredeti szüziességökben nyerje vissza alkotmányos védváraikat.

Fejérmegye főispánjává gróf Cziráky János neveztetett.

Nem kívánom a mult sebeit felszaggatni, sőt minden olyasra — a mi fáj — szeretek fátyolt vetni; de mint történet-írónak, nem szabad a történeti hűségtől eltérni s a való igazságot megtagadni, vagy elhallgatni.

Gróf Cziráky Jánosnak 1849-ki politikai szereplése igen elevenen emlékében élt a közönségnek s mondhatom, hogy kineveztetését nem fogadta azon rokonszenvvel, melylyel később rövid főispáni pályafutásán kísérte. Rosty István és több nagyhangu férfiak kávéházakban, értekezletekben kiméletlenül nyilatkoztak s azzal fenyegetődöztek, hogy az első ülésen kegyetlenül megtámadják s multjáról a leplet kimélet nélkül lerántják.

Lehet hogy gróf Cziráky Jánosnak e fenyegetődzéseket fülébe vitték, lehet hogy nem, de én azt hiszem — igen. Főispánná neveztetvén, december elejére kisebb körű értekezletre hívta meg a megye előkelőbbjeit a megyeház második emeleti kis termébe, a megye szervezése s szolgabirói járásokra leendő felosztása s egyéb teendők megbeszélése végett. Én is kaptam ilyen meghívót Budapestre s meg is jelentem, nem kíváncsi-ságból, hanem azért, hogy részt vegyek azon megye újra szer-

vezésében, melyet egykor vész és viharban hullámok közt — mondhatom szerencsésen s belzavar nélkül vezettem.

A kis terem zsufolásig megtelt s egyes csoportokból kifakadó hangokat lehet hallani, úgy, hogy mi higgadtabbak valami kellemetlen scéna kitörésétől tartottunk. Végre megérkezett a főispán Farkas Imre püspök s több főpap környezetében s nagyon észrevehető volt, hogy bizonyos elfogultság hatotta át egész valóját. Alig foglalta el elnöki székét, szokott éles, de rezgő hangon kijelentette, hogy ő az 1848-diki törvények alapján foglalja el az elnöki széket s ama szentesített törvények lesznek vezérfaklyái főispáni működésében.

A nem várt hazafias nyilatkozat lehütötte a háborgó hazafiak vérét s a felharsanó s szünni nem akaró, dörgő — Éljen! — bátorságot öntött gróf Cziráky Jánosba s röviden, de ékes s határozott szavakkal körvonalazta álláspontját, kijelölte azon irányelveket, melyek vezérelni fogják a megye kormányzásában s hazafias nyilatkozata — mondhatom — nemcsak lefegyverezte, de megnyerte elleneit. Megnyitó beszéde után felhívta az értekezlet tagjait, hogy válasszanak bizottságot, mely a bekövetkezendő tisztújításra az előkészületeket megtegye, a megyét szolgabírói járásokra osztsa. A bizottság tekintélyes férfiakból megválasztatott s az újjászülés által előidézett lelkesülés következtében oly fényes alakot adott Fejérmegyének, milyennel soha sem birt s nem is fog birni soha. A sármelléki járásban 1 főbíró s 5 szolgabíró; a csákváriban 1 főbíró 4 szolgabíró; a bicskeiben 1 főbíró 3 szolgabíró tervezetett, ugyanannyi esküdttel: tehát 15 járásra osztatott fel a megye. A rend fentartására egy főcsendbiztos s három albiztos alatt 120 pandur, 24 gyalog és 24 lovas hajdu állítatott fel.

Az értekezlet felosztása után tisztelegtem a főispánnal a püspöki palotában, a hol szállva volt. Gróf Cziráky János, a mint nevemet megmondám, a legszívélyesebben fogadott, hízgelő elismeréssel emlékezett 1849-diki alispánkodásomról, végül kért, hogy hagyjam el Pestet, térjek vissza a megye keblébe, vállaljak hivatalt s szolgáljak vele s alatta az átalakítás nehéz műve keresztülvitelében. Megvallom soha sem tudtam Pestet megkedvelni, talán azért mert oda voltam internálva s tudtam, hogy rendőri felügyelet alatt állok s visszavágytam Fejérme-

gyében; de meg a főispán szives kérésére megígértem, hogy elhagyom Pestet.

Meglévén a felosztás s megtétetvén az előkészületek 1860. december 17-dikére alakuló közgyűlésre hivattak meg a megye 1848-ban választott bizottmányi tagjai.

Meg sem kísértem azon első megyei gyűlés kül- és beltekintetét leírni, mert ha hű akarnék lenni: akkor egyuttal festő és szobrásznak is kellene lennem. Régi ismerősök találkoztak ott, arczukon derűtség, szemökben mosoly ült, a bukott s nyomasztó Bachrendszer sirja mellett elhaladva, az újonnan született alkotmány bölesője körül ölelhatték egymást. Nem hallott panasz a mult felett, nagyobb volt minden kebelben a jelen fölötti öröm, mint hogy még a keserűségnek is jutott volna egy parányi hely. Ugy tetszett mintha hosszú álom után vág lakodalmi ünnepélyre jöttünk volna össze.

Tíz órakor megjelenvén gr. Cziráky János főispán, az előki székéből oly klaszszikus hazafias szép beszédet mondott, mely Demosthenesnek s Ciceronak becsületére vált volna s beszéde végén letette a hivatalos esküt a majdan megkoronázandó magyar királynak.

Beszéde így hangzik:

„Tekintetes karok és rendek! Magyarország történetkönyvében részint véres, részint gyászos betűkkel jegyzett tizenkét esztendőnek bús emlékü lefolyta után szeretett drága hazánk nyomasztó ködfedte láthatarán a mindenható nagy Isten szent kegyelméből keresztül tört az alkotmányos élet reménységára, melynek éltető hatása nyomán megnyílvák Fejérmegye tanácskozási termeinek törvényes — tulajdonosai előtt vajmi soká elzárt ajtai és alkotmányos jogok, alkotmányos kötelességek teljesítésére hosszas szünet után összesereglettek üdvözölhetni ezen nemes megye képviselő karait és rendeit nekem, ki fejedelmi kegyelemből főispánnyá neveztettem, jutott a minden egyéb kitüntetések messze felülmuló szerencsém. Áhítatos borzalommal foglalom el e széket, melyen a tisztelet gonddal, a dísz aggodalommal párosulva vár reám és a belső megnyugvás kellemeit Fejérmegye képviselő karai és rendjeinek személyem iránti bizalmuktól és jövőendő szives jóindulatjuktól várhatom. Ezen ünnepélyes pillanatban körülsugározva érzem

magamat azon halhatatlan érdemü férfiakra emléktől, kik boldog leélt időknél során át, de gyakorta viszontagságos körülmények közt ültek ezen széken, és megbocsátandnak a fiui kegyeletnek, ha főleg annak hamvait idézem emlékébe, ki, mint poraiban is áldott atyám tizenhét esztendőnek lefolyása alatt tiszta hazafiságának öntudatában, mély bölcseséggel, fejedelem és haza iránti egyenlő hűséggel és csak a kormányára bizott megyének jólétét szíven hordva, minden érdeken felülemelkedő önmegtadással ezen megyének élén állott, csak a közjóra tekintve lelkiismeret szerint, jelszavához: „fényt nem óhajtok, csak hasznos lenni kívánok“ élte végperceig hű maradván.

Ernyedetlen törekvésem e hivatalbani elődeim nyomdokait követni s minden erőmet és gyenge tehetségeimet, melyeket alkotómnak köszönök, arra fordítani, hogy az előttem élteknek ne egészen méltatlan utódja legyek.

Ha valaki, jól tudom én, mily nevezetes részét alkották ős alkotmányunknak a vármegyék szerkezetei, ezeken, mint meg annyi rendithetetlen oszlopokon emelkedett fel polgári szabadságunk, még ezek rendeltetésök céljainak megfeleltek, nemzeti létünk csökkenésétől tartanunk nem kellett; szentek és szivemelők valának azon jogok, melyek a megyéket és azoknak karait és rendeit illeték, nagyok és felségesek azon igazok, melyekben részesültek. Az ősi szabadság fentartása, az adózóknak gyámolítása, az árvák és özvegyek pártfogása, az igazságnak kiszolgáltatása, a benső csend, bátorság fentartása, öregbitése, a közszorgalom élesztése, a felsőbb rendeletek végrehajtása. Ezek a megyéket s azok boldogságát különösen illető köztanácskozásaiknak nevezetes tárgyai valának; míg más részről követeik által a törvényhozásban résztvéve, ezáltal az egész ország boldogsága, az egész nemzet polgári fennállása, fénye és tekintete szép igyekezeteinek dicső iránya volt.

Azonban bármily szép, bölcs és csudálkozásra méltó volt legyen is ősi alkotmányunknak századok viszontagságaival megküzdött épülete, vármegyéinknek ritka erősegi szerkezete, annak a szellemének tiszta felfogására intő időnek hatalmas befolyása előtt méltán meghajolni kellett, és a szent cél, az ország változhatatlanul fennálló boldogsága eszközlését már

csak úgy várhattuk jövőre elérhetni, ha a közteherviselés, a felszabadított föld, a népképviselő, a törvény előtti egyenlőség elvitázhatatlan elvei mellett ezt nem többé egyes kiváltságolt osztályok tulajdonává, hanem az egész nemzetet abban testvéreileg részesülő és átkaroló ereklivé átváltoztatjuk, a közboldogság eszközlésére csak egyesített erővel és szívvvel törekvő nemzetet képezünk és összefort elemekbe ifju erőt öntve a százados alkotmányt hatályosabb és biztosabb alapokra fektetjük.

És ezért legujabb időkben, utolsó törvényes sikerrel be-rekesztett hongyülésünkön elmélet bölcseséggel alkotott törvények szellemében az alkotmányos jövőt előkészítőleg felélednek országszerte, a jelenleg már nem egyes osztályokból, de a hon minden lakosaiból szervezett megyei bizottmányok, melyek által emeltetve reményleni szabad, hogy feltámadásuk már nem egyes kiváltságokat, de a haza minden lakosait boldogítandó alkotmány nyolcz századok zivatarjai után és a legutóbbi keserű multnak hontrendítő csapása daczára ifju erőben; reményleni szabad, hogy minden magyar megkoronázandó fedjelme és a törvények oltalma alatt törvényes szabadságának aranygyümölcseit egész terjedelmében — újra éldelendi.

Rajtunk áll tekintetes karok és rendek, rajtunk nagyrészben, hogy ezen reményeket valókká tegyük, tőlünk függend jövőnk, ha tanulva a multon a jelent okszerűen felhasználjuk és ezáltal egy biztos jövőnk talpkövéét most megvetjük, ha szenvedély helyett higgadtság, ha pártoskodás viszketege helyett szoros összetartás vezérlendi lépteinket, ha el nem feledkezve, hogy rend nélkül szabadság nem létezik, a rend fentartására összevetett vállakkal közremunkálunk, ha sziveink a haza, jelesen Fejérmegye jólétének előmozdításában soha, de soha csüggedést nem szenvednek, ha rút aggaskodás, vagy vad büszkeség rajtunk erőt nem vesz, ha szintugy hiu népkegy vadászat, mint hatalmasoknak komor tekintete hazafiui kötelességeink teljesítésében minket meg nem rendit, ha elvégre bennünk létezend isteni félelem és vallásos érzelem s a fejedelemhez vonzó hűség, a hazának buzgó de tiszta szeretete, őszinte, de szerény egyenesszívűség, kölcsönös bizalom és ennek szelid magzata: hazafiui egyetértés.

Igenis tekintetes karok és rendek! most ezen jövendő szívességünk még kétes jövőjét magában rejtő hajnalon, itt ezen díszes gyülekezetben, ezen megyének színe előtt fogadom hogy hormányzatom egész ideje alatt — azon alaptételek, melyeket ime említettem, vezérlendik minden lépteimet, itt, ezen szent helyen, ezek reám nézve oly nevezetes órában, hazám égő szeretetének mély érzésében, magyar egyenességgel, egész bizalommal és a legszebb remények közt hívom fel a tekintetes karokat és rendeket, hogy rokon érzésükkel a szent czélt, mely a haza és Fejérmegye jóléte, eszközzésére velem egyesüljenek; engem főispáni vajmi nehéz és a jelen idők körülményei között felette kényes kötelességeim teljesítésében bölcs tanácsukkal segítsenek.

Hozzátok fordulok még különösen kedves drága barátaim, véreim, atyámfiai, kiket a jelenben is főrendi állások szép jogok, de azokkal párhuzamban álló szent kötelességek teljesítésével is felruházott, hogy a közügyek, és ezen áldott területű megyének, melyben laktok és gyönyöreit oly nagy mértékben éldelitek, jóléte iránt kebletek soha, soha meg nem hidegülve, magas polgári állástoknak méltán megfelelőleg köztanácskozásunkban élénk részt véve a törvényes haladás, közérdek fejlesztés és a bűnügy iránti buzgalom lobogóját ti vigyétek elő és engem mint rokontársatokat terebélyes tudományotok és tapasztalaitok bőségével szakadatlanul istápoljatok.

Hasonló indulattal, hasonló kéréssel fordulok ezen megye minden lakosához, de főleg ezen díszes megyének majdan megalakítandó tisztikarához, jövő kedves tisztársaimhoz, kiktől elvárom, de szigoruan követelendem is a törvényeknek, törvényes felsőbb rendeleteknek pontos végrehajtását, az igazságnak részrehajlatlan kiszolgáltatását, a béke és bátorság, ügy a jó rend szorgalmas, fáradatlan törekvésseli fentartását.

Nyerjék meg ez által a tekintetes karoknak és rendeknek — csak jövendő hivataloskodásuk által ki érdemlendő bizalmát, általános közmegelégedését és a megye minden lakosainak tiszteletét és szeretetét, melyek elérésében velők vetélkedni részemről soha meg nem szünendek.

Nincs már egyéb hátra, mint hogy a tekintetes karoknak és rendeknek szívességét újra kikérjem és a kinevezteté-

semről szóló királyi okmány felolvasása előtt hitemre fogadjam és ígérjem, hogy uralkodó fejedelmemhez ő cs. kir. apostoli Felségéhez, a megkoronázandó magyar királyhoz örökké hű, engedelmes hódoló leszek, magas személyének, örököseinek, utódainak dicsőségét, méltóságát, hasznát mindenkor fentartani és előmozdítani igyekeznem, kárát pedig eröm szerint elhárítom, ellenségeinek ellentálok, barátjaival barátságban leszek és mivel ő Felsége legkegyelmesebb uram kegyelméből engem Fejérmegye főispáni hivatalával felruházni méltóztatott, e megye minden karait és rendeit jogaikban és szabadságaikban, a meny nyiben tisztemben áll, megtartem, minden előttem perlekedőnek minden hivatalomhoz tartozó ügyben legkisebb személy — gazdag vagy szegény — válogatása nélkül kérelmet, adományt, kedvezést, félelmet gyűlölséget, szeretetet és kedvezést félre téve, miként Isten és az ő igazsága szerint meggőződve leszek, minden dolog iránt tehetségemhez képest jogos és igaz ítéletet, igazságot és végrehajtást teszek.

Erre esküszöm. Isten engem úgy segéljen, a boldogságos szűz Mária és istennek minden szentei.“

E lelkes és hazafias megnyitó beszédet riadó — Éljen — követte, melyeknek lecsillapultával a legfelsőbb kinevezési okmány olvastatott fel, ide ígtatom azok kedviért, a kik ilyent nem olvastak, vagy nem hallottak:

„Ő csász. és apostoli királyi Felsége legkegyelmesebb urunk nevében nagyméltóságú cziráki és dénesfalvi gróf Cziráky János ural kegyesen tudatandó.

Miután ő császári és apostoli királyi Felsége a magyar ősi megyei szerkezetnek helyreállítása iránt f. évi october 20-án kiadott legfelsőbb elhatározása folytán Nagyméltóságodat Fejérvármegye főispánjává legkegyelmesebben kinevezni méltóztatott, hogy addig is, míg a megyék végleges szervezése iránt a legközelebbi országgyűlésen törvény alkottatni fog, a megyei közigazgatás a fennebb említett legfelsőbb elhatározás értelmében mielőbb életbe léptethessék és elrendeltethessék Nagyméltóságod ezen legkegyelmesebb kinevezést a kormányára bizott megyében, haladéktalanul kihirdettetni s annak első bizottmányi ülésében jelen rendelvényt közhirré tétetvén, előtte az ide csatolt, legrégibb idők óta törvényes szakvázatban állott

esküforma szerint hivatalos főispáni esküjét letenni fogja. Mi megtörténvén, a megye közigazgatására nézve a f. évi october 20-án kiadott legfelsőbb kegyelmes királyi elhatározás nyomán ö. cs. és apostoli kir. Felsége legkegyelmesebb meghagyásából jelen átalakulási időszakra a törvényes rend érdekében szerkesztett s mellékletben idezárt ideiglenes királyi utasítást mind önmaga megtartani, mind az illetők által megtartani szoros kötelességének ismerje.

Kihez egyébiránt ö császári és apostoli királyi Felsége császári királyi kegyelmével kegyesen hajlandó marad. Báró Vay Miklós m. k. Rohonczy Ignác s. k. Ö cs. k. apostoli Felsége által Bécsben 1860. november hó 26-án báró Apor Sándor s. k.“

Miután gr. Cziráky János főispán az esküt letette ősi szokás szerint háromszor székében felemeltetett.

Utána Salamon Lajos szólott s üdvözölte a grófot új hivatalában. Majd Madarász József kelt fel s emelkedett beszédben festette az új korszakot. Tóth Lőrincz után ifj. gr. Batthyányi István indítványaira lemondott az 1848-ban választott bizottmány, hogy az új korszak öröme s jogaiban az újabb nemzedék is részesülhessen s megválasztatott az új bizottmány.

Deczember 18-án értekezlet előzte meg a megyeházi nagyteremben a 19-én tartandó tisztujitást. Az első alispánságra egyhangulag Salamon Lajos volt kijelölve; a második alispánságra Kenessey Kálmán s Vég helyi Zsigmond pályáztak. Őszintén megvallom eszem ágában sem volt pályázni, de felállt ifj. gróf Batthyányi István s ajánlott engem is mint 1849-ki alispánt. Miért is tagadnám, szívem örömtől dobbant fel, mert Fejérmegye alispánjának lenni mindig dicsőség, de amaz átalakulási korban még nagyobb dicsőség volt. A mit nem vártam, nem reményltem, hangos — Éljen! — követte Batthyányi szavait s ez döntött elhatározásom fölött. Még most is keserűen emlékezem vissza, hogy legközelebbi rokonaim s szintett barátim mindent elkövettek, hogy visszalépésre bírjanak.

Este társas vacsora volt a „Magyar király“-ban. Gróf Batthyányi István, gróf Zichy Aladár, Fiáth István határozottan követelték, hogy vissza ne lépjek, (miért az Élményeim-

ben elmondám) mert 1849-ben a belbéke fentartásáért s kiállott szenvedéseim miatt senki sem kompetensebb a másod alispánságra, mint én.

Mutasson nekem bárki oly embert, a kiben nincs hiúság s a ki nem bír önérzettel, ha a mindennapiság szűk körén felül emelkedett. Önérzetem azt sugta, hogy bátorítóimnak igaza van s komolyan elhatároztam, hogy jöjjön a minnek jöni lehet, nem lépek vissza.

Deczember 19-én sűrű néptömeg lepte el a megyeház előtti tért és tágfolyosókat. A terem ajtajában találkoztam az áldottlelkű † Véghelyi Zsigmonddal, a ki megölelt s kijelentette, hogy visszalép, mert látja, hogy előnyben vagyok. Ugy is tett.

Megkezdödvén a tisztujítás, Salamon Lajos egyhangulag megválasztatott első alispánnak. A második alispánságra Kenessey Kálmán és én jelöltettünk ki s mivel a főispán a felkiáltásból nem tudta kivenni a többséget, szavazást rendelt el. Ekkor Kenessey Kálmán, hogy az egyetértést ne zavarja, szinte visszalépett s én választattam meg.

Maig is bánom, hogy szavazást nem kértem. A két főhivatal betöltetvén, megválasztattak főjegyzőnek † Fekete János, aljegyzőknek Gondol Gábor, Szücs Sándor, tisz. főjegyzőknek kinevezettek gr. Zichy Nándor, Északi Károly, aljegyzőnek gr. Zichy János, Hajós Gusztáv, ifj. gr. Batthyányi László, főügyésznek † Márkus István, alügyésznek Gergey Károly és † Mészöly Lőrincz, pénztárnoknak † Molnár Imre, főszámvevőnek Tóth István, alszámvevőnek † Kálmán Lajos. A sármelléki járásban főbirónak † Mészöly Kornél, szolgabiráknak gr. Zichy Jenő] főbirói ranggal, Rozgonyi György, † Nyakas Imre, † Hattyufy Kristóf, Sárközy Kálmán, tiszteletbelinek nevezetett Huszár Ágost., esküdteknek Karlovics János, br. Splényi Ödön, Fiáth Imre, † Eörsi Nagy Leander, Soos Károly, Waldl (most Erdős) József, tiszteletbelieknek nevezetett Décsey Lajos*) Nagy Gyula † Hajós Kálmán, Bóncz Géza, Gunda Ferencz, † Podhorszky Nápoly, a ki később rendes esküdt lett, Soos Károly lemondásával. A csákvári járásban főbirónak, † Eröss

*) Décsey Lajos esküdsége onnan ered, hogy mikor Kozma Ferencz t. főbirónak kinevezetett, ő önként felajánkozott mellé esküdtnek. Szerk.

József, szolgabiráknak Szöllösy Benő. † Kaszap Lajos, Balassa László, Korniss Antal, esküdteknek Salamon Pál, Meszlenyi Miklós, Kreskay Pál, Pozner Elek, Németh Nep. János, tiszt. Juth Henrik, Kenessey Lajos, ifj. Sárközy Kázmér, Lehóczky Dániel. Bicskei járásban főbirónak Zuber József, szolgabiráknak Csonth Sándor, László Antal, Hollosy S. László, tiszt. főbirónak Kozma Ferencz, esküdteknek † Urs Ferencz, Markó Mihály, Gyöngyösi Kiss Lajos, † Tóth Gábor, tiszt. nev. Kozel István. Adószedőknek a sármellékén Salamon Alajos, a csákváriban † Szücs József, a bicskeiben Szöllösi István, levéltárnoknak Nagy Zsigmond főbirói ranggal, főmérnöknek Szücs Pál, almérnöknek † Nagy József, kerületi sebészeknek Heinrich Lajos, † Klukovich István, Pék Alajos, baromvrosoknak † Babolcsay Ferencz, tiszt. Fischl György, várkapitánynak † Mészöly Dávid. Az irnokok kinevezése a fő- és alispánoknak hagyatott fenn.

Fejérmegyében a főorvosok kinevezése ős időktől fogva a főispánok jogai közé tartozott. E jogával élhetett volna gr. Cziráky János is, de mivel oly egyént óhajtott volna kinevezni Eltér Józsefben, a ki akkor is fungált és mivel tudta, hogy az ő kitűzöttje iránt nem nagy rokonszenv mutatkozik, hogy a közérzületet ne sértse s a jó hangulatot ne zavarja: szavazásra bocsátotta a kérdést és mivel Eltér József elbukott, a többi pályázók közüli választás következő gyűlésre halasztatott, addig is a főorvosi teendőkkel dr. Kövesi Ferencz bizatván meg.

Szóba hozatott a községek újbóli szervezése, községi eljáróik szabad választása is. Rosty István a ki okkal vagy ok nélkül határozottan gyűölt mindent, a mi a Bachrendszer maradványa; indítványozta a községi jegyzőknek is újbóli választását. Hasztalan küzdöttem ez indítvány ellen, mutogatván, hogy lényeges különbség van a bíró, eljáróság és jegyző helyzete közt, mert amazok ha elmozdittatnak is hivataluktól, bennmaradnak lakásuk és birtokukban, de ha a jegyző kimarad, hova megy családjával tél idején, Rosti indítványa elfogadtatott annyiban azonban szeliditetett, hogy a szolgabírák utasítottak, miszerint csak nyomatékos és alapos okok folytán bocsássák a jegyzőt választás alá és népünk dicséretére mondhatom, hogy igen kevés község mozdította el régi jegyzőjét,

csak azért, hogy ujat választhasson, mert belátta azt, hogy a mi kellemetlent a jegyző tett, azt nem jó szántából, nem is rossz indulatból, hanem felsőbb parancsra tette, annak pedig abban az időben vajh ki mert volna ellenszegülni!

Deczember 20-án folytatattván a közgyűlés, felolvastatott br. Vay Miklós főkancellár leirata, melyben utasításokat küld a főispánnak s megyehatóságnak. A megye megtagadta az engedelmességet, felirt, hogy csak az 1848-ki törvények szellemében, de nem felsőbb rendeletek által engedi magát kormányoztatni s a leiratot ad acta tette és a szolgabírák utasítottak, hogy csak a főispán és alispánok rendeleteit hajtsák végre.

Felolvastatott Majláth György tárnokmester leirata, azt is hasonló sors érte s mint közigazgatási alispánnak nekem hagyatott fenn, hogy egyesek ügyeit illetőleg érintkezhetem a felsőbb hatóságokkal és így gróf Cziráky János szava szerint: elkezdünk Blondinok lenni.

Most került a sor a nervum rerum gerendarumra, vagy is hol veszünk pénzt s miből fizetjük a tisztviselőket? Az én elnökletem alatt gr. Zichy Nándor, Nedeczky Ferencz, Modrovich Ignác, Horváth István, Kolossváry Sándor, Véghegyi Zsigmond, Molnár Imre, Tóth István s Fekete János kiküldöttek, hogy állapítsuk meg a tisztviselők fizetését, a számvévség pedig utasított, hogy vessen ki adót, mely azonban csak előlegnek tekintessék s a majdan összeülendő országgyűlés által kivetendő adóból mindenkinek visszatérítessék, addig is felhatalmaztattam, hogy elodázhatatlan kiadások fedezésére a takarékpénztárból gróf Cziráky János és gróf Zichy Nándor kezessége mellett pénzt vehetek fel.

A ki újra építi a házát, sok annak a tenni valója, minden perczet fel kell használnia, hogy az előkészületeket megtehesse s a megkezdett munka gyorsan és helyesen haladjon. Így voltunk mi is a megyehatóság visszaállításával.

És ha az időtáj leírásával hosszabban foglalkozom, tulajdonítsák olvasóim annak, hogy elsőbb hónapok, az alapkészítésre voltak szánva, melyre aztán szándékoztunk az annyi reménynyel megkezdett épületet felemelni.

1861-ben január 17-én volt az első közgyűlés, melyen dr. Hollán Adolf, dr. Kada Endre, dr. Stoklassa József, dr. Kövesi

Ferencz és dr. Sávolyi Viktor pályázók közül megválasztattak főorvosokul dr. Kövesi Ferencz és Sávolyi Viktor. Ugyanazon ülésben lettek aljegyzők Zuber Kálmán és Lovászi Sándor, segédlevéltárnok pedig Zuber Sándor.

A majdan megnyitandó országgyűlés szóba hozatván, az 1848. május 1-jén megalkotott választó kerületek meghagyattak.

Mint a hamu alatt lappangó tűz soká izik, mig kicsap s akkor tüzesen szórja szerte éknyelvű lángjait: úgy a nemzet fájdalma is 12 évi kínos hallgatás és szenvedés után mindmind hevesebben tört ki.

Méltó megbotránkozást és fájdalmat szült gr. Teleki Lászlónak Dresdában történt embertelen elfogatása s a közgyűlés egy nagyszerű emlékiratban adott kifejezést a megye felindulásának, mely emlékirat a levéltárban olvasható.

Indítványoztatott, hogy a számüzött hazafiak visszatérhetése s gr. Batthányi Kázmér elkobzott javai visszaadása tárgyában felirat intéztessék az országgyűléshez.

Január 18-án felolvastatott a szolgabírák jelentése a községek rendezése tárgyában, mivel összefüggőleg felolvastatott Nyakas Imre szolgabíró jelentése, hogy Moórott nem sikerült a rendezés és több választó polgár panaszos feljelentése, hogy Nyakas szolgabíró nem választás, hanem kinevezés útján akarja az előljáróságot szervezni. Gróf Batthyányi István elnökle alatt küldöttség menesztetett Moórra, melynek feladata lett volna a szolgabíró és községi lakosság közt felmerült nézet eltérést és zsurlódást békés uton kiegyenliteni, hogy már átalakulásunk hajnalán kellemetlenségek ne mutatkozzanak. Mi lett e küldöttség eljárásának eredménye, azt később fogom elmondani.

Felolvastatott a költség és tisztviselői fizetés megállapítására kiküldött bizottság jelentése, mely általában elfogadattván, következőleg állapítatott meg a tisztviselők s szolgaszemélyzet fizetése.

Első alispán 2000 frt., 2-od alispán 1800, főjegyző 1400, aljegyzők 1000, főpénztárnok 1400, főszámvevő 1200, alszámvevő 700, főügyész 1400, alügyészek 1000, levéltárnok 1200, allevéltárnok 700, szolgabírák 1000, esküdtek 700, kerületi adószedők 600, főorvos 600 és utazási költség, mérnökök 600,

fordíts 2 lapot!

irnokok 400, árvaszéki elnök 1400 forintban állapították meg.

Egy 800 forintos főbiztos s 600 forintos három albiztos alatt 100 gyalog pandur 220 frt. és husz lovas pandur 220 frt. és husz lovas pandur 350 frt. 24 lovas és 24 gyalog hajdu havi fizetéssel, mely kitett 167700 forintot ehhez járult 48 hajdunak s 120 pandurnak szuronyos puska, kard, karabély, tarsoly, köpeny, mente, dolmány, nadrág, csizma, csákó, kalappal stb. való ellátása; a nagy teremnek asztalok, zöld posztó s székekkel való diszítése, melynek beszerzésére 40000 forint adatott rendelkezésemre.

A pandurok egyenruháját, mely egészen elüt a 48 előtti kékgatyás egyenruhától, Kozma Ferencz tb. főbíró, volt Vilmos huszár honvéd kapitány tervezte, a hajduké csak annyiban szenvedett változást, hogy dolmány helyett atillát kaptak.

Ezen gyűlésen merült fel az a megbotránkoztató hír, hogy a megye eredeti diplomája a pecséttel együtt a Bach-korszak alatt megégettetett. Egy bizottság küldetett ki a vizsgálatra, de a diploma soha sem került elő. Ha csakugyan való, hogy megégettetett: ezt a tettet legszelidebben vandalismusnak nevezhetjük.

Hogy mily nagyszerű volt akkor a megye, átalában a nemzet lelkesedése s 12 évi nyomtatás után mennyire ragaszkodott az 1848-ki törvényekhez, számos tény bizonyítja. Egyet még is felhozok az akkori hangulat jellemzésére.

Felolvastatott az 1861. január 16-án kelt 721. számú legkegyelmesebb császári leirat, melyben komolyan ajánltatik, hogy a megyehatóság az 1860. október 20-ki diploma korlátai közt működjék, különben kényszerítő eszközök alkalmaztatnak.

A megye egyhangulag kimondta, hogy mivel az 1848-ki törvényeket fogadta el kiindulási ponttul s működése alapjául: azt lekiismerettel tudomásul veszi.

Az adóhivatal panaszt emelt, hogy a községek a tiszta jövedelmet kimutató dolgozatokat nem küldik be. Mire az a válasz küldetett, hogy a megye a törvénytelen adók megszüntetését kimondván, a községeket törvénytelen adók behajtására nem kötelezi.

A következő gyűlés megtartása martius 18-ára tűzetett

ugyan, de mivel a központi választmány a követválasztás határnapját martius 21-re tűzte ki; a 18-ára tervezett közgyűlés martius 13-án tartatott meg, melyen elhatározott, hogy 23-án a netalán megürülendő hivatalok betöltése végett rendkívüli közgyűlés fog tartatni s május 1-től fogva az ügyek gyorsabb elintézhete szempontjából minden hó első hétfőjén közgyűlés fog tartatni.

Olvastatott gr. Dessewffy Emil magy. tud. akadémiai elnök levele, melyben a legnagyobb magyar gr. Széchenyi Istvánnak a Duna partján állítandó szobrára adakozásra hivta fel a megyét. Ott a teremben rögtön aláírási iv köröztetett, a szolgabírák pedig megbizattak, hogy járásukban a gyűjtést erélyesen folytassák, hogy Fejérmégye a nagyszellemű hazafi iránt méltóan rójja le a kegyelet és hála adóját.

Felolvasatott báró Vay Miklós főkanzellár komoly és dorgáló hangon irt levele, melyben szigoruan meghagyja, hogy a megye olvassa fel még egyszer a 721-dik számú legkegyelmesebb császári leiratot s ahhoz alkalmazza intézkedéseit; de a mennydörgő Jupiter homlokának redői sem döbbsentették meg a megyei bizottmányt, mert újra kimondta, hogy az 1848-ki törvényeket fogadván el alapul, hazafiui kötelességének tartja azokhoz ragaszkodni s azok betűje s szelleméből egy hajszálnyit sem enged s ismét félre tette a legkegyelmesebb császári leiratot.

A hercegprimás atyai hangon irt levelében kérve-kérte a megyét, hogy miután az államhajója biztos kikötő felé indult, ne tagadja meg az adóbehajtást, mert ha ezt teszi a hajó viharoknak lesz kitéve s meglehet, hogy zátonyra jut. A megye köszönettel fogadta a kitűnő főpap atyai s hazafias gondoskodását, de egyuttal kijelentette, hogy törvénytelen adók behajtására segédkezet nem fog nyujtani s bevárja az országgyűlés intézkedését. Hasonló fogadtatásban részesült a főkanzellár levele, a ki azzal fenyegetődött, hogy ha az adót be nem hajtjuk, kényszer eszközökhöz lesz kénytelen nyulni. Kimondtuk hogy az erőszakos behajtást nem gátolhatjuk, de segédkezni nem vagyunk hajlandók.

Már a közgyűlést megelőzőleg azaz örvendetes hir szárnyalta be a hazát, hogy az elfogott gr. Teleky László ö Fellege kegyelméből szabadon bocsáttatott s visszatért Magyar-

országba. Ezen örömhír hallattára a fentebb említettem emlékirat hiteles másolatban megküldetett a grófnak, mire a mai gyűlésen felolvastatott levelében oly meleg hangon mondott köszönetet, hogy nem egy szemből csalt ki keserű könyüket.

Gróf Teleky László kiszabadulása fölötti örömünket megkeserítette Zágrábmegye botrányos átirata. Tudni kell, miszerint Pestmegye feliratot intézett Fiumenak ostromzár alóli felmentése s ott magyar kormányzásnak felállítása érdekében. Ez a felirat szemet szurt a horvát atyafiaknál s Zágrábmegye körlevelet intézett a magyar törvényhatóságokhoz, melyben tiltakozik Fiuménak Magyarországhoz leendő kapcsoltatása ellen, mivel az mindig Horvátország kiegészítő része volt s annak és Horvát-, Tótországnak Magyarországhoz való csatoltatásának határozottan ellene mond, mivel e kapocs soha sem nyugodott valódi törvényes alapon.

E botrányos levél heves vitát idézett elő, de a keserűséget enyhítette Varasdmegye meleg baráti érzelemmel irt levele, melyben Magyarországhoz való hű ragaszkodásának kifejezést ad s a magyar királynak, a ki egyszersmind Horvát-, Tót- és Dalmátországnak is királya, megkoronáztatását sürgeti.

A martius 15-én tartott közgyűlésnek két kellemetlen tárgya velt. A peremartoni ref. esperesség panaszolta, hogy Szabó Lajos káplán a felsőbbség engedélye nélkül s tiltakozása daczára a táczyi ref. gyülekezetbe mint pap, betolakodott s karhatalmat kért a törvénytelenül választott pap elmozdítására. A karhatalom kirendelése kimondatott, s annak használatba vételével én bizattam meg, mihelyt azt a legfőbb egyházi hatóság fogja kérvényezni.

Másik még nagyobb kellemetlenség volt a moóri választási zavarok kiegyenlítésére kiküldött bizottság azon jelentése, hogy a bíró kivételével a jegyzőt és előljárást újra választatta. Ezzel kapcsolatban kénytelen voltam jelenteni, hogy Nyakas Imre szolgabíró a megválasztott előljárást a küldöttség intézkedése s az én rendeletem daczára maig sem eskedett fel. A szolgabíró Nyakas nyakaskodása méltó felindulást keltett s a felsőbbség rendeletének való ellenszegülése jegyzőkönyvileg rosztatott.

Alig mondatott ki a jegyzőkönyvi rosztalás, felállt Kozma

Ferencz tb. főbíró, katonaviselt ember s kijelentvén, hogy oly emberrel a kinek tette jegyzőkönyvileg roszzaltatott, becsülettel nem szolgálhat, beadta lemondását. E lemondás puskapor volt a tüzre s az egész tisztkar, mint egy ember felállt s kijelentvén, hogy Nyakas Imrével nem szolgál, lemondott.

A közgyűlés elámult, Nyakas Imre pedig szótlánul s leverten hagyta el a termet.

Nyakas Imre ellenszegülése talán némileg menthető volna azzal, hogy mint tüzes hazafi nem volt megelégedve a még akkor nagyon osztrákérezelmű Moór közönsége választásával, de egy ember ellenszenvé miatt nem lehet egy egész községet szabadválasztási jogától megfosztani: így a megye kötelességszerűen s helyesen járt el, midőn Nyakas szolgabíró ellenszegülését roszzalta, a tisztkar lovagiassága pedig dicséretet érdemel.

Ezen gyűlésen tudatta gr. Apponyi György országbíró, hogy ideiglenes törvények visszaállításáig, ezekhez alkalmazkodjanak a bíróságok.

Olvastatott a helytartó tanács számos leirata, de azok egy-két, magánosokat érdeklők kivételével, melyek nekem adattak ki, tudomásul vétetvén ad acta tétettek.

A 18-án tartott ülésen Nyakas beadta lemondását s járása ideiglenesen Rozgonyi György bodajki szolgabíróra bízott.

Tagadhatlan, hogy Nyakasban volt tehetség, de több volt az önhietség, mert mikor később találkoztam vele, ezzel fogadott: „Mikor alispán ur is felszólalt ellenem, Caesar jutott eszembe, a ki meggyilkoltatásakor ezt mondá Brutusnak: et tu mi fili Brute?!

Mielőtt akkori megyei életünk háborgó hullámain tovább eveznék: egy kis kitérést kell tennem azért, hogy gróf Zichy Nándornak egy finom s nemes jellemvonását s irányomban tanusított figyelmét feltüntessem.

Tudvalevő dolog volt, hogy Salamon Lajos első alispánt képviselőül fogják választani a vaáli kerületben: azért már követválasztás előtt megindultak az első alispán választási mozgalmak. Egy töredék ifju gr. Batthyányi Istvánt óhajtott; br. Splényi Henrich is áhitozott, de a többség s ezzel együtt a főispán is gr. Zichy Nándort óhajtotta. Meg is kínálták, de nem fogadta el.

Ez idő tájban meglátogatott engem gróf Zichy Nándor s beszélgetés közben szóba jövén az alispánság, megkértem, hogy vállalja el, mert én is őt kívántam legjobban.

— És ha elvállalom, szolgál alispán ur velem mint másod alispán s nem lát abban magára nézve sértést, ha engem választanak első alispánnak? — kérdé némi hévvel.

— Épen nem, sőt az egyedüli óhajtásom — felelém.

— Akkor elvállalom, ha megválasztanak — mondá s örömmel rázta meg kezemet.

Alig távozott el a gróf, mint örömhirt irtam meg gróf Cziráky Jánosnak.

Midőn gróf Cziráky kérdezte gróf Zichy Nándortól, hogy az ő szavára miért utasította vissza az első alispánságot, gr. Zichy Nándor így válaszolt: Mint másod alispánnak Borossnak van legtöbb igénye az első alispánságra, ti nem kérdeztétek meg őt, én tehát nem tolakodhattam eleibe, de most miután szavát bírom, hogy megválasztásomban nem lát magára nézve mellőztetést; tehát elfogadom.

Ezt el kellett mondanom gr. Zichy Nándor jellemzésére, mert igazán finom figyelem.

Ezen kis kitérés után visszavevhetünk a rendes mederbe.

Martius 23-án megnyílt a rendkívüli közgyűlés óriás közönség jelenlétében, mert a választás mindig azon varázserővel birt, hogy sok olyan embert is becsalt a megyeház termébe a ki választáson kívül legcsekélyebb érdeklődést sem tanusít a közügyek iránt.

Szokott remek megnyitó beszéd után, jelentést tettem a követválasztás eredményéről, mely szerint a vaáli kerületben megválasztott Salamon Lajos első alispán; a bodajkiban gróf Zichy Jenő szolgabíró; a csákváriban idősb Sárközy Kázmér; a rácz-almásiban Fiáth István és a sár-kereszturiban Madarász József; e szerint a választás miatt két és Nyakas Imre lemondása miatt egy: tehát három hivatal üresedett meg, így betöltendő.

Salamon Lajos elbucsuzván a közönségtől, jegyzőkönyvileg elismerés szavaztatott. Alig történt ez meg, felharsant gróf Zichy Nándor neve s hosszantartó riadalom után a főispán gr. Zichy Nándort proklamálta első alispánnak, a ki elfoglalván

székét, lelkes szavakkal üdvözölte a közönséget. Hosszantartó — éljen! — után én üdvözöltem az ujonnan választott alispánt e szavakkal:

„Büszke lehet Fejérmegye, hogy oly férfiut nyert meg első alispánjául, a ki fiatal éveit daczára már is szép nevet vivott ki magának a közgazdaszat terén; büszke lehet a gróf, hogy érdemeit ily szép s miveltséggel jutalmazta meg első hivatalával, de legbüszkébb vagyok én, mert ma az 1848-ki törvények szent ígét láttam megtestesülni. 1848 előtt első alispán ur atyja gróf Zichy György földes ura volt azon községnek, melyben én születtem s atyám jobbágya volt a grófnak és most a volt földes ur s volt jobbágy fiai ülnek Fejérmegye alispáni székeiben. Azért vagyok tehát legbüszkébb, mert az 1848-diki törvények által hirdetett szabadság, egyenlőség és testvériség magasztos elveit ma láttam a szó teljes értelmében megvalósulni. Nincs többé közfal, nyitva az ut mindenki előtt az önmivelés, haladás s emelkedésre.“

Néma csend követte szavaimat, gr. Cziráky János főispán meghatottan felkelt s egymásba tette kezeinket e szavakkal: „Legyetek testvérek!“

E megható jelenet után kitört az — éljen! — Azok kik a jobbágyság alól felszabadultak, büszkén emelték fel fejöket, mert ma érezték s látták először az 1848-diki törvények nagy horderejét; azok pedig, a kik a felmagasztosulás pillanatában egyenlökké tették a haza minden fiait, büszke önérettel gondoltak vissza a hazafiui lelkesedés ama dicső napjaira, melyekben az emberi jogoknak s emberi méltóságnak oltárt emeltek. És a közönség jegyzökönyvileg örökíttette meg, hogy az 1861. mártius 23-dik napja a szabadság egyenlőség és testvériség magasztos ünnepe volt Fejérmegye életében.

Rövid szünet után folytattatott a közgyűlés. A lemondott Nyakas Imre helyébe egyhangulag Rosty István, a követté választott gróf Zichy Jenő helyébe pedig Podhorszky Napoleon és Kovács Pál közt történt szavazás útján Kovács Pál választattak szolgabirákká.

Megyebizottmányi határozat folytán közgyűlés tartatott május 6, 7, 8, és — közbeesvén áldozó csütörtök — 10-én.

E napok a nyiltan kifejezett ellentállások napjai voltak.

Olvastatott a helytartótanács 19193. számú leirata, melyben tudatta a megye közönségével, hogy miután az adó kivetésére s behajtására közreműködésüket a hatóságok megtagadták: annak kivetése s behajtása közvetlenül a cs. kir. kerületi pénzügyigazgatóságokra bízott, s ezek legfelsőbb helyről nyert utasításaik értelmében fognak működni s az adóbehajtást — szükség esetében — katonai karhatalom közbejöttével is eszközöndik. Ezzel kapcsolatban olvastatott a cs. kerületi pénzügyigazgatóság levele melyben értesíti a megyét, hogy az adóbehajtást május 5-én Bicskén megkezdte. Mély megbotráncozást szült e két levél s a megye erkölcsi roszalását fejezte ki, hogy az absolut kormány az adó erőszakos behajtását akkor kezdi meg, mikor az 1861. april 6-kára összehívott országgyűlés, mely hivatva van adót kivetni, annak behajtása módját meghatározni, együtt ül; de az erőszak ellenében erőszakot nem állithatván fel, de nem is kívánván, kijelentette, hogy az adó erőszakos behajtását nem akadályozza, segédkezet azonban nem nyújt, sőt ezen határozata értelmében kimondta, hogy a ki az adóbehajtásba befoly, a karhatalommal közremunkál; a ki a karhatalommal egyesektől lefoglalt tárgyakat nyilvános árverésen megveszi, azaz 1504. t. cz. értelmében becstelen s hazaáruló.

Ezen szigoru elv ellen én szólaltam fel először, fejtegetvén, hogy a megye ne határozzon olyant, melynek nyomatékot nem tud adni s mely által a népet csak zsarolásoknak teszi ki, kérdvén, hogy hol veszi tápszerét a kizsákmányolt község? Décsey Lajos táblabíró ur erre azt felelte: segíteni fogják a ki nem zsarolt községek. De midőn erre azt kérdeztem tőle: hátha minden község ki lesz zsarolva, ki segít akkor? erre már nem tudott felelni.

Velem egy értelemben nyilatkozott gróf Zichy Nándor első alispán, kinek br. Splényi Henrich azt vetette szemére, hogy talán azért ellenzi az ellenszegülést, mert fél hogy néhány napig katonát kell tartani.

Elég az hozzá a hazaárulás büne kimondatott az ellen a ki segédkezet nyújt vagy fizet.

Megjegyzem itt, hogy az ellenszegülést hazaárulást leghangosabban feszegették azok, a kik — mint később tudomásomra jött — neszét véve az adó karhatalommal leendő behaj-

tásának, eleve sutytyomba lefizették az adót s nem tartottak attól, hogy a sáskák elpusztítják az ő zöld vetésöket.

E szigoru határozatra megdöbbenve a jelen volt bicskei képviselők, kijelentették, hogy tőlük a fő adókönyveket erőszakkal akarják elvenni, nehogy tehát segédkezet nyújtani látszassanak s hazaárulás bűnével vádoltassanak: ők az adókönyveket beküldik a megyei levéltárba. E nyilatkozat olaj volt a hazafiaskodás tüzeire s a jelenvolt községi bizottmányi tagok utasítottak, hogy adókönyveiket küldjék be, az elnök pedig felkérte, hogy azon esetben, ha a behajtás kiméletlenül folytattnék, rendkívüli közgyűlést hívjon össze, hogy a felmerült törvénytelen tények kérvényileg az országgyűlés elé terjesztethessenek.

Bicske mintegy két hétig állt ellent s élelmezte a katonaságot és a sáskahad csak akkor vonult el, mikor már nem volt a községben más enni való, mint a házak tetején levő nád és kerítéseken zöldülő moha és hogy táplálkozhassék, Mány községbe vonult át.

Épen ez időtájban Bicskére mentem az urbéri erdő-illetőségnek a volt jobbágyok számára leendő kimérése s kihasítása végett. Legjavában izzadtunk, mikor hozzám jöttek a mányi előljárók s tanácsot kértek, hogy mit cselekedjenek, mert öt nap óta vannak náluk az adóbehajtók s alig van már is szájukba vevő falatjuk.

Azt feleltem nekik: ha mint alispánt kérdenek, azt kell mondanom, hogy a megye határozatát meg kell tartani; ha mint embert kérdenek, azt tanácsolom, fizessenek és tovább mennek az exekutorok.

Ugy is cselekedtek.

Az adóbehajtás folyt, a községek fizettek és a megye szemet hunyt, hogy hazaárulást kimondó határozatát nem respektálják, mert talán maga is belátta, hogy: vana sine viribus ira azaz semmit sem ér a harag, ha nincs hozzá erő.

Ugyane gyűlésen br. Miske Imre tiszteletbeli főjegyzővé neveztetett, az igazságszolgáltatás gyorsítása szempontjából pedig napdíjas ülnökökké választottak: Décsey Lajos, Kenessey János, Molnár Károly, Nagy Károly, Németh Lajos és Szücs Adolf. Madarász József indítványozta ugyan, hogy csak akkor

huzzanak napdíjat, ha működnek, de mivel állandóan a székvárosban kellett lakniok, a három forint napdíj minden napra megszavaztatott.

1861-ben semmit sem szenvedhetett meg a magyar ember, a mi a Bachrendszerből származott vagy visszamaradt. Így szemet szurt sokaknak a Bachrendszer által alkotott s örökésképen reánk maradt telekkönyvi intézmény is. Engem akartak megbizni, hogy idomitsam át azt a megyei rendszerhez, de én kijelentettem, hogy én előttem a telekkönyvi intézmény új, ahhoz nem értek, így annak átídomítására nem is vállalkozhatom, de rögtön találkoztak szakértők — mert a magyar emberből minden kitelik — a kik átídomították ekép: törültessek el a bélyeg, mint Bachtalálmány, telekkönyvi beadványokhoz a bélyegnek megfelelő készpénz fizetessék, ebből díjaztassanak a telekkönyvi hivatalnokok, kik a másodalispán felügyelete alá helyeztetnek. Punctum.

Megerősítettem hivatalukban addigi fizetésök mellett a már ott működött Végh Károlyt, Fájth Jánost, Bátori Gábort, Dézsi Istvánt s kineveztem Lakos Károlyt s Mocsonoki Józsefet s ezek intézték az én elnökletem alatt a telekkönyvi ügyeket.

Ez volt az átídomítás, hanem ennek a bölcs intézkedésnek azon magyar nép itta meg a levét, a mely ujjongott a bélyeg eltörlése fölött, mert midőn az 1861-diki rövid alkotmányosdi napja letűnt, jöttek a cs. kir. szaglászok, megleleteztek minden bélyegtelen beadványt s a szegény magyar népnek háromszorosan kellett volna megfizetni azt a bélyeget, melyet nem úgy ragasztott fel, hanem készpénzben fizetett le és sóhajtva szidta azt a pünkösdi alkotmányt, mely neki csak kárára szolgált, de egyszersmind megtanulhatta, hogy minden tulhajtás, erőltetés, körülményekkel meg nem alkuvás előbb-utóbb káros következményeket von maga után.

Tisztelet azért az 1862-ben kinevezett kormánybiztos Gradwohlnek, a ki belátván e behajtás igazságtalanságát, oly érelyesen közbevetette magát a kormánynál, hogy a bélyegcsontítás büntetése elengedtetett.

A hazafiui lelkesedés és fájdalom mámorában élt akkor folytonosan a megye. Esztergommegeye megkeresett bennünket,

hogy irjunk fel az országgyűléshez, hogy a nemzet szívében halhatatlan Széchenyi István érdemeit a hozandó törvények czikkelyei közé igtassa, mire mi azt válaszoltuk, hogy e kegyeletes tény teljesítését sürgetés nélkül is elvárjuk az országgyűléstől.

Leverő hatással volt Miskolcz város levele, melyben tudatta az ősz Pálóczy László halálát. Megdöbbsentünk az ősz bajnok halálhírére, kihez honszeretetben hasonló kevés, nála jobb egy sem volt. Életében a haza javát munkálta, kiszállván az országgyűlési elnöki székéből, ott halt meg a nemzet színe előtt, mely előtt mint fényes tükör állott, hogy a mily dicső volt pályája, oly nagy legyen halálában is. Békét kívántunk hamvaira s áldást az általa elhagyott árva hazára.

Mély fájdalommal töltött el s kínos emlékeket ujitott fel a Jász-Kun kerület körlevele, melyben emlékszobrot. indítványozott a haza függetlenségéért elvérzett vértanuknak, de ezt ismét enyhítette Fiume levele, melyben kijelenti, hogy a Horvát tartományi gyűlésre követet nem küld, annak határozatait magára nézve érvényteleneknek nyilvánítja s Magyarországgali összeköttetését szilárdan fentartani kívánja.

Azonban nagyon salódnék, a ki azt hinné, hogy az akkori megye csak a testvérhatóságok körlevelei felolvasásával s a kancellária és helytartótanácsal való daczoskodással töltötte a drága időt. Oh nem, kiterjedt annak figyelme fontosabb tárgyakra is.

Kiváló gondoskodása tárgya volt a népnevelés, Elrendelte a vasárnapi iskolák felállítását, a községeknek szigoruan meghagyta, hogy faiskoláról gondoskodjanak, az iskolai tankönyvek ne Bécsben, hanem itthon nyomassanak, jó tanulók számára dijak tűzettek ki, az Akademia, Gazdasági egyesület, Szent-István-társulat megkerestetett, hogy kiadványaiból adakozást tegyen s magángyűjtés indittatott meg, a megye három tankerületre osztatott, melyeknek elnökeivé választattak: gr. Zichy Nándor, Kolozsváry Miklós és Meszlenyi Károly.

A május 10-én tartott bizottmányi ülésen épen én elnököltem. Mintha felhőtlen égen egyszerre a haragos ég moraja dördült volna meg; mintha tüzes villám csapott volna le; mintha orkán zúdult volna fel, mely gyökerestől tépi ki a százados

tölgyeket: az a lesújtó hír érkezett hozzám, hogy gr. Teleky László önkezevel vetett véget drága életének. A fájdalom leverő nyomása alatt soká nem tudtam szólni, végre midőn könyüm elcsordult, tudtam közölni a bizottmánynyal a rémhirt, mely általános levertséget okozott.

Indítványozám, hogy a nemzeti küzdelmek vezérbajnokának halála fölötti fájdalmának következőkben adja tanujelét a nemes megye közönsége.

1) Részvétfelirat a képviselőházhoz s az azzal együtt gyászoló grófi családnak.

2) Junius 2-ikán gyászünnepély tartassék a székesfehérvári ref. templomban, melyre a megyei bizottmányi tagok külön meghivassanak.

3) A megyeház homlokára gyászlobogó tűzessék, mely mint a nemzeti fájdalom jelképe junius 2-ikig ott lengjen.

4) A megyei tisztikar és bizottmány junius 2-ikig gyászfátyolt viseljen.

5) Velünk gyászolásra a városi testvérhatóság is felkérressék.

Indítványom egész terjedelmében elfogadtatván, az ünnepély rendezésével megbizattam s az ülés kebeléből átküldettek az épen akkor szinte ülésező városi hatósághoz Detrich Zsigmond és Fekete János, hogy e programot közöljék a testvérhatósággal.

Küldötteink visszatérte után megjelentek Zsömböry Ede városbíró és Környey János főjegyző s a városi hatóság részéről tudatták velünk, miszerint délután 4 óraker a város minden templomának tornyában megzúdulnak a harangok, a templomok ajtajai nyitva állanak és a városi hatósághoz csalatkozva imára gyűlve látogassuk meg a templomokat.

Délután négy óraker szomoruan zúgtak a harangok és a megye és város egyesülve; a közbánatban testvérisülve vonult a főtemplomba, onnan a rác- s végre a ref. templomba s isten mindegyik házában néma imát rebegett a nagy halottért, a ki a magyar nemzet halottja volt. A ráctemplomban gyászmise tartatott; a ref. templomból buzgó ima repült az egek urához, csupán a főtemplom volt siket a nemzet jajkiáltására, a mit csaknem a püspöki palota ablakai bántak meg.

Megbízatásomhoz hiven azonnal a gyászünnepély rendezéséhez fogtam. Koncz Imre seregélyesi lelkészt az egyházi beszéd és Gaál Lajost az emlékbeszéd tartására kértem fel s mindkettő a legnagyobb készséggel ajánlotta fel közreműködését.

Eljött június 2-dika, a nemzeti gyász nagy napja. Székesfehérvár oly gyászalakat öltött, mintha minden háznak kedves halottja lett volna.

Kilencz órakor gr. Zichy Nándor vezetése alatt megindult a megyei tisztikar roppant számú bizottmányi tag által kísérvé, a megyeház térén csatlakozott a Zsömböry Eduárd főbíró által vezetett városi hatóság s így vonult be a fekete posztóval bevont reformált templomba. Alig helyezkedett el, szentháromság vasárnap utáni vasárnap lévén, megérkezett az egyházi körmenet főpapokkal és zászlókkal egyetemben.

Soha oly imposáns nem volt a székesfehérvári reformált templom, mint akkor. A fekete posztóval bevont falak, karzatok, szószék, a két sorral felállított egyházi zászlók, melyek mint meg annyi szomoru fűz hervadt lombjai bánatosan csüngöttek alá, mint egy a menyország kapujává varázsolták át a díszes templomot, melyben főpapok, világi méltóságok, a megye s város színe-java a felekezetenlküli szeretetben egyéolvadva sereglett össze a részvét oltáránál, melyen a honszeretet szent tüze lobogott.

A gyászének elhangzása után szószékre lépett Koncz Imre és megható gyászbeszédet tartott.

Ujra megzendült a gyászdal s ezután Gaál Lajos tünt fel. Még most is előttem áll a szép, deli, erőteljes fiatal férfiú, a legjelesebb szónokok egyike, a mint szemeit égre veté és sokáig nézdelte azt. Ekkor kitört, mint a fojtott tűz ércznyelven mondá: „Adjatok kezembe kardot, hadd hasítsam ketté az eget.“ És mintha a szent ihlet kardot adott volna kezébe, kettéhasítá az eget és soká elmerengve nézdelte annak dicsőségét, azután így folytatá: „Oh be szép Isten az a te fényes menyországod! Ott látom Árpádot, Hunyadit, Zrinyit és még ... azt a tizenhármát. Mit keresitek ős Buda hegyormai közt Árpád kardját, nem látjátok, hogy ott ragyog a honalapító oldalán.“ Azután kiemelte Teleky László görög és római jellemvonásait oly meghatóan, hogy ha a hely szentsége nem

tiltja, többször tapsvihar zúdul fel a hatásosan elmondott remek emlékbeszédre.

Igy folyt le a gyász isteni tisztelet, melynek emlékét ma is őrzi az a hű hazafi, a ki részt vett abban. Este felé roppant néptömeg gyült össze a megyeház-terén és onnan ünnepélyes rendben vonult Koncz Imre szállása elé s felemelve hozta a megyeház-terére, majd Gaál Lajost kereste fel s azt is előhozta s szólaniook kellett a fellelkesült tömeghez, mely isten szabad ege alatt is hallani kívánta őket.

Néhány túlbuzgó, vagy fanatikus ember által felizgatott tömeg nem átalotta volna az oly kegyeletesen lefolyt ünnepély szentségét meggyalázni, de gr. Zichy Nándor, én s néhány tisztviselő éjfélig őrt állánk a püspöki palota előtt, megakadályoztuk a nagy nap megszenteltetését.

A Teleky-ünnepély a június 3-kán tartott közgyűlésen lett betetőzve, mert elnöklő főispán a testvérhatóságok által rendezett gyászünnepélyen magukat kenetteljes beszédjük által kitüntetett egyházi szónokokat megyei táblabirákká nevezte s a remek beszédeknek 1000 példánybani kinyomatása elrendeltetett.

Jankovich Gyula r.-almási gazdag földbirtokos tiszteletbeli szolgabíróvá s ifj. gróf Batthyányi László tb. aljegyzővé neveztetett. Közbeszólólag megemlítem, hogy Jankovich Gyula gyűlés után hozzám jött s hajdut kért: — Ugy tudom — mondtam neki — hogy szolgabíró ur tiszteletbeli: tehát tiszteletbeli hajdu jár, a ki azon pénztárból huzza fizetését, melyből tb. szolgabíró ur. — Jankovics Gy. elértette e czélzást s csakugyan saját költségén állított magának megyei hajdut.

Leverő hatást szült a megyei bizottmányi tagok közt azon jelentésem, hogy az adóvégrehajtás a legnagyobb kiméletlenséggel folytattatik és az országgyűléshez felirat határozatott, a főispánnak pedig köszönet szavaztatott, hogy a pénzügyi közegeknél, habár sikertelenül is, erélyesen közbevetette magát. Ezzel kapcsolatban jelentette több községi bíró, hogy házukat az adóvégrehajtó katonasággal rakta meg és nem is viszi el addig, míg az adókönyveket ki nem adják, kérték tehát, hogy az adókönyveket a levéltárból kivehessék s átadhassák a nélkül, hogy homlokukra a hazaárulás bélyege süt-

tetnék. Tekintetbe véve a szorongatott polgártársak helyzetét az adókönyvek ki- és átadása megengedtetett.

Tudvalevő dolog, hogy 1861-ben két erős párt állott egymással szemközt az országgyűlésen. Az ugynevezett felirati párt, melynek vezére Deák Ferencz és határozati párt, melynek vezére gr. Teleky László volt, helyébe Tisza Kálmán. Alig mutathatni fel országgyűlést, melyen pro et contra szebb, hatalmasabb beszédek tartattak volna. Mindegyik szónok Cicero és Demosthenes volt, mert az elvesztett alkotmány visszanyeréséért küzdöttek.

Hogy Fejérmegye melyik párthoz tartozott, mindjárt látni fogjuk.

Gróf Zichy Nándor igen szép beszédben előadván, hogy vannak emberek, a kiket Isten jó kedvében ad a nemzeteknek. Ilyen nagy embert birunk Deák Ferenczben, a ki mindig a küzdők vezére volt s most is ott látjuk az alkotmány sánczaiban legelől: indítványozta tehát, hogy a megye Deák Ferencznek bizalmat szavazzon. Mintegy negyvenen szálltak a küzdőhomokra s erősen kardoskodtak az indítvány ellen. (Én kollegiálitásból hallgattam.) Végre csaknem egyhangulag határozatba ment, hogy a megye elismeri ugyan Deák Ferencz sok és nagy érdemeit s tiszteletét nem tagadja meg tőle, de mivel a többségben levő honatyák elveit előre is magáénak vallja: az indítvány nem fogadtatott el. Ebből világos, hogy Fejérmegye 1861-ben határozati párti volt.

Olvastatott Zalamegye levele, melyben felhívja a megye közönségét, hogy szavazzon bizalmatlanságot a felsőbb bíróságoknak, melyek nagyrészen a Bachkorszak embereiből állítottak össze, miután fel sem tehető, hogy azok az alkotmányhoz s alkotmányos törvényekhez híven ragaszkodni tudnának. E levél tisztelettel tudomásul vétetett, pedig később kiderült, hogy Zalamegyének igazsága volt s a mi megyénk is nyugodt lélekkel megszavazhatta volna a bizalmatlanságot.

Részvétnyilatkozatunkra, melyet gr. Teleky László gyászos halála fölötti fájdalomunkban a nemes grófi családhoz intéztünk, gr. Teleky Domonkos válaszolt gyönyörű levélben.

A junius 4-diki gyűlésen olvastatott Németh János esküdt levele, melyben hivataláról lemondott és helyébe azonnal Gunda

Ferencz, Juth Henrik és Komócsy Pál tb. esküdtek közül Komócsy Pal választatott meg rendes esküdtnek felkiáltás utján.

A junius 5. és 6-ik napi gyűlés szolgabirói jelentések s félretett helytartósági leiratok felolvasásával telt el.

Julius 1. és 2-dikán közgyűlés tartatván, szomoruan kellett jelentenem, hogy az adóvégrehajtás kiméletlenül folytattatik s a közönség szomoruan tudomásul vette, mert ki állhat ellent a szuronyok erdejének? Quis contra torrentem?

Junius végnapjaiban a kóbor oláhczigányok nagyobbszerű rablást követtek el Csösz községben. Ez ötletből inditványoztam, hogy a megye tegyen intézkedést az oláhczigányok kóborlásának meggátlása iránt, jelesül a szolgabirák utján hagyja meg a községek birái s elöljáróinak, hogy határukon keresztül be ne ereszsék a kóborcsoportot, mert különben minden az által elkövetendő károkért az illető község tétetik felelőssé. Ennek az a haszna lett, hogy többé Fejérmegye területén oláhczigány tábort nem lehetett látni, mert a határszélen fekvő községek erőhatalommal üzték vissza a betolakodókat.

A csász. törvényszékek nyiltan felozlatattaknak hirdettek: azonban titkon tovább is működtek, mint a vakondok. Így történt, hogy Eötvös Józsefnek (nem a dicsőült báró Eötvös Józsefnek) a titkos csász. főtörvényszék helyettes elnökének, 1861-ben mint hétszemélynöknek, e kétszinű férfiúnak több a csász. törvényszékhez intézett levelei postai tévedésből a megyei törvényszékhez hozattak. Egyik levélben a szinleg magyar magasrangu biró oda utasítja a csász. törvényszék helyettes elnökét Suhayda Jánost, hogy továbbra is működjenek titkon, különösen figyelmezteti, hogy a csász. közbjegyzők hatáskörét megszorittatni ne engedje s azok továbbra is működjenek.

Nagy megbotránkozást szült a megye közönségében, midőn e kémszerű levelet felolvastam és bizonyosan megbánta a megye, hogy Zalamegye levelét egyszerű tudomásul vette, de fel is irt gr. Apponyi György országbiróhoz, hogy ezen törvénytelen s alattamos üzérkedésnek vegye elajét.

Ugyan e gyűlésen jelentettem, hogy a helytartótanács nagy csomag Bachrendszeri tankönyvet küldött hozzám elárúsítás végett. A megye kimondotta, hogy ő az egyedüli jogos

felügyelője a népnevelésnek, az ausztriai kárhozatos nevelési rendszert magára nézve irányadónak soha el nem ismerte, most is visszautasítja, sőt megbizott engem, hogy a könyveket küldjem vissza oda a honnan jöttek, a községeket pedig utasította, hogy a helytartótanáctól semmit el ne fogadjanak.

Hasonló fogadtatásban részesült a helytartótanácsnak a július 2-diki közgyűlésen felolvasott azon leirata, melyben felhívja a megyét, hogy költségvetését terjeszsze fel. A megye azzal válaszolt, hogy kimondta, miszerint önkormányzati joggyakorlásánál fogva törvényellenére fennálló hatóságnak felelősséggel nem tartozván, a leiratot egyszerű tudomásul veszi.

Ugyanezen gyűlésen felolvastatott a helytartótanács utasítása a megyében tartózkodó idegenekre nézve. A megye kimondta, hogy helyhatósági jogánál fogva törvénytelen hatóságtól utasítást nem fogad el.

Mig így daczoltunk és minden felsőbb hatóságot törvényellenesnek tartva, leiratait ad acta tettük: az országgyűlési viták mind-mind élesebbekké váltak s az országgyűlés és akkor fennállott kormány közti viszony napról-napra feszültebb lett, úgy hogy nem nagy jóslói tehetség kívántatott ahhoz, sejtetni, hogy a rövid alkotmányosság napja alkonyatra indult, a mely sejtelmet az augusztus 5-diki közgyűlés elég fájdalmasan igazolta.

Gróf Cziráky János főispán honfiúi fájdalommal adta elő, hogy mióta utólszor hagytuk el a gyűléstermet, a politikai láthatár mindig borultabb, de rejtsen bár vészkes villámot borús felhőiben a jövő, hiven a hazához s annak szentesített törvényeihez, bizván a szent ügy igazságában hiszi és vallja, hogy a bizottmány és tisztikar az alkotmányos téren, melyet elfoglalt s melyen ingatlan alapul az ezredéves jog és védfalul az alkotmányosan hozott törvények sorfala szolgál, jövőben is rendíthetetlenül megálland, ő kijejenti, hogy hiven, ünnepélyesen letett esküjéhez, az általa elfoglalt helyen, melynek több a tövise, mint a rózsája, szilárdul meg fog állani, ernyedetlenül munkálva a szeretett haza javán, meg lévén győződve, hogy a bizottmány és tisztikar őt a közös teendőkbén férfias nyíltsággal és hazafias készséggel fogja támogatni.

Zsibbasztó elfogultság szállta meg a kedélyeket a honfi

fájdalma súlya alatt egyhangulag elhatározta a bizottmány, hogy a szeretet bizalmának karjaival átölelt főispánjával, valamint eddig kezében az elévülhetetlen törvényekkel s szívében a hazaszeretet szent tűzével tántorítatlanul együtt működött: úgy jelenleg szilárd jellemű elnökének hazafiasan öszinte lángszavaiból a küzdelemre új erőt merítvén, ünnepélyesen kijelenti, hogy bár szívesen táplált reményeinek biztató arca napról-napra halványabb lesz és talán az absolutismus mesterségesen támasztott felhőiben mint ködfátyolkép el is mosódik: mindaddig azonban míg az alkotmányos működésre egy talpalatnyi tér marad, a haza javára szeretve tisztelt főispánjával karöltve, vállalva tenni, hatni, küzdeni kész s az imádott haza kincseiből önként egy szemernyit sem fog feláldozni s ha — mit Isten ne engedjen meg — anyagi erőszak választaná el a közanyától szerető gyermekeit, hogy mostoha fiakat erőszakoljon karjaiba: a szenvedések iskolájában — hol tanulni sokat, feledni semmit sem lehet — újra elhelyezkedve várni fog a pillanatra, midőn a borus felhők magoszlásával ismét a közanya karjaiba dőlhet, küzdve a törvény meg nem tompítható fegyverével mind az időig, míg a sokat szenvedett haza törvényes függetlensége szabad levegőjét szíván, felvirult s beteljesedik nagy Széchenyink szava: „Magyarország nem volt, hanem lesz.“

E férfias elhatározás következtében báró Miske Imre tb. főjegyző indítványba hozá, hogy mivel az országgyűlést minden eddigi tettei s működésében ugyanazon törvényekhez való ragaszkodás lelkesíti, melyeket a megye közönsége hatósággá való alakulásakor alapul elfogadott s vezérelvül kitűzött s azt azoktól sem fenyegetés, sem csábítás el nem tántorította: az országgyűléshez bizalmi felirat intéztessék.

Az indítvány örömmel fogadtatott s felirtunk, miszerint Fejérmegye közönsége örömmel tapasztalja, hogy az országgyűlést a szentesített törvényekhez való ragaszkodás elve vezérli és meg lévén győződve, hogy jövőre is a törvény leendő vezérsillaga: ünnepélyesen kijelenti, hogy az az országgyűléssel kezét fogva halad s azt teljes erejéből támogatni fogja.

Ezen gyűlésre jelentettem, hogy Virnau Vilmos volt honvédtisztnek, jelenleg megyei irnoknak, meg vannak az 1848. és 49-diki hivatalos „Közlöny“ minden példányai és e ritka

művet hajlandó 100 forint csekély jutalomért átengedni. Örömmel fogadta a megye s megbizott, hogy azt azonnal szerezzem meg s maig is két kötetben őriztetik, mint ritka történeti kincs. Megjegyzem, hogy a tisztikar lemondása után, nehogy az utánunk jövő uralom megsemmisítse, Fekete János főjegyző őrizetére bízam s az 1865-ben helyezte vissza a levéltárba.

Fejérmegye népe hazafiságának megörökítésére hadd álljon itt, hogy annyi sanyargatás s zaklatás daczára az alkotmányosság teréről egyetlen község sem tért el, nem számítva a 30 házból álló, szegény Uj-Barkot, mely megrémülve az adóvégrehajtás sanyaruságától: birája által kérvényt adatott be az adóvégrehajtóhoz, hogy kimélje meg a községet szüretig. akkor fizetni tud és fog.

A törvénytelen tettéért a birót azonnal felfüggesztettem s ez eljárásom a bizottmány által helyeseltetett, de a község azon folyamodására, hogy a nyomor vitte e lépésre és a lakosság kényszerítette a birót, a biró visszahelyezett s a szolgabíró utasított, hogy a birót dorgálja meg, a községnek pedig a megye határozatainak figyelembe tartását szigoruan hagyja meg.

Olvastatott gr. Apponyi György országbíró levele, melyben menti Eötvös József eljárását, a ki felsőbb meghagyás következtében levelezett a csász. törvényszékekkel azért, hogy azok működésének beszüntetését siettesse; a mi pedig a megyének a közjegyzői intézmény iránti aggodalmát illeti: annak megszüntetése végett — miután arról az „Országbírói értekezésben“ említés sem tétetik — saját hatáskörében intézkedjék.

Az iratok átvételével én bizattam meg s pár nap alatt megszüntettem ezt a magyar nemzet által soha nem kedvelt intézményt.

Augusztus 5-diki megnyitó beszédében bizonyosan borús felhőnek tekintette azt a főispán, hogy br. Vay Miklós és Szögyény László kancellárok július 18-án lemondtak s helyökbe gr. Forgács Antal nevezett; jól sejtette a vészes villámot is, mert az országgyűlés aug. 21-kén kelt királyi leirattal aug. 22-én feloszlattatott.

September 2, 3, 4-ik napjain tartott nagy bizottmányi ülésünk igen lelkes volt. Gróf Cziráky János megnyitó beszédében felhozta, hogy bár az óhajtott békés kifejtés talapzata

alattunk megingott; bár az országgyűlés eloszlott: a nemes küzdelmek eredménytelenül nem maradtak, mert eredményezték az egyetértést, melyhez hasonlót történelmünk lapjai nem mutatnak, melyben óriás erő magva rejlik. Visszatérnek tűzhe-lyeikhez azok, kik a haza javára intézett tanácskozásokban résztvettek, de tiszta öntudattal térhetnek vissza, mert semmit sem kockáztattak, semmit áruba nem bocsátottak, hanem a helyett az igazjog védelmében az ország nevében tett írott nyilatkozatokat hagyának nyereségül a népnek, nyereségül az utánok jövőknek, mert ha borús idők jönnének is a nemzetre, az időben midőn szent igazaink védelmére ismét tér nyílnék, megtanulhatják belőle mi illeti a magyart és hogyan kell azt nemesen, becsülettel s mindenek fölött törvényesen védeni.

Az országgyűlés feloszlattatása következtében egy tér maradt még az alkotmányos küzdelemre a megyék helyhatósági termeiben. Ha itt vállat vállhoz vetve működünk, ha ernyedetlenül kitartók leszünk, ha nem ingadozunk, a törvényeségtől s törvényes térről egy hajszálnyira is le nem tántorodunk: talán sikerülend a nemzet ősi palládiumát a századokon át féltékenyen őrzött s történeti jogon minket illető alkotmányosságot és függetlenséget megvédeni; de ha szomorú idők jönnének is, az egyesült erő a küzdelemben megtöretnék is s a megye tisztikara a bizottmány lelkes támogatását nélkülözni kénytelen lenne: bizton hiszi, hogy teendőiben megzavarodni s az elfoglalt törvényes térről letérni nem fog mindaddig, míg arról hatalomszóval le nem kényszerítetik s alkotmányos működésének ellenállhatatlan gát nem vettetik. Üdvözli végre a bizottmány kebelébe visszatért s a megye területén választott képviselőket nemes küzdelmeikért s a bizottmány nevében is köszönetet mond nekik.

E lelkes, hazafias s riadó éljenzéssel fogadott megnyitó beszéd után Salamon Lajos vaálkerületi képviselő emelt szót s felhozta hogy eredménytelenül oszlott fel az országgyűlés; s ezt azért említi meg, hogy a nemes küzdelem vezére Deák Ferencz iránt ezuttal hálás elismerését a bizottmány színe előtt is kinyilatkoztathassa. Madarász József s kereszturkerületi képviselő előtteszólónak a haza nagy fia Deák Ferencz irányában

nyilvánított elismeréséhez szívesen csatlakozik, de e mellett a főrendi táblának s azok között a megye szeretett főispánjának nemes küzdelmeit méltányolván, a bizottmány színe előtt kijelenti, miként, ugv a hazának, mint abban e megyének osztatlan becsülésére s hálájára érdemesek. Lelkes szavakban előadá, hogy az alkotmány megmentésére mind egy lélekkel küzdöttek s ha volt is vélemény, de elvkülönbség soha, most azonban a municipális térre jutván még a véleménykülönbségnek is el kell tűnni s egyakarattal szükség a haza megmentésében fáradozni. Elmondá, hogy a felosztatott országgyűlés nem hozott positiv törvényt de a tagadásban is van positiv nyereség, az egyetértés, mert nem volt az országgyűlésnek egyetlen tagja, a ki az 1848-diki törvények ellen szót emelt volna. Ezt kell a néppel megértetni, mert találkoznak fogadott bérenczek, a kik az irigylett egyetértést megosztatni akarják, kik a nép kárára elhitetni kívánják, hogy a róbot s dézsma visszaállítása czéloztatik: ezek a nép ellenségei, nem azok a kik az 1848-diki törvények mellett küzdöttek, kik a nép részéről és vagyonáról önkényileg rendelkezni nem engednek; kijelenti azonban, hogy bizik a nép józan eszében, mely nem engedi magát eltántorítani s megismerendi mindig, hogy kik a jó ügynek barátai és kik az ellenségei.

A megye közönsége határozatilag kijelentette, hogy a felosztatott országgyűlés mindkét hazának, mert mint egy Antaeus, ingatlanul állottak a dicső ősoktól öröklött alkotmányosság földén s mint egy testté tömörült Achilles küzdöttek a nélkül, hogy megsebezhető oldaluk lett volna, mindazon pontig, mikor felosztatásuk bekövetkezett, háláját és elismerését nyilvánította s legutóbbi tényét, melylyel felosztatása ellen törvényes óvást tett, egész terjedelmében magáévá tette s képviselőinek kik az erkölcsi küzdelemben hathatós részt vettek s az együttes harcban egy perczig sem lankadtak, elismerését jegyzőkönyvileg kifejezte.

Mint a madarak, ha a vész s vihar közeledtét érzik, összecsoportosulnak s biztos menedéket keresnek: meglátszott a bizottmány hangulatán, hogy valami vihar kitörését sejtí, mert báró Splényi Henrik indítványozta, hogy jelentse ki a megye, miszerint addig mig az adóharácsolás tart — bár joga volna —

házi adót nem vet ki, hanem az eddig kivetett; de be nem fizetett háziadó önkéntes befizetését az illetőktől elvárja. Ennek következtében bizottság küldetett ki annak megvizsgálására, hogy a már kivetett s befolyt adó meddig elégséges a költségfedezésére?

Salamon Lajos indítványozta, hogy ha a bizotmány törvényes működésében erőhatalommal gátoltnék: a közigazgatás és igazságszolgáltatás terhét főispánja elnöklete alatt a tisztikar vállalja el s az alkotmányos uton mindaddig maradjon meg, míg erőszak által le nem szoríttatik, vagy megmaradnia becsülettel nem lehet.

Én indítványoztam, hogy tekintve a terhes viszonyokat s nehéz körülményeket: a tisztikar mondjon le fizetése egy részéről, vagy a bizotmány belátása szerint szállítsa le. Indítványomat a tisztikar egyhangulag elfogadta s a fizetés megállapítását a kiküldött gazdálkodási választmányra bízta.

Mindez indítványok előérzései voltak a közelgő viharnek s önkéntelenül készültünk a feloszlattatás pillanatára.

Az ideiglenes törvénykezési szabályok életbe léptetésénél hazafiui buzgalmunkban nagy hibát követtünk el a perlekedők irányában. Ugyanis a bukott kormány által behozott bélyeg ellen határtalan ellenszenvvel viseltetvén, azt határoztuk, hogy a perlekedők különösen a telekkönyvi hatósághoz benyújtandó beadványok és mellékleteire nem kell bélyeget illeszteni, hanem a bélyegnek megfelelő összeg készpénzben befizetendő. A közönség nem is zúgolódott a bélyeg eltörlése ellen s örömmel fizette is a megfelelő összeget, mely a telekkönyvi tisztviselők fizetésére fordított, de midőn a tisztikar lemondott s jöttek a szaglászok, a bélyegtelen beadványokat leletezték s a szegény feleknek újra és pedig háromszorosan kellett a bélyegcsonkításért fizetniök: akkor láttuk be, hogy mindennek, még a hazafiságnak is van határa s nem jó a tüzzel játszani.

Ezen intézkedésünk — habár hazafiságból származott is — épen oly eltévesztett volt, mint az, midőn kimondtuk, hogy senki se fizesse a törvénytelen adót még végrehajtás utján sem, mert a ki fizet, az hazaáruló.

Tüntetésnek szép és nemes volt, de vana sine viribus ira.

Az ország minden törvényhatósága, mint egy szív, együtt érzett, mert mind testvérileg tudatta velünk, hogy a felosz-

latott országgyűlés iránt hálát s elismerést fejezett ki. Különösen jeles volt Pest, Pilis és Solt megye levele.

1861. szeptember 4-én tartott bizottmányi ülésben neveztetett ki ifju Szögyény Marich László tiszteletbeli jegyzőnek 1703. sz. alatt, így hivatalos pályáját, melyen oly szépen haladt, ekkor és itt kezdte meg.

Mint midőn az ég boltozatján lassanként összeverődnek a sötét fellegek, megdördül az ég haragja s légrázó csattanással lecsap a villám: úgy hatott a megye közönségére a helytartótanács szeptember végén érkezett leirata, melyben tudatta, hogy kancellárá gróf Forgács Antal neveztetett ki s betiltotta a bizottmányi ülések tartását azon fenyegetéssel, hogy ha nem engedelmeskednénk, üléseink katonai karhatalommal fognakszét üzetni.

Ezen fenyegetődző ukáz kihirdetésére még egy rendkívüli bizottmányi ülés tartatott, melyben a megye sorsa a tisztikarra bízott. Azt az örömet, melyet az első bizottmányi gyűlésen való találkozás okozott, a fájdalom érzete váltotta fel, midőn bezáródott hátunk mögött a megye terem ajtaja. Csaknem könyözve váltunk el, de azon reményben, hogy nem örökre s újra találkozni fogunk.

Ugyanezen gyűlésen olvastatott fel a gazdálkodási válaszmány jelentése, mely szerint az én indítványom folytán minden tisztviselő fizetése — tekintve a korlátolt pénzügyi viszonyokat — kétszáz forinttal kevesbbitessék. Ez ellen én szóltam fel, mivel ekkor a 700 forinttal díjazott esküttek fizetése 500 frt. lett volna, hanem indítványoztam, hogy minden fizetés szállitassék le 700 forintra, mit tisztitársaim egyhangulag elfogadtak. Így lett meg köztünk a testvériség; egyenlőség, fájdalom! de a szabadság hiányzott.

Igy hányattunk octóber hónapban mint a tört kormányu hajó, küzdve a felülről jövő alkotmányellenes rendeletekkel, mint fejünk felett tornyosuló hullámokkal.

Midőn működési terünk mind szűkebb-szűkebb korlátok közé szorittatott az absolut hatalom által s a katonaság karhatalommal beavatkozott a büntető igazságszolgáltatásba s kénye szerint osztályozta a rabokat: megunva a jogtalan zaklatást 1861. november 7-én összegyűltünk a megyeház kistermében e következő lemondó okmányt küldtük gr. Cziráky János főispánhoz.

„Nagyméltóságu főispán!”

Méltóságos gróf Forgács Antaltól érkezett, törvényes meggyőződésünkkel összeütköző pusztá magán értesítés bárminemű megállapodásnak sem lehet alapja.

Azon renkívüli körülmények azonban melyek alkotmányos működésünk küszöbén is környezetek, jelenleg méltán aggasztanak tiszti működésünk további folytathatása iránt.

Kivételes helyzetünkben napról napra szűkebb körbe szorul alkotmányos életünk.

Korlátolt vala az alkotmányos tér már akkor is, midőn e megye bizottmánya s tisztikar alakult. Törvényes jogunkkal éltünk, és hazafiui kötelességet teljesítünk akkor, midőn az előttünk megnyílt jogi tért törvényes alapon szervezett hatóság foglalá el. A megkoronázandó fejedelem országgyűlést hitt vala egybe s alkotmányunk érvényét kétségbe nem vonhatván, törvényes tudatunk megnyugvásával vártuk jogaink teljes élvezetését.

Reményeink meghiusultak, de a jogi tért, melyre ily remények által bátorítva léptünk, el nem hagyhatánk, mig csak egyetlenegy alap, melyre támaszkodhatánk, épségben maradt.

Ezen alap az 1848-iki törvények szerint alkotott bizottmány vala.

Mig a hatóságíelet, egy, vagy más bizottmány felfüggesztése, honi intézményeink szerint törvénytelen biztossági eljárások által csonkított: törvényesnek tekinthetünk helyzetünket s a kivételes és helyenkénti sérelmek jogi orvoslatát várva, alkotmányos életünknek árnyékához is ragaszkodánk.

Nem egyes elszigetelt eset, nem magában törvénytelen, de multkori szokásainkhoz simuló eljárás forog jelenleg szóban, a bizottmányi ülések tartása országszerte betiltatott s erőhatalommal gátoltatik.

A bizottmány azon alap, melyen a municipium sarkallik s a melytől tiszti működésünk soha el nem választható. A bizottmányi ülések általános tilalmában a hatósági élet megsemmisítése valósul meg.

Nem enyhíti ezen helyzet kérlelhetetlen szigorát bárminemű helyhatósági intézkedés. Utolsó bizottmányi ülésünk azon végzése, mely szerint e megye bizottmányi ülése gátoltatása

esetében főispán nagyméltósága vezérlete alatt további hivataloskodásra jogosítottunk, csak az akkor előre látott kivételes felfüggesztés esetére alkalmazható. Jelenleg a megye hatósága alapját megsemmisítő általános intézkedés esetében ily értelmű végzés a megye bizottmányának intézkedési körét meghaladná.

Nem is a politika, vagy helybeli hasznosság szempontjából bírálendő eljárásunk, nem ezen szempontjából következők azon kötelességek, melyek jelenleg a megye tisztikarára nehezednek: ezen szempontból még a törvényesen működő megyei bizottmány sem bírálhatja meg azt, mi jogi körét érdekli, annál kevésbé tehát a megye tisztikara, mert alkotmányos hazánkban a törvény felett a czélszerűség és hasznosság elve csak a törvényhozásban határoz.

Fájdalmas megilletődéssel látjuk előre mindazon káros és sérelmes eshetőségeket, melyek tisztiműködésünk felfüggesztése esetében e megyét és annak egyes polgárait érhetik: merőben hasznossági indokok azonban fel nem jogosíthatnak arra, hogy törvényes hatáskörünkön túlterjeszkedjünk.

Különben is, egy tőlünk, törvényeinktől, szokásainktól idegen erőhatalom a törvénykezés és közigazgatás miuden eljárásában utunkat állja és törvényes meggyőződésünk szerint nem teljesíthető rendeletek végrehajtására kényszerít.

E megye házat fegyveres hatalom szállja meg, pereink és jegyzőkönyveink erőszakosan elragadtatnak, törvénykezésünk és bíraskodásunktól számos ügyek és személyek törvénytelenül elvonatnak; bíróságaink eljárása erőszakos beavatkozással gátoltatik; bíráink, jegyzőink, esküdtszemélyeink lakhelyeit fegyveresek szállják meg, házi nyugalmaikat felforgatják, vagyonukat kiélik, midőn pedig mindezek ellenére a tőlük követelt, törvényeink és esküjük által egyaránt tiltott törvénytelen eljárásokat még sem teljesítik: elfogatnak és tömlöcöztetnek. A megye törvényesen kivetett házi adója beszédésétől eltiltatván, az alkotmányos kötelességei teljesítéséhez hiven ragaszkodó polgárság az önkéntes fizetéstől illetéktelen beavatkozás által elriasztatik.

Igy járák végig a megyét a tényleges hatalom küldöttei, erőszakoskodva, fenyegetve, törvénytelen hatóságot gyakorolva, a megyei hatóságot ócsárolva, sértegetve.

Hol keressünk menhelyet, hol elégtételt, hol orvoslást a megye polgárainak, midőn mindezen eljárások oly természetűek, hogy azokhoz alkotmányos és törvényes szempontból szólanunk sem lehet s e hazában nincs többé oly alkotmányos felsőbb hatóság, mely előtt panaszaink meghallgattatásban részesülhetnének?

Feljajdul e megye tisztikara, de azon hatalom eljárását tűrni kénytelen, melytől megyei tisztii állását eddigelé végleg el nem választhatá, melynek nem egy eljárásban szolgálni kénytelen. Sorsunkat és hivatalos állásunkat a megye sorsától, a községbeliek állásától el nem választhatjuk, sérelmeik saját sérelmeink, fájdalmaik saját fájdalmaink.

Ily körülmények között hatósági körben fogyatkozva e megye tisztikara a megye közönsége előtt becsülettel meg nem állhat. Hatóságunkat, mely a dolog természete és bizottmányunk végzése szerint csak törvényesen és alkotmányosan gyakorolható, tovább nem folytathatjuk.

A mai napon nagyméltóságodnak már feljelentettem újabb botrányos esemény nem engedi tovább halasztatni azon nyilatkozatunkat, miszerint további tisztii, biráskodási és közigazgatási mindennemű működésünket megszüntetjük s egy részt tisztelt és szeretett nagyméltóságú főispánunknak ezen elhatározásunkat tisztelettel előterjesztjük, más részt ebbeli megállapodásunkat megyebeli polgártársainkkal lehetőleg nagyobb nyilvánossággal tudatjuk.

Egyszersmind azonban kinyilatkoztatjuk azon törvényes meggyőződésünket, miszerint e megye, annak bizottmánya és az általa reánk ruházott megyei tisztek jogilag létezni meg nem szünhetnek, meg nem szüntek.

Fogadja egyébaránt nagyobbméltóságod rövid alkotmányos tisztii működésünk alatt irántunk bizonyított kegyes indulatáért hálás köszönetünket s az azon alkotmányos érzetek kegyeletteljes elismerését, melyeket nagyméltóságod a lefolyt súlyos időkben e megye kormánya élén tanusítani soha meg nem szünt és a melyek szívünkben örökké élő emléket találnak.

Kelt Székesfehérvárott, november 7. 1861.

Fejérmegye tisztikara.
(következnek az aláírások).

Midőn legjavában folytak az aláírások, kiszólitottak a tereméből s egy császári kapitány várt a folyosón tizenkét szuronyos közvitézettel: — bizottmányi ülést tartunk-e, mert azon esetben tudtomra adja, hogy oszoljunk szét, mert nem engedelmesség esetében kénytelen lesz karhatalommal szétütni. — „Nem bizottmányi ülés ez, hanem a tisztikar tart tanácskozományt, melyből lemondását küldi meg a főispánnak — felelém. — Becsületszavamra fogadom? — Becsületszavamra. — Ezzel kivont kardjával salutált s eltávozott, így karhatalom beavatkozása nélkül hagytuk el a megyeházat, árván hagyván az általunk annyira kedvelt Fejérmegyét,

Isten kezében van nemzetek, mint egyesek sorsa, kérjük Istent, hogy hazánkra s abban megyénkre ne hozzon többé ilyen nehéz napokat, melyekről azt kell mondanunk: „nem szeretem ezeket!“

A NAGYLOÓKI ÁSATÁSOK.

Irta: Dr. HATTYUFFY DEZSŐ.

A régészet tudománymivelői, ugy barátai előtt Fejérmegye neve mindenesetre nemcsak ismert, de tekintve azon körülményt, hogy majd minden évben egy-egy érdekes régiséggel nem egyszer jelentékeny műemlékkel lepi meg a tudományos világot — azok közé tartozik, melyek a fontosabbak s kiválóbbak közt említettnek. De nem is csodálhatjuk azt, hogy Fejérmegye területe oly gyakran érdekes leletek színhelye, mert az őskor majd minden korszaka, a római kor, a barbárkorszak, a népvándorlási időszak, ugy középkor egyaránt ismerte a Duna és a Vértesek határolta szép fekvésű megye tájait s nem egy a népek s államok sorsát intező történelmi esemény folyt le, vagy viharzott el e megye területén.

Ily multa visszatekintve nem csodálhatjuk, hogy Fejérmegyében a történelmi s régészeti becsü leletek oly gyakoriak, melyek számát szerencsések vagyunk ezuttal ismét egygyel, de iker lelettel gyarapítani és pedig oly kiválóan jelentékenyen, hogy ezt méltán, némi büszkeséggel irhatjuk be lelhelyeink hosszú sorozatába, mert nem csupán azok számát szaporítjuk, de megvagyunk győződve, miszerint a régészeti tudományok ismeret körét is növelni fogja. E lelhely a nagyloóki ős és barbarkori temető.

Nagy-Loók község Fejérmegye alsóvidékén, nem messze a Dunától a sárbogárdi szolgabirói járásban fekszik s gróf Zichy N. János ur hantosi uradalmának egy részét képezi

mintaszerűen rendezett gazdaságát kivéve, igénytelen kis hely, mely szereplésre nem vágyik s csak a véletlennek s derék tulajdonosa áldozatkészségének köszönhető, hogy neve a hazai régészet tudomány barátai előtt ismertté vált az ugynevezett Gardavölgy felett elvonuló fensikon felfedezett őskori temetője által, ezen kies fekvésű helyet választván egy őskori nép elhunyt kedvesei sírhelyül.

A hazai történetben Nagyloókról adataink még eddig nem fordultak elő, azonban Hantosról, melyhez tartozik jelenleg s tartozott eddig is mint urodalmi birtok — némi csekély adatok mutatkoznak, ugyanis Zápölya János magyar király Sulyok György pécsi püspöknek adományozá Hantost, ugy a Fejérmegyében fekvő kun falvakat s ezeket mondja adomány levelében: „Totales possessiones nostras cumanicales Honthorzek (Hontorszék most Hantos) appelatas, videlicet Elewzallas (most Előszállás) Karathonzallas (Karácsonszállás), Wjzallas (Ujszállás), Jakabzallas (Jakabszállás), Sarosd (Sárosd), Kaythor (Kajtor) et Perkath (Perkáta) nominatus in Comitatu Albensi sedis Solth existentes“ Hontorszékhez, mint Kunszékhez tartoztak még az említteken kívül Baracs, Mélykut, Mindszent, Orgovány nevű helyek, melyekkel együtt Hontorszék mint kuntelep Soltszékhez tartozott, Soltszék pedig egész 1569-ig Fejérmegye egyik kiegészítő részét képezte, mikor is a Törökhódoltság alatt nyögő Fejérmegyétől az országgyűlés által elvétellett s Pestmegyéhez csatoltattott. Hogy Nagy-Loók ekkor már létezett-e? arról adataink nem szólnak, de a helyfekvését tekintve, ha mint helység nem létezett valószínű Hantoshoz tartozott, azzal egy birtokot képezett vagy talán annak majorja volt. Annyi tény tehát, hogy ezen vidéken kuntelep létezett s így Nagy-Loók területe is ahhoz tartozott s ha lakossággal birt ilyenekkel volt benépesítve. Ennyit mondhatunk gyanítólag Nagy-Loók multjáról, sokkal nevezetesebb adatokat szolgáltatnak azonban az irott történelmi adatok helyett a véletlen által felfedezett őskori maradványok, ezen igen becses régészeti leletek, melyek kimutatják, hogy ha Nagy-Loók az ó, közép s ujkor történetében nem szerepelt volna is — szereplése volt a messze őskorban.]

Az első lelet mely a tudománykedvelő nemes Grófnak, az ásatások derék Maecenásának figyelmét e helyre fordította

1880. évben merült fel, midőn két örlő követ találtak a Gardavölgyön keresztül vonuló árok javításakor. Később, ugyan 1880. év május havában az ezen helytől néhány ezer méter távolságra éjszak-nyugatra fekvő halom mellett, attól keletre római feliratos kötöredékeket, majd ezen dombtól nyugatra hamvvedreket fedeztek fel. A domb s környéke felásatott azonban se hamvveder, se római kő s egyéb régiség nem került elő.

A talált s a fejrermegyei és városi régiségtárba beszálított római kő 9 darabból áll, többi része hiányzik, ugy látszik széles tábla alak lehetett. Felső jobbsarkát három darabbal összeállítván összesen öt betű alakja tűnik ki. u. m. felső sorban VM D. ezalatt mindjárt a „M L I.“ A betűk igen szép vésetűek, ugy a sarkot s oldalt képező faragvány is csinos s minden esetre a római uralom azon korára utalnak, mikor a művészet még nem hanyatlott. A jelzett domb illetve halommal szemben, attól 60—70 méternyire, a közlekedési uton túl, de már Szentágota határában szintén 3 halom áll. Valjon ezek nem-e temetkezési helyek? Erre a választ csak a helyszini kutatás adhatná meg.

Az imént említett tárgyakon kívül 1880. év július haván a már jelzett Garda völgy felett keletre elvonuló fensikon szántás közben cserepekre, agyagedény töredékekre találtak, melyek Szájbely Béla gazdatiszt figyelmét különösen felköltötték s csakhamar az eke által felvetett töredékek nyomán vizsgálólván 7 hamvveder emeltetett ki s küldetett be a fejrermegyei s városi régiségtárba a földtulajdonos Gróf ur beleegyezésével, ki ekkor elhatározá e hely tüzetes átkutatását s ezen szándéka kiviteléhez dr. König Mór apátkanonok urat, a tudományok lelkes barátját s jelen értekezés előadóját meghívta.

E meghívás folytán az ásatás 1881. évi szeptember hó 19, 20, 21 és 22-ik napjain nem várt s nem remélt nagy eredményel folyt le.

Mielőtt az ásatás eredményéről részletesebben szolanánk szükségesnek tartom előbb a helyfekvését bemutatni. Az őskori ugy az általunk folytatott ásatás után pár hétre felfedezett barbartemető a Gardavölgy felett északról délre elvonuló nagyterjedelmű fensikon van s lejtősen a hegyoldaláig — keletre fekszik a mint a fensik éjszak-keletre sarkallik.

Az ásatási terület Garda felül való oldala nemcsak lejtős, hanem nagyobb terraszszerű kiemelkedésekkel megy le a völgybe, melynek közepén a sárrétről vezetett vízcsörgedez s e helyen hajdan mocsár vagy tó volt. A vidék kies fekvését tekintve nem csodálkozhatunk, ha a messze multban itt vándorló népnek tetszését megnyerte, annál is inkább, mert a távolba a legszebb kilátást nyújtja s a környéken dominálva, minden ellenséges támadás ellen alkalmas védő helyül szolgált.

Az imént bemutatott fensik Garda felett levő s már említett részén vette kezdetét az ásatás 1881. év szept. 19-én. Először is azon helyen, hol már korábban edények kerültek napfényre párhuzamos árkok huzattak, majd miután ez a várt reményen felül gazdag eredményt nyújtott, megkezdett a rendszeres ásatás s 4 nap alatt felfedezett 67 méter hosszú és 31 méter széles terület, melyen 130 nagyobb, külön önálló sirt képező hamvveder és mintegy 200 kisebb, nagyobb bögre korsó, csésze, tányér és tál alakú edény találtatott. A hamvvedrek a tett mérések szerint 11, 20, 34, 41, 65 cmt. mélységben voltak a föld mai színe alatt; nyugotról keletre menő irányban rézsutosan állottak és pedig a felásott terület egész szélességét tekintve 6—7 egy sorban, rendszeren egymástól 1 vagy 2 méter távolságra. Voltak azonban számosan, melyek szorosan egymás mellé helyezve találtattak, volt kettő, három, de négy is szorosan egymás mellett. Ezek azt hiszem családi temetkezések lehettek, midőn az összetartozó vérrokonok, szülők, gyermekek vagy talán házastársak egymás mellé helyeztetek. Az ily esetek azonban a ritkák közé tartoznak.

A rézsutos sor után nem mindjárt következett a másik sor, hanem 2, 3 méternyire kellett ásnia míg újabb sorra akadunk, de ha egy hamvvedret megtalátunk akkor ugyanazon rézsutos irányban csakhamar felfedeztük az egész sort, mely rendszeren 6—7 néha több hamvvederből állt. A nyugatról keletre rézsutosan menő irányt az ásatási terület közepe felé megzavarva találtuk, itt ugyanis egymás mellett levő s kört képező két csoportra akadunk. Mindegyik csoportnál 4—5 hamvveder körbe volt állítva mintegy 3 méter területen.

Ezen két csoporton túl ismét a rézsutos irány következett egész az ásatás befejeztéig, midőn már az ásatási terület hosz-

szában hamvvedrekre több méternyi terület felásása után sem akadunk s az ásatást ez irányban befejeztük. Megjegyezem, hogy a nyugatról keletre menő rézsutos irányt oly szigorúan megtartották, miszerint, ha két vagy esetleg 3—4 hamvveder egymás mellett állt, mindig nyugatról keletre menő rézsut állásban helyeztettek el. Néha megtörtént, — talán két vagy három esetben, hogy kisebb hamvveder vagy két hamvveder nem egészen mélyen, hanem a nagyobbak oldalához volt téve a kidomborodásnál és pedig ha kettő volt ilyen, akkor két oldalán helyeztetett el. Egy esetben pedig egy kisebb csésze alak a nagy hamvveder alatt állt. A hamvvedrek magassága 25—52 cmt. közt váltakozott, egy azonban magasság és terjedelemre nézve a többiektől egészen elütő volt, magassága ugyanis 45 cmt., átmérője 75 cmt., kerülete pedig 2 mt. és 27 cmt. vala s így különösen kerületét tekintve az összes kiásottak közt legnagyobb, legtekintélyesebb. Tartalma nem egészen felelt meg tekintélyes alakjának, mert földet, csontot, hamut, néhány edény töredéket s egy bögrét leltünk benne. Az edény töredékek közt egy tál forma fekete edény darabjai is voltak, melynek vonalszerű díszítésében fehéres anyag találtatott.

A hamvvedrek rendszeren fenékre állítva jöttek elő, de néhány eset volt olyan is, midőn hamvveder nem egyenes állásban, hanem fedett nyílással, kissé keletfelé meghajtva találtatott. Hogy e meghajtás esetlegesség volt-e? vagy talán valamely szertartási tény kifolyása; meg nem állapíthatjuk azért sem, mert ily eset ritkán mutatkozott.

A nagyobb hamvvedrek, melyek mindegyike külön sirnak tekinthető, rendszeren nemcsak több kisebb bögrét vagy más tárgyeralaku tárgyat tartalmaztak, hanem fedve valának. Fedővel ellátott hamvveder alakját mutatja az I. metszvény 3-ik számú ábrája, itt ugyanis egy nagyobb tálalaku edénnyel van befedve a hamvveder, a fedő, mint majd mindegyiknél ennél is törve van, de azok cserepei rendszerint együtt találtattak.

Az imént bemutatott fedő alakon kívül még kisebb, ugyanazon metszvény 4. számú ábráján levő fedők is használtattak, de ritkábban.

A fedő alatt a hamvvedrek szájában egy másik edény állt, ez hosszukás karcsubb alak, olykor hasonló a mai virág-

cseréphez. Néha ezen edényben is kis bögre volt, de ily eset igen ritkák közé tartozik.

Az imént említett edények alatt a hamvvederben erősen tömött föld volt, mely közt tányér, bögre vagy korsó alakú edények jöttek elő, a föld alatt a csont és hamu oly szorosán összenyomatott, hogy majd minden esetben késsel kellett szét-szedni. A csontok között jöttek elő kisebb bögrék egészen a csont közé helyezve s itt találtattak a bronz tárgyak is — egy esetben pedig békateknő, mely azonban szétmállott. A csont közt levő bögrék rendesen fekvő helyzetben csonttal, hamuval s földdel megtömve jelennek meg.

Minden hamvvedernek egyik elkerülhetlen alkatrésze volt a fedő s az azalatt a hamvveder nyakában levő hosszukás alakú edény, kisebb bögre vagy más edény már nem mind-egyikben jött elő, úgy hogy a felbontott 130. hamvvederből mintegy 50-ben kisebb bögre vagy egyéb edény nem találtatott. De igen sokban nem csupán egy, hanem két, három bögre is s e mellett más edény töredék fordult elő.

A hamvvedrekben s edényekben talált csont némelykor apró, egészen szétesett, másutt nagyobb, szilárdabb, főleg a koponya csontokból s a lábszár és karsontokból egyes darabok mindig megkülönböztethetők, úgy a fogak is, a hamut azonban oly módon lehetett felismerni, hogy a föld fehér rétegekkel volt erősen megkeverve. Ha nagyobb hamvvederben levő csontokat az egész emberi test égetett maradványainak tartjuk, valjon a kisebb bögrékben, korsókban levő hamvakat, minek kell tulajdonitanunk? Nézetem szerint ezek talán az emberi test egyes részeinek vagy talán kisebb gyermekek testének lehetnek hamvai!

A hamvvedrekben előjövő keményen összenyomott föld jelenlétét annak vélem, hogy midőn a hullákat elégették s a megmaradt hamut és csontot a hamvvederbe helyezték, azokra földet tettek és pedig azon praktikus indokból, mivel ha a csonttal, hamuval s edényekkel meg nem telt hamvvedret — félig üresen a földbe behelyezik — a föld súlya idővel összenyomja azt, holott a hamvvedrek a földdel megtömve, azok belülről kitöltve lévén a föld külső nyomásának ellentállnak.

Azonban ennek daczára mégis kevés hamvvedret találtunk

épállapotban, minek oka abban keresendő, hogy ezen egész terület a hetvenes évek eleje óta szántóföldnek használtatik s részint a mély szántás folytán az ekével azok felső részei összezuzattak, részint pedig az ekét-huzó barom súlya alatt törtek össze, mit igazol az is, hogy az ásó érintése nélkül kiásott s kitisztogatott hamvvedrek már teljesen összezuzott állapotban álltak a földben.

A hamvvedrek befedésének az elmondott rendszertől elütő egy sajátságos módjára akadtunk, ugyanis egy kisebb, virág-cseréphez hasonló hamvveder egy másik hasonló alkatu edénybe tétetett, de akképen, miszerint a másik edény erre ráborított, tehát az fenekével fedte ennek nyílását, ezek pedig ujjolag egy szintén hasonló alakú edényben ismét az említett módon helyeztetek s ilyképpen két edénybe rejtetett a belső harmadik, de sőt még a belső edényben az ott levő föld közt, egy kisebb bögrét leltünk, tehát három edényben volt a csonttal s földdel töltött bögre. A felbontásnál azonban a különben is nagyon átnedvesedett s összetörött két külső edényt megmenteni nem lehetett, csupán a belső edény és kis bögre maradt meg.

A nagyobb ovalis, tehát nem korsóalaku hamvvedrek, mert meg kell jegyeznünk — hogy az ásatás alkalmával leginkább két fajta jelentkezett a nagyobb hamvvedreknek t. i. nagyobb s csinosabb korsóalak, minők a fénykép után készült metszeteken láthatók, és néhány szélesnyilású ovalis alak, ezek a korsóalakuaktól annyiban elütőleg fedettek be, hogy a felső nyílásra tányér tétetett, de e fedél alatt másik edény nem volt, bensejökben azonban bögrék s egyéb edények szintén előjöttek. Külömben ezek közül teljesen épen egyet sem, töredeve is keveset találtunk.

A hamvvedrek belső tartalma, mint előadtuk, agyag-edényekből, földből, csontból s hamuból állott s a felbontott mintegy 120 hamvvederből csupán ötben találtunk más tárgyakra és pedig négyben bronzokra, egyben békateknőre.

E sajátságot vagy azon körülményből kelt megfejtenünk, hogy az itt tanyázó s temetkező nép az érczek dolgában igen

szegény levén, csak kevesen bírták az előttük ritka s drága bronzot s használtak ily fémből készült ékszert, vagy talán nem volt szokás náluk ily dolgokat sirjaikba tenni s tán e néhány is véletlen került oda, avagy talán vallási meggyőződésük s nézetük is tiltotta azt. Nézetem szerint nagyobb valószínűség mutat arra, miképpen náluk ily bronzféle ékszerek a ritkább s még nehezebben megszerezhető drága s így becses tárgyakhoz tartoztak s éppen azért találtunk oly keveset hamvvedreikben.

A lelt bronzok igen egyszerűek, primitív előállításuk s nagyon kezdetleges műveltségi viszonyokra, főleg a mesteriségek gyér üzésére utalnak

A négy hamvvederben a következő bronzékszerek jöttek elő:

Az ásatás második napján egy nagyobb hamvvederben a csontok közt tojásdad alakú bronz tárgyat, zöld patinával bevonva — találtunk; vékony bronz lemezből van össze hajtva, két végén egy-egy lyukkal. E tárgy függő vagy még valószínűbb felvarrásra használt boglárka volt.

Az ásatás harmadik napján szintén nagyobb hamvvederben a csontok közt találtatott két bronz tű, egy boglárka, 4 drb. bronz tekercs töredék, mindannyi patinával bevonva. A tűk felső része, ugynevezett gombja, négyszögű s dülény alakra van összehajtogatva a vékony bronz lemezből, nem egyenesek hanem kissé meghajtottak, végük hegyes. A boglárka félgömb alakulag lemezből van összeállítva, egymással átellenes két lyukkal a zsinor számára. A bronz sodrony tekercs szétesett állapotban találtatott, csak néhány darabot lehetett megmenteni.

Az ásatás második napján még egy bronz pálcácska — talán tű — görbére hajtva, — egy nagyobb hamvvederben, úgy ismét bronz tekercs darabkák jöttek elő. Az utolsó napon pedig egy nagyobb hamvvederben két tű és 3 bronz sodrony tekercs darabka találtatott, a két tű a már ismertettnél nagyobb, gombjuk szintén dülény alak, száruk görbitett s zöld patinával vannak bevonva. — Végül a hamvvederben talált tárgyak ismertetésénél megjegyezzük, hogy egyik hamvvederben — mint már előbb is érintettük a csontok közt békateknőt leltünk, milyen alak mai nap is százával előjön a Dunában. Miután e tárgy, mely azonban szétmállott, épen a csontok közt és nem

a hamvveder földrétegében jött elő, azt hisszük nem véletlen folytán került oda, hanem talán ez is valami ékszer lehetett.

A hamvvederben talált tárgyakról megemlékezve — át-
térünk azon dolgok rövid bemutatására, melyek a hamvvedreken
kívül fordultak elő. Ezek közt legfontosabb egy könyil, mely
azon földrétegeből, hol a hamvvedrek álltak dobatott ki az
ásó által, e csinos s ép nyilhegy egyik érdekes részét képezte
leleteinknek. Megemlíteni szükséges azonban, hogy ugyan-
azon területen csak még egyetlen kődarabot találtunk, mely
ökölnyi vastagságu s egy hamvveder mellett volt; más
kődarab vagy szilánk az egész területen nem fordult elő, ha-
nem az ásatási területből pár száz méter távolságra a szántó-
földön találtunk egy örlő kötöredéket.

Az ásatási területen leltünk még egy egész emberi csont-
vázat, mely fejjel keletre, arczczal a földnek fordulva feküdt
egész hosszában; továbbá találtunk egy koponyát, ugy egy
másik csontvázat, melynél a csontok mintegy félkörben el-
helyezve feküdtek egyik hamvveder körül. Mindezen emberi
csontok nem egymás mellett, sőt inkább egymástól távol voltak
mintha egymásra semmi vonatkozással sem lennének, különben
igen porhanyosak valának s hamar szét töredezték. Több csont-
váz az ásatási területen nem fordult elő. Nézetem szerint e
csontvázak jóval későbbiek, mint a hamvvedrek, nagyon ki-
vánatos lett volna ugyan főleg a koponyák alakjának meg-
határozása, de a csontokat, mihelyt felemeltük azonnal szét-
váltak s így a koponyák alakját megállapítani nem lehetett.
Nem egy koruaknak tartom azonban őket a hamvvedrekkel,
mert, ha egykoruak lennének akkor bizonyos összhang mutat-
koznék amazok s ezek temetkezése közt s mindenesetre több
csontváz is került volna elő, ott hol 130 hamvveder van. De
másrészt ha azon néptörzsnél a megégetés s a hamvoknak
hamvvedrekben való temetése divatozott, akkor épen e három
hullát miért temették volna égetés nélkül a földbe? Azt hiszem
ezek esetlegesség folytán a későbbi korban temették ide és
talán valamely későbbkori büntény áldozatai? Sajátságos le-
letre akadtunk egy hamvvedertől külön álló kisebb tányérka
mellett, egy csomóban emberi fogak feküdtek a földben.

A hamvakat rejtő nagyobb hamvvedreken kívül az ásatás

területén még néhány kisebb csésze alakú edénykét találtunk, melyek közül a II-ik metszet 3-ik alakja mellett levő csésze egy nagyobb hamvveder alatt állt.

Az ásatási területen kívül semmi fontosabb dolog fel nem merült, a földréteg fekete, néhol sárgás agyag, ott hol a hamvvedrek előjöttek nedves s a hamvvedrek ennek következtében átnedvesedtek s ép azért lehetett csak keveset megmenteni, mert az azokban levő föld a nedvességet igen jól megtartá s lassan száradt, minek folytán az ily nedves tartalmu edényhez mihelyt hozzá értünk, azonnal töredezett, azonban ha a földtől megtisztított s megszáradt igen szilárdvá vált s erősebb ütést és nyomást is kiállja.

A temetkezés módjára nézve megemlítjük, hogy a hamvvedreket rendszeren egyenként helyezhették a megásott gödörbe, kivéve a családi sirokul szolgálókat s nem nagyobb területet áshattak fel e célra, hanem csupán a mi a hamvveder befogadására szükséges volt, mert ott hol hamvveder jött elő a föld puhább vala s az ásással foglalkozó munkások már előre jelezték a hamvvedrek jelenlétét, éppen azon körülmény folytán, mivel ott az ásás a föld puhább volta miatt könnyebben ment.

A föld puhasága pedig csupán a hamvveder feletti közvetlen területen észleltetett, míg a többi földterület, mint nemhányszor rész, nehezebben ásatott fel. Hogy a hamvvedrek felett halmok léteztek-e? nem tudni. Ha voltak is, csekélyek lehetek, mert most nyomukat nem találtuk s az egész felásott terület sima volt, holott nagyobb halmok hányása esetén mégis csak kellett volna némi emelkedésnek maradni, annál is inkább mert ezen hely még alig egy évtizede hogy mivelés alatt áll, az előtt legelő s rétság volt. De a nagyobb halmok lehetőségét maga a terület aránylag csekély volta s a talált sirvedrek nagyszáma kizárja.

A hamvvedrek lelhelyéről, a találás részletei s módjairól, nemkülömben az azokban és az azokon kívül talált tárgyakról megemlékezve, áttérünk most az edények alakja s anyagának bemutatására, mit annál inkább szükségesnek tartunk, mert ha a lelet körülményes leírása némi fogalmat nyuj az itt temetkezett nép temetési szertartásáról, úgy az edények alakjának, anyagának s díszítésének ismertetése világot vett ama

nép miveltégi viszonyaira, minthogy mindenesetre elhalt kedveseik hamvait s csontjait oly hamvvedrekbe helyezték s a hamvvedrekbe vagy azok mellé oly edényeket tehettek, melyek fogalmaik szerint díszesek valának s egyuttal számtalan talált edénynek alakja után a háziszükségleteknél való rendeltetési céljokra is következtethetünk. Az edények alakja általában korsó, bögre, tál vagy tányérhoz, csészéhez hasonló egyszerű de kielégítő előállítású, némelyik némi izléssel kidolgozott, anyaga rendszeren égetett szürkés, barna vagy fekete agyag s ha az ily cserepet széttörjük nagyrésznél a külső szürkés vagy barna, a belső fekete. Készítésük ugylátszik szabadkézzel történt, bár vannak köztük igen ügyes előállítású alakok, de mégis meglátszik, hogy készítésüknél korong nem használtatott. Máznak nyoma sem volt, némelyek azonban kicsiszolva valának s a vonalszerű bemélyedésekkel készített díszítésbe bizonyos fehér anyagot tettek ékítésül, de az ily edények csak tekintélyesebbek s vagyonosabbak által használtathattak, mert ritkán s rendszeren nagyobb urnákban jöttek elő.

Az edények egyrészének külalakja sima volt, minden ékítést nélkülözve, de volt számos bár primitív módon díszített alaku is.

Valamint az edények alakja, azoknak bizonyos csinnal s ügyességgel való előállítása következtetni enged a néptörzs izlésére s ez által bár homályosan annak miveltégi viszonyaira pillanthatunk: épugy a díszítések is előmozdítják e téren nyomozásainkat s combinatív módon segítenek az ily népek miveltégi viszonyai felderítéséhez. A díszítésnek három módját találjuk a nagyloóki edényeken u. m. a bütyköket, melyek rendszeren az edények domborodásainál jelennek meg és a pont ugy vonalszerű karczolatokat, tehát a primitív ékítés leghasználtabb módjait.

A pont s vonalszerű díszítések fajaiból előjönnek pontok s vonalak együtt, egyenes és görbe vonalak egymást keresztezve, vékonyabb vagy szélesebb bemélyedéssel; néha a pontokban és vonalakban mint már említettük fehér anyag van. Mindezen díszítések igen egyszerűek, nagyrésznél mondhatni durvák s a néptörzs egész primitív díszítési képességére s lehető alacsony miveltégi viszonyaira utalnak, izlésüket ugy-

Játszik e legegyszerűbb díszítési módok kielégítették, mert a pontok s vonalok egyenes vagy körbe, egymást érintő vagy átmetsző előállításán túl nem is kísérlették meg más alakok, természeti tárgyak másolását. Akár a köznapi életből, akár a nagy természet változatos sok alakjaiból mitsem használtak fel, hogy edényeiket díszessé tegyék, megmaradtak az egészen egyszerű mértani ábráknál, de ezek között is csak kevés változatosság különböztethető meg. E díszítési alakokat valószínű kővel, csonttal vagy még lágylévén az anyag — fával karcolhatták be.

A pont s vonalszerű díszítéseknél különösen jellemző egy bögre előállítása; oldalán a nyak körül vont vízszintes vonaltól a hasdomborodásig 3 oldalon hét pont megy le függélyesen, mindegyiknél az alsó pont mellett két hasonló pontocska áll s így három egy sorban, ez képezi a függélyes sor alapját.

A pontocskák megnyújtásából származnak a kisebb vonalok, ezek rézsut mennek, többnyire az edények nyaka körül, vagy az edény hasdomborodása, élesebb kiemelkedésein, néha nyílások széle is ezzel van kidíszítve.

A vonalak és pontok együtt is előjönnek, így azon bögrének nyakánál, mely „ansa lunata“ füllel bír, két vonal közt a pontok jelennek meg, lejjebb a domborodás oldalán pedig két sor pont közt vonal látható. Az egyenes vonalok merev alakjai is előfordulnak, egy kisebb bögrén a nyaknyílásnál azt körítő vízszintes vonalból egyenes vonal indul ki, mely a domborodásnál két vonal által metszetik, de azért egyenes irányban az edény aljáig lemegy, hol egy vízszintes vonalba végződik. Sokszor 4 egymás mellett levő vonal megy le függélyesen az edény nyakától az aljáig.

A görbe ivelt vonalak ritkábbak, egy kisebb bögrén látható két ily ivelt vonal, melyek egymás mellett párhuzamosan haladva csucsot képeznek, felettük három pont tűnik fel.

A tulajdonképi hamvvedreken vagy párhuzamosan lefelé menő vonalak vagy keresztező vonalak képezik a főékitési alakot. Leggyakoribb midőn a nyaknál vagy domborodásnál a vízszintesen menő vonal alatt, azt érintve három vagy négy párhuzamos vonal halad akként, hogy mintegy $\frac{1}{2}$ centiméter magasra megy a vízszintes vonalig, azt érintve, ismét egyenesen

lefelé halad egy bizonyos arányban s újra felmegy, s így több háromszög alakot ugynevezett czik-czakkot képez. Ezek jönnek elő a nagyobb hamvvedernél rendszeren a nyak, néha a domborodás alatt. Ritkább eset ha az ily alak nagyobb dimensioval a nyak és domborodás közti tért betölti.

A domborodás alatt elő szokott jönni még 3, 4, 5, párhuzamosan menő vonal, melyek keresztezve egymást szélesebb vagy keskenyebb dülényeket alkotnak, hasonlólag ezekhez a nyak vagy domborodás alatt használtatik három vagy négy párhuzamosan egymás mellett ivalakulag menő vonal, melyek a vízszintes vonalt érintve ivalakulag lefelé haladnak és egymást keresztül metszik, néha azonban csak egymást érintve haladnak lefelé.

A díszítések rövid bemutatásánál szükségesnek vélem még az edényfülek két sajátságos alakját megemlíteni. Az egyik az *ansa lunata* — félholdas fül — melynek két példányát találtuk, az egyik példány kis bögrén jelenik meg a II. metszet 3-ik ábrája mellett látható, a másik nagyobb edényen, de ennél az edény összezuzva találtatván annak alakját nem jelezhetjük. — A másik sajátságos fül díszítés abból áll, hogy a fül felső hajlásából egy gömb emelkedik ki, ilyen csak egy eset fordult elő kisebb bögrén.

A talált edények nem csupán temetkezési czélokra voltak készítve, hanem alakjokat tekintve a mindennapi életben is használtattak, erre utalnak a gabna s egyéb dolgok tartására alkalmazható hamvvedrek, a kisebb fazék alaku edények, tálak, tányérok, bögrék, mind olyanok melyeknek gazdasági s közhasználati czélját most is kilehetne jelelni. Sajátságos azonban egy kisebb bögre alak, ennél a fül hiányzik, oldalán két bütyök van, melyek lyukkal láttattak el s e lyukas bütyök felett a bögre nyakán mindkét oldalon szintén kis lyuk látható, ha a bütyök és nyak lyukain zsineget huzunk át, akkor e bögrécskét igen ügyesen felfüggesztve lehet használni, nem akarom ezuttal koczkáztatni ama nézetet, hogy talán mécs féle czélra mai nap is lehetne alkalmazni.

Az ásatás lefolyásáról s a talált tárgyakról megemlékezve, kétségkívül ama kérdés merül fel, vajlon e hamvveder temető mely korból s mely néptől maradt reánk?

Mindkét kérdésre megfelelni nehezebb feladatok közé tartozik s nem is czélom jelenleg e két ép oly fontos, mint nehezen megfejthető kérdésre válaszolni, hanem röviden csupán néhány megjegyzést kívánok tenni a lelet korára nézve. Nézetem szerint, részint az edények egyszerű előállításánál, részint a nagyon kezdetleges ékítési módszernél fogva, továbbá, mert a csekély s primitív feldolgozásu bronzon kívül semmiféle ércz az ásatás folyamán nem találtatott, sőt az ásatás területén egy csinos könyilhegy került elő: ezen hamvveder temetőt valamely történelem előtti népnek tulajdoníthatjuk, és pedig éppen a talált bronz s a kezdetleges mesterségi ismereteket eláruló agyagedények alapján a bronzkorba helyezem.

Azonban a bronzkor későbbi időszakában igen ügyes kivitelű edények, fegyverek s ékszerek jöven elő, — e lelhelyet nem számíthatjuk a bronzkori műveltség fejlődöttebb s haladottabb korszakához, hanem igen is, e tárgyak a bronzkor korábbi szakából valók, midőn az őskori nép nehézkes s csak nagy fáradsággal előállítható s használható köeszközeit elhagyva a bronz ismeretéhez eljut s bronzal kezd felváltani eddigi eszközeit.

Erre utal azon körülmény is, hogy a bronzkori népek, mint az eddigi kutatások igazolják, védelmi szempontból magas, meredek dombok tetején vagy többnyire egyes kopár fensikon ütnek tanyát, melyet hatalmas földsánczokkal és árkokkal körítettek. A nagyloóki bronzkori nép hasonlólag járt el, mert fensikon telepedett le, melynek védelmére még földsánczokat sem kellett emelni, minthogy egyrészt a mostani Gárdavölgy tava és mocsára, másrészt a hajdan roppant kiterjedésű sárrét megvédte minden ellenséges benyomulás ellen, sőt fekvésénél fogva e hely az egész vidéket uralta. Így tehát kétségen kívül helyezhető a fentebbiek figyelembe vételével, hogy a nagyloóki urnatemető bronzkori.

Ez egyéni nézetem a nagyloóki hamvvedertemető korának megállapítását illetőleg. — Külömben a nagyloóki lelet edényei és a zsitvatői valamint a bákóhalmi lelet edényei között nagy

rokonság észlelhető, nemcsak az edények alakját de azok díszítését tekintve is. Dr. Hampel József kitűnő régészünk az *Archaeologiai Értesítő* II. köt. 309. lapján a lelet korát tekintve azt írja: „Az urnában apró bronz tárgyak igen csekély számmal voltak, ezek után és formájukból azt sejtem, hogy bronzkorunk legvégéről valók.“

A lelet korának megállapítása tehát vita tárgyát képezi, ezt csak hasonló lelhelyek tárgyaival való összehasonlítás útján lehet hozzávetőleg is megállapítani. Ezuttal nem is az volt célunk, hogy a nagyloóki urna temető kora felett értekezzünk s hypothesiseket állítsunk fel, hanem a főczél az volt, hogy a lelhelyet a talált tárgyakkal együtt minél részletesebb leirással mutassuk be az érdeklődő közönségnek. Megjegyezzük bezárólag, hogy 1882. év június havában a nagyloóki Garda feletti fensik egyes helyein ujjolag ásatások kíséreltettek meg, azonban ekkor már csak nagyon kevés urna volt található.

Előadásom befejezésénél áttérek még az imént említett hamvveder temetőtől csak pár száz méter távolra — az ecsetelt ásatás befejezése után 1881. év szeptember végén talált barbarkori sir igen rövid megemlítésére.

E sir, a már leirt fensik északi részén, Szajbely Béla ur buzgó kutatása folytán találtatott és pedig észak-délfelé való fekvésben a mai földszin alatt 1 méter mélyen.

A sirban két kerekű kocsi részei, kocsi előtt két ló csontváza s a kocsi körül vasszék és bronzedények voltak. — „A tárgyakat megelőzőleg először az egy ló csontvázára bukkantunk — írja Szajbely Béla levelében — a ló feje éjszaknak, fara pedig délnek volt, a csontok között talált lószerszám kulcsokkal, hihető — a ló szerszámastól együtt elásatott. A lótól délre voltak az edények és a kocsi részek, melyek következtetni engednek arra, hogy két kerekű kocsi lehetett és pedig díszítve.“

A kocsi alkatrészei közül rozsdá által ugyan megviselve megvan a két kerék vassine, az egyik álló, a másik fekvő helyzetben volt.

Nagyon érdekes a két darab vasrudhoz erősített bronzalak, melyek talán az ülés részeihez tartoztak, mindkettőnél

a bronz rész ügyesen készített emberfőben végződik, a fön alul pedig mindegyiknél két kar jön ki, mely hattyunyak és fejjel bir. Ezen alakok határozottan római jellegre mutatnak, Találatot még egy csinos bronz női fő, haja igen ügyesen fodrozott, az egyik kerék mellett levén, valószínűleg a kocsi díszítésére szolgált. A kocsi fa része, oldalai ugylátszik bronzlemezzel lehettek bevonva és bronzszegekkel kiverve, mert igen sok lapos fejü bronzszeg és bronzlemeztöredék találatot, nemkülömben nagy a száma a különféle alaku vaseszközöknek.

A lócsontok közt, melyek a kocsi előtt feküdtek, volt szintén számos bronztárgy, ezek a szerszám részei, s nem egy közülök ugyan a lószerszámnál ma is használtatik.

Ezen érdekes dolgokon kívül a kocsihoz s lovakhoz nem szorosán tartozó egyéb tárgyak jöttek elő, u. m: a kocsi egyik kereke előtt állt a lóherlevelü száju bronzkorsó, füle felül oroslányfejet ábrázol s igen csinos kivitelü; e korsó mellett közvetlenül egy másik szintén csinos bronzkorsó volt, tetővel és fordítható elzáróval, alján két láb látszik, a harmadik letörtött, füle szintén letört, e korsóhoz tartozott egy karikás bronzláncz.

A korsók előtt vala elhelyezve a lelet másik becses tárgya a vastábori szék, mely előtt állt bronz tál vagy serpenyő alak különösen feltűnést kelt nyele végén levő művészi kivitelü kosfejvel, még egyéb tárgyak is találatot, melyek közt szintén vannak becses darabok.

A lelet, mint a tárgyak rövid bemutatásából kitünik egyike a jelentékenyebbeknek. Itt egy oly sirral van dolgunk, melybe a holttesthez kocsija, lovai s egyéb kedvencz tárgyai is eltemtettek. Ez valamely barbar törzs tekintélyes emberének sirja lehet, mert a rómaiak ily módon nem temetkeztek, holott a Kr. utáni időben a rómaiakkal együtt élt barbarokról tudva van, hogy főleg nagyjaikat mily ünnepélyesen temették el, azok sirjaiba lovaikat, kedvencz tárgyaikat, sőt még leölt rab-szolgaikat is elhelyezték. Emberi csontvázat ugyan akkor nem találtak s mint a később folytatott ásatás eredményéről értesültünk, bár a sir környéke felkutattatott, sőt mélyen a földbe le is ástak, de emberi csontvázra később sem akadtak, vélelmezhető tehát, hogy az illető tekintélyes ember hullája e tárgyak

felett volt halom alá eltemetve. A majd kétezred év viszontagsága a halmot azonban csontvázsal együtt elsöpörte s a földdel egyenlővé tette; vagy talán az illető hulláját külön sirba rakták és emléktáblával jelelték, melyet az idő vasfoga szintén feldult s megemésztett.

Mig tehát a sir valamely barbar néptörzshez tartozó férfié, addig a tárgyak a római művészetet s a római haladott kultúrát árulják el. Az e tájon tartózkodó, előttünk ismeretlen barbar törzs, — talán a kelta, — barátságos összeköttetésben volt a Duna melléken levő római városokkal — e helyhez nem messze feküdvén Vetus Salinum (Adony) Intercisa (Dunapentele) és Annamantia (Dunaföldvár) római gyarmat s meglehet, hogy e tárgyakat csere vagy mi szintén állítható ajándék útján kapta a törzsfő vagy a törzs előkelőbb tagja, valamelyik római tartományi kormányzó vagy tekintélyes hivatalnoktól.

A tárgyak, tekintve azok egyes szerkezetét, a bronz alakok művészi kivitelét, azok plasztikai csinos előállítását a művészetek terén jártas mesterre utalnak s megközelíthetőleg a Kr. u. IV. századból valók.

A barbar sir rövid leírását bemutatva megjegyezzük, hogy e lelet az imént előadattaknál minden tekintetben bővebb tanulmányt és szorgosabb kutatást igényel, az idő rövidsége s a segédeszközök távolléte folytán a lelet tárgyait, korát ugy az itt temetkezett népet illetőleg részletesebb ismertetésbe nem bocsátkozhatunk, ezen mindenkép fontos kérdések szakavatott megoldása képzetebb, e téren jártasabb szakerőre vár s azt hisszük nem csalódunk, ha azt állítjuk, hogy rövid időn eme közóhaj betöltése teljesülni fog és valóban be is teljesedett, mert a nagybecsű lelet tárgyai a hazai tudós világ figyelmét felköltvén, régészeink kiváló figyelemmel foglalkoztak velők s különösen Dr. Hampel József szükségesnek látta rajzok kíséretében a lelet tárgyait a tudósvilágnak — az „Archaeologiai Értesítő” hasábjain bemutatni ismertetése kapcsán.

Oly szerencsés helyzetben vagyunk, hogy Dr. Hampel József ur szivességéből a nagyloóki barbar sir lelet tárgyainak rajzait közölhetjük; s a csatolt metszetek lehető hű rajzban mutatják az érdekes lelet kiváló becsű tárgyait. De egyuttal a lelet ismertetésénél szükségesnek tartjuk Dr. Hampel ur által

az „Archaeologiai Értesítő“ I. kötete 72—77. lapjain a rajzok bemutatása kíséretében közzé tett ismertetést is közleményünk keretébe illeszteni.

„Az itt (t. i. Nagy-Loókon) lelt tárgyak közül — írja Hampel ur — már ritkaságánál fogva is legérdekesebb a kocsi.

Kocsi része majd mind, a mit az I. táblán látni. Oda tartozott a vaskarika (2), oda valószínűleg a két U idomu vasrud (3. a. b.), oda a két görbitett sajtyszerű vasrudak (4. a. b.), melyek végén bronz fogantyuk díszlenek. (II. tábla (1. a. b.) A kocsi szerkezetéhez tartoznak még a karikásvégű vaspántok (5. a. b.), melyeknek egyike meglehetősen ép, három helyen a rozsdás szög is benne van még, míg a másiktól csak a végső karikás részek maradtak meg. Szintén a kocsi szerkezetéhez tartozik két durva művű, vastagfalu henger (6.) és vert vasból készült erős szögek (7. a. b.) A kocsi külső felülete lapos, keskenyebb és szélesebb lemezekkel volt borítva (8. a. b. 9. 10.) melyek egynémelyikében még a kupfejű bronzszögek is fennmaradtak, szintén a fölület díszítésére szolgáltak a kisebb-nagyobb bronzkorongok (11. 12. 13.) és díszítési végtagnak tekintjük a II. t. 3. szám alatt közlött bronztokat.

Igy kisebb-nagyobb valószínűséggel megkülömböztetjük a kocsi részeit a leletben, de meggyül a nehézség, a mint minden egyes rész rendeltetése iránt emelünk kérdést és a fönnelevő darabokból a régi római kocsi idomát megalkotni akarjuk. E reconstructio oly föladat, mely a gyakorlat és tudomány embereinek együttes erőlködését igényli. Mondhatom, hogy eddig kielégítő megoldást még nem találtunk és hozzá tehetem, hogy sem a régi korból maradt előállításokban, sem a fönmaradt emlékek közt még eddig nem sikerült oly utbaigazítást találni, mely előbbre vitte volna a kérdést.

Hasonló kétségben vagyunk azon kisebb bronztárgyakra nézve, melyekről azt hisszük, hogy a lószerszámhoz tartoztak. (I. tábla 14. 15. 16. 17.)

Kétségeinkben analogiák után szoktunk nézni és ezuttal is tesszük s egyuttal közli Dr. Hampel a dunántúli (dunapentelei) lelet rajzát, melyet két évvel ezelőt szerzett a n. muzeum.

Azt képzeltük annak idején — folytatja tovább — hogy a bronzpántok és lemezek szekrénykéről valók. Most azt hisszük,

hogy Dunapentelén is hasonló kettős fogat volt eltemetve, mint Loókon, csakhogy a kocsiból még kevesebb maradt reánk, mint a loóki kocsiból. Annál több maradt a lószerszámból. Megvan a loóki kulesféle tag (loóki lelet. I. t. 16. sz.) két változatban és rajta kívül a gombok, csatfélék, karikák és áttört mivű korongok és dísztagok egész nagy száma, melyek legtöbbször alig lehet kétség, hogy szijra volt alkalmazva. Azonban többet nem is tudunk róluk, sőt vannak darabok, melyekről még ennyit sem gyanítunk.

Ily szijra való tagok jelentékeny számmal vannak a nemzeti muzeumban.

A kocsi részei közül bizonyára a görbitett rudakról, melyek hattyufejú bronztaggal végződnek (nagyloóki lelet I. 4. a. és II. 1. a. 6.) mondható legnehezebben, mikép illettek belé a szerkezetbe. A végső dísztag csak annyit enged sejteni, hogy a görbitett rud fölfelé állott, erre utal a hattyufejek fölfelé irányzott helyzete és a középső tok fölületén kidomborodó fürtös geniüs fej.

A leletben volt női bronzfej (2. a. b.) szintén ornamentális tag; legvalószínűbb, hogy edényféléről való. E fejet gróf Zichy János ur emlékül tartotta meg. (Legújabbban a nemes gróf ezt is a n. muzeumnak ajánlotta föl.) Utoljára maradt a tábori vasszék (I. tábla 1.) és három bronzedény (II. tábla 4. a. b. 5. a. b. 6.) bemutatása.

A táboriszék (*sella castrensis*) alakja lényegileg összevág a Romer által fölásott híres budai sirban lelt *sella* alakjával, mely a nemzeti muzeumban őriztetik. Ép ugy hasonlít az egyik loóki bronzedény (II. t. stb.) a Drasche telekbeli sírok „lóhere száju“ korsójához.

A loóki korsó fölülete sima, csak a nyaka tövét díszítik párhuzamosan körülfutó vonalak; vert pléhből készült és alját is sima pléh korong képezi. Az edénnyel rajzunkban egyesített fül, reá talál az edényre, fölül a karimáján látszik egy folt, mely a fül felső szélességének megfelel (II. 5. b.) és a fül alsó lemezének (5. c.) is megfelel egy folt, hol a szög nyoma is észlelhető. Miként rajzunk is mutatja, a fület fölül oroszlánfej, alul oroszlánköröm díszíti. A loóki és budai edény saját-szerű főmát képviselnek.

A budai leletben a korsó mellett lapos tál volt. Loókon is markolatos tál volt, a lóherés nyilású korsó közelében (II. t. 4. a. b.)

A patera három csonka darabját újabban illesztették össze; fölülte csupasz, csak az alsó korongot díszítik központi körben futó sodrott vonalas domborulatok; markolata egész hosszában hornyolt és végét kosfej ékíti.

A leletben volt harmadik edény sokkal egyszerűbb, mint a másik kettő (II. t. b.); körbefutó karimája kihajlik, testét párhuzamosan futó vonalak ékítik, aljából négy bütyök áll ki az edényből, melyen megáll, karimáján és teste legerősebb hajlásán fül nyoma látszik, maga a fül nem került elő. Nem lehetetlen, hogy a női fő (II. 2. a. b.) e harmadik edény fülének volt része.

Az utóbb említett három edényt gróf Zichy N. János a szfejérvári muzeumnak adta; itt teljesség kedvéért és leginkább azért említem őket, mert a lelet korának hozzávetőleg megállapítására igen fontosak.

A budai sir kora a negyedik század elejére tehető s így a loóki összes lelet is valószínűleg ez időtájt került föld alá, talán Galerius korában, mikor a híres polgárdi tripós is eltemettetett.

Igy nyilatkozik Dr. Hampel József a nagyloóki barbar sirban lelt tárgyokról s az ő nyilatkozata e tekintetben — mint kiváló szakférfiúé igen jelentékeny, ezért szükségesnek tartottuk ennek egész terjedelemben való közlését.

A következő év 1882. június havában a barbarkori sirlelet környéke felásatván nagyszámu urnákra s ezek közt számos római éremre akadtak; azonban egyéb kiválóbb fontosságú tárgy nem került elő.

Ezen a Gardavölgy felett elterülő emelkedés alatt, attól északra midőn a kelenföld-pécsi vasut töltését készítették nem messze a jelzett lelethez — nagyszámu csontvázakra és néhány fibulára akadtak, a koponyák közül néhányat Dr. Hampel magával vitt Budapestre.

Az előadottak szerint tehát Nagy-Loók község területe leleteivel a régészet tudomány terén nevezetes helyet biztosított magának. Külömben e vidéken számtalan hasonló lelet merül

fel, így 1883. évben a nem messze fekvő Sárszentmiklós határában az örsi pusztán, a országút csinálása alkalmával egy a loókihoz hasonló kocsi maradványaira találtak, mely lelet tárgyai gróf Zichy Nándor ur ajándékából a nemzeti muzeumba kerültek s azokból csak néhány darab jutott a fejevári régiségtár tulajdonába.

A leletek tanulmányozása s esetleg még előkerülhető régiségek nyomán Fejérmegye alsóvidékének igen érdekes térképe állitható össze. Ezuttal még ezt nem kíséreljük meg; — annál kevésbé, mert az ismertetésünknek nem is tárgya, csupán a nagyloóki lelet lehető hű ismertetése képezte célunkat és törekvésünket.

FEJÉRVÁR VIDÉKE 1543-ban.

Irta: Dr. SZALAY JÓZSEF.

Fejérmegye, egyike azon megyéknek, a melyekről elég nagyszámu középkori okirat maradt fenn s a melynek helységeiről egyéb emlékekben is elég gyakran van említés, a mint igen is természetes ily központi fekvésü megyénél. Innét van az, hogy Fejérmegyének egykori birtokosait, nagyobb birtok változásait meglehetősen össze lehet állítani, a megye egykori családaival módunkban áll megismerkedni, a területén lefolyt országos események sem kifürkészhetetlenek. De egy nagy nehézségbe ütközik az, a ki e megye történetét tanulmányozza. Míg a legtöbb megyének nagyszámu adójegyzéke van a tizenhatodik századból (néhánynak a megelőzőből is), addig Fejérmegyének első teljes összeírása a 17-ik század végén, a török kiűzése idején kelt, abból pedig csakugyan nem lehet arra következtetni, mily állapotban volt e megye abban az időben mikor Budán magyar királyok laktak. Annál inkább meg kell becsülnünk a legcsekélyebb régi töredéket is. Ilyen őriztetik egy az országos Levéltárban 1543-ból abból, az esztendőből, a melynek folytán Székesfejérvár városa török kézbe esett. Töredékei, a megyének csak kis részét „Cseh Gergely járását“ mutatja be, de így is érdekes az, a miért is egész terjedelmében közöljük :

1543.

Processus Nobilis Gregorii Cseh iudicis nobilium Comitatus Albensis.

Herchek (Hörcsök). ¹⁾

Francisci de Rewa . . . p.	5
judex	1
pauperes	7
desertae	2
Összesen	15

Kalaz (Káloz).

Capituli Albensis . . . p.	12
judex	1
pauperes	14
desertae	9
Összesen	36

Polgardi (Polgárdi).

Francisci de Bathyán . p.	10
judex	1
pauperes	17
desertae	6
Összesen	34

Fyle (Füle).

Capituli Albensis . . . p.	32
judex	1
pauperes	15
desertae	9
Összesen	57

Kissfyle (Kisfüle). ²⁾

Praepositi Albensis . . p.	12
judex	1

¹⁾ Kis- és Nagy puszták Kálozhoz tartoznak.

²⁾ Ily nevű helység jelenleg nincs. A két Füle bizonyára összeolvadt.

pauperes . . . . . p.	7
desertae	4
Összesen	24

Jenyew (Jenő).

Johannis Benethey . . p.	6
judex	1
pauperes	2
Összesen	9

Ladan (Ladány).

Nobilium . . . . . p.	12
judex	1
pauperes	5
Összesen	18

Keezy (Kis Keszi).

Pauli Chyzleri . . . . p.	3
Ibidem Nobilium . . . . "	5
Összesen	8

Saagh (Ság). ¹⁾

Lectoris Albensis . . . p.	9
judex	1
pauperes	4
desertae	3
Összesen	17

Zent-Mihal (Szent-Mihály).

Lectoris Albensis . . . p.	10
judex	1
pauperes	3
desertae	3
Összesen	19

¹⁾ Ság, Sz.-Mihályhoz tartozó puszta.

Bathyan (egyik Battyán).

per turcas depraedata est.

*Ingowan (Ingovány Sz.-Fehér-
vár mellett).*

Capituli Albensis . . . p.	35
judex	1
pauperes	38
Összesen	74

*Platea intra muros. (Sz.-Fe
jérvár városnak a káptalan
alatt álló utcája).*

Capituli Albensis . . . p.	16
judex	1
pauperes	7
Összesen	24

Chor (Csór).

Johannis Podmanyckhy p.	12
judex	1
pauperes	8
Ibidem Capituli Albensis p.	8
judex	2
pauperes	2
Összesen	32

Gyón ¹⁾

Johannis Podmanyckhy p.	13
judex	1
pauperes	4
Összesen	18

¹⁾ Balinkához tartozó puszta.*Ezthemer (Isztimér).*

Ejusdem . . . . . p.	15
judex	1
pauperes	3
Összesen	19

Mellár ¹⁾

Ejusdem . . . . . p.	21
judex	1
pauperes	5
Összesen	27

Baynka (Balinka).

Johannis Podmanyckhy p.	10
judex	1
pauperes	3
Összesen	14

Inota.

Ejusdem . . . . . p.	8
judex	1
pauperes	4
Összesen	13

*Platea S. Nicolai (Sz.-Fejér-
várt a Sz.-Miklósról nevezett
káptalan része).*

Capituli ejusdem . . . p.	12
judex	1
pauperes	22
combussae	6
Összesen	41

¹⁾ Isztimérhez tartozó puszta.

E jegyzékből kitűnik, hogy a mondott helységek — legalább a mi a porták számát illeti — Fejérmegyének mintegy hatodrésztét képezték. Ezek ugyanis 50 portára mentek, míg az egész megye 3000-nél nem sokkal többre (1494-ben 3090, 1495. 3068). Az 511 portából azonban csak 27 fizetett, a székesfejérvári területen levő káptalan utczának, Szent-Miklós-utczának és Ingoványnak adójuk elengedtetett, a többieké a terület legnagyobb világi birtokosának Podmaniczky Jánosnak volt utalványozva. Gyón, Isztimér, Mellár, Balinka és Inota helységeknel ugyan nincs ez megjegyezve, de nem igen lehetett máskép, mert ha mások birtokainak adóját ő szedte, mondhatni kétségtelen, hogy az azokkal szomszéd saját birtokain is cselekedte.

Ez összeírásnak egy tizenhetedik századi másolatából az is kitűnik, hogy a „rovó“ (dicator, mai kifejezés szerint adó-kivető) neve Szentágotai Lázár deák volt.

Jellemző, hogy e jegyzékben alig találjuk fel az elemet, a mely „jó birtoku nemesek“ neve alatt szerepelt. Több mint fele az összes portáknak 1303 egyházi birtok. A többinek nagyobb része mágnás családoké (173), és pedig ennek is nagyobb része olyanoké, a kik nem voltak tulajdonképi fejérmegyeiek: a Podmaniczkyaké, és Révayaké, egyedül a Batthyányiakat lehet odavalóknak számitani. Kifolyása volt ez annak a körülménynek, hogy Fejérmegye az ország fővárosának közelében levén az ország központján sokat levő mágnások minden módon igyekeztek benne jószágokat szerezni. Nemesek kezében csak 35 porta, a portáknak 6. 8 $\frac{0}{10}$ -a van.

Az a körülmény, hogy nem nagyon sok apró birtokos volt, arra enged következtetni, hogy a jobbágyok sorsa elég türhető volt. A jogi viszonyokra jellemző, hogy Keszin kívül minden helységnek volt birója s így bizonyos fokú autonómiaja. Csak a keszi-i komposzszeszorok tartották a biró rendelést fölöslegesnek.

Az a körülmény, hogy e kis területen aránylag elég sok kapu volt, arról tesz tanuságot, hogy — bár Buda hét év előtt elesett — itt még nagyjából a régi állapotok álltak fen, csak-

hogy az elszegényedés volt igen nagy, miről a „szegények,” az adófizetésre képtelenek óriási száma tanuskodik. Még ez évben elesett Székesfejérvár, evvel beállott e területen is a hódoltság kora, a mely lassankénti pusztulásával annyira megapasztotta a népet, hogy a visszafoglalás után új telepítések szüksége fogott fen.

LEVELESTÁR.

Közli: KÁROLY JÁNOS.

1.

Szempten máj. 5. 1610. Thurzó György gróf, Szent-Tamás, Gosztonyi Pált kéri, hogy Horváth Istvánt s Balogh Lukácsot birja rá, miszerint ezek a néhai Gosztonyi Péter után maradt malom és szőlőért ígért vételárral megelégedjenek.

Generose Domine Amice mihi observandissime.
Salutem ac servitij mei commendationem.

Az minth én yedzéseképpen magamban elwegheztem wolt, mith akarok adnom az zegheni Goszthony Peter urnak maratt teöb egymás féle yozaghochkáértt, Horváth István és Balogh Lukách itt nálam lewén az mintth az kegd zolgháia is megh mondhatta Kegdnek, azon semmiképpen megh nem akarnak maranj, mertt chak az malom kewreöl és egiebb házbeli eszkeöz marha kiweöl is két zász forintott keivánnak raytam, én pedig ahoz képestt immár az szeölleöket is miweltetni kezdettem, és az malom kereöl is nem kichin zeökséghez munkátt chináltattam. Ozthon az kertet is és az Erdeött, az melliek igazságh zeréntt házhoz walók, nem akarnák hogi én edgiwtt az meghveött házzal birnám, hizem az házatt mindenhozzá thar-tozandó örökseghéwel zokták az emberek megwenni, én is ugi wettem megh, és ugi akarom birni js, ahoz pénzen veött zeöleö és kertt kiweöl, kireöl az mint fellieöl megh irtam contentálni akarom kegyelmetekett. Annak okáértt kérem kegiel-medett talállion modott benne és zöllion nekik, ne legienek ellenkezeök ez dologhban. Én az minth foghattam wagi kegiel-med wagi más yeön az pénzértt, annak nagi ereömett megh adom, chak hogi enghem is ennivel ne busichanak, hollott én

byzoni semmi károkatt nem kívánom. Erre kegyelmedteöl választ várok. Isten éltesse kegyelmedett sok jó eztendeigh. Sempthe 5. may 1610.

Dominationis Vestrae Generosae.

Servitor et amicus paratissimus
Thurzo Comes m. p.

Külczim: Generoso Domino Paulo Goszthony de Zenth Thamás etc. Dno et Amico mihi observandissimo.

Máskéz által írva: Géorgy Thurzo litterae de mola et Vineis. Nro 2. 1610.

(Másolata gyűjteményemben).

2.

Kis-Márton. Decz. 31. 1692. Eszterházy Pál nádor, Szécheny Pál veszprémi püspökhöz tanácsot adván neki, miként tisztítsa meg Tapolczát és Süméget a sok fegyveres tolvajtól.

Illustrissime ac Reverendissime Domine
Amice Nobis Observandissime.

Salutem servitiorumque Nostrorum commendationem. Sub dato 8 praesentis Sümegről költ Kegyelmed becsülletes Levelit vöttem hasonló becsüllettel. Dombai Matuskovics Tamás rendetlen cselekedetit, representálta ott való Tisztartóm is, kire nézve változtatom én is intentioimat. A mi pedigh Bodaheli Péter Istók nevü tolvajra való kegyelmed panaszát illeti, így legyen ebben informatus kegyelmed, hogy én post Annum 1685. Bodahelljeket resumáltam, s valamenyi fegyver viselő és suspectus tolvaj személy volt ottan, mind kiadtam rajtok, nem akarván ott szenvednem senkit a ki ilyen tolvajságban részesedett. És így nem hiszem legyen most egy is a kire panasz gyöhessen. Igen jó volna, ha kegyelmed is Tapolczaiakkal és Sümögiekkel hasonlót cselekednék, hogy irtódnának ki az olyan szegénységhez nyomorítók, s Epe száraztó rossz személyek. In reliquo Isten éltesse kegyelmedet sokáigh kedves jó Egességben. Kismarton, die 31 Decembris Anno 1692.

Illmae et Rndissimae Dnaonis Vae.

Amicus ad serviendum paratus
Paulus Eszterházy m. p.

Alol Dno Eppo Vesprimiensi.

Külről: Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Paulo Szechény, Episcopo Weszprimiensi Locique et Comitatus ejusdem supremo ac Perpetuo Comiti, Sacrae Caes Regiae Majestatis Consiliário etc. Amico observandissimo. Ad Sümegh. (Másolata gyűjteményemben).

3.

Alsó-szent-Péter 1642. jan. 10. Ercsi városi jobbágyok levele Szapáry András és Torkos Péter földes uraikhoz, melyben RácZ Farkas és Csuthy Máté által felküldött adók hiányait a töröktől uzsorára vett kölcsön pénzzel kívánják kiegyenliteni.

Aldja Isten Uraságtokat minden jókkal ez uj esztendőben.

Alázatos irásunknak utánna mi Ercsi városi jobbágyi uraságtoknak minden akaratját és kívánságát megértettük leveléből mi legyen, mind adók felől és mind az ajándékok felől, de mi Farkas Rácztól a mi atyánkfiától küldtünk 40 tallért és két papucsot; azt mondja hogy 2 tallért szükségére elköltött, arról nem tehetünk, de Uraságtok 28 tallérra irta, hogy az adóban adott uraságtoknak, hol vagyon a 10 tallér, ő azt mondja hogy csak fl. 1. denár 20. vette a tallérokat, melyet az Istenért ne cselekedjék velünk, hogy az Isten Uraságtokat megáldja, **mert a Töröktől uzsorára kértük fel a szegénysögre.** Annak okáért kérjük uraságtokat hogy erről is tudósítson és írjon minekünk, hogy ha Csuthy Máté a mi adónkban a 66 ftot megadta-e avagy nem, mert a mi embereink azt tudják, hogy Farkas RácZ a mi atyánkfia odai fölvaló járásával költötte el a mi adónkat; mind a két dologról tudósítson bennünket, mind a Csuthy Máté adósságáról, s mindha a 10 tallér a 28 talléron ment-e el avagy nem, melyet mégis kéri Uraságtokat, hogy ne cselekedjék. Mert a Csuthy Máté adósságáért a török, a mi emberünket megfogta és ez jön kibelőle, hogy minekünk ha föl nem támad Uraságtok mellettünk 2 adót kell fizetnünk. Mindenekről kérjük Uraságtokat, hogy e levelünk mutató emberünktől írjon minékünk. Ezzel Isten tartsa Uraságtokat. Datum Alsó-sz.-Peterini, Januarii die 10. Anno 1642.

Mi Ercsi városi jobbágyi Uraságtoknak
örömet szolgálunk.

P. S. Hogy pedig mi most föl nem mehetünk Uraságtok megbocsásson, mert a törökök miatt nagy háborunk vagyon, csak az élő Isten tudja.

Külczim: Az Nemes és Nemzetes főembereknek, Györött tartozó Szapáry Andrásnak, és Torkos Péternek, minekünk mindenkoron jámbor földes urainknak kezekben.

Eredetije az ercsii uradalmi levéltárban. 9. sz.

4.

Révkomárom 1642. marc. 11. Szapáry András mint ercsii birtokos társainak megbizottja ercsii jobbágyoktól 100 ft. uj adót követel.

Köszönetem után. sat. Ti Erczi polgárok igen nyakas és szófogadatlanok vattok jól látom, enni irásom és parancsolatomra föl nem jövétek hozzám, hogy kitelvén az mint az adózás volt ezelőt most ujabban végeztünk volna. Vévén ennek okáért az levelemet immár azután uy adóra száz tallért hozzatok, uri ayándékot, mivel immár elegen vattok, mindenetek bőven levén szőlőhegyetek is jól szolgál, van mirül adózni, legyen nektek, nekünk is, a mellett megh az előbbeni adókból is adóssak vattok két esztendőre nyolczvannég forinttal, hat papucsal és hat kapezával azt is nagy szerdára Dobozitól megkülgyétek fogyatkozás nélkül, abban penigh eljárjatok **egyóbbaránt kárt vallatok, ha szót nem fogattok.** Az adóval ki hátra van ennélkül tartoztok, az kit nálam hattatok az az harmincz nyolcz tallért, megh ebben is van hátra azt is megh adgyátok.

Isten velünk legjetek egészségben.

Rév Komáromban 11. Martii Anno 1642.

Földes Uratok.

P. S. mivel Désmát sem attok, meghadhattjátok az száz Tallert, megh legyen penigh fogyatkozás nélkül.

Szapáry András és az többi ő kegyelmek nevével is kiknek részök van Ercziben

(Egykoru másolata az ercsii urad. levéltárban 12. sz).

Alsó-Szent-Péter 1644. április 27. Az alsó-szent-péteri jobbágyok Torkos Péter, Dombay Pál és Szapáry András földes uraknak keservesen panaszkodnak, hogy noha adójukat a hitlevél szerint pontosan s jámborul megfizetik: a földes urak még sem védik meg őket a hajduk pusztításaitól, kik 1644. ápril 20-a táján egész falujokat felgyújtották, embereket égettek, lányokat fegyverrel megölték, másokat rabságra hurczoltak sat.

Az magasságban lakozó Attia Ur Istentől szerelmes fiáért az Ur Jézusért kívánunk Uraságtoknak minden lölki és testi jókat megadattatni.

Siralmas és keserves nyomoruságunknak idején ezért költetett minekünk Uraságtokat mint kegielmes Urainkat és édes Attyainkat ez köniörgő levelünkkel megtalálunk, hogy jól emlékezhetik Uraságtok reá, hogy mi az Uraságtok hitlevelére laktuk meg ez ideig az Uraságtok Faluját, és ez idő alatt minden esztendőről esztendőre való adónkat jámborul megattuk. Honnét legien pedig az mi romlásunk, nem tudgyuk. Ime az elmúlt héten az katonák és az haiduk falunkat felgyujták, némelyek közülünk megégtenek, némeliek, még az szüz leanizók is fegiverrel levágattanak, némeliek rabságra vitettenek, és az mi édes marháink melieket az Uraságtoknak szárniai alatt kerestünk egy lábíg elvitettenek. Ime azért két emberünket boczátottuk föl Uraságtokhoz az kik a dolgot voltaképpen megbeszélhetik, annakokáért az élő Istenre támadgyon föl mellettünk és ne hadgyon Uraságtok bennünket, mert Isten után ninczen Uraságtokon kívül több gyámolunk, melyért az élő Isten Uraságtokat örökké álgya meg. Datum Sz. Péterini anno 1644. április die 27.

Mi alsó szent Péteri tüztől, fegivertől, Rabságtól megmaradot Rácok Uraságtoknak jobbágyi örömet szolgálunk.

Külről: Az Nemzetes és Tisztelendő Torkos Péternek, Dombai Pálnak és Czapári Andrásnak, minekünk jámbor Földes Urainknak ő Uraságoknak kezeikben hiven.

(Eredetije az ercsii urod. levéltárban 16. sz.)

6.

Győr 1644. május 26. Szapáry András, Torkos István és Torkos András Ercsi földes urai az ercsii jobbágyok által fizetett 140 frt. adórészletet nyugtázzák, s fenyegetik őket; hogy ha a komáromi végzés szerint járó 100 tallért meg nem hozzák: kárát fogják vallani.

My Szapáry András, Torkos Péter és Torkos András adgiuk értésekre nektek Erczy Polgár Jobbagynk, hogi az meli embereket feöl boczáttatok, hoztanak és attanak minekünk az adóban száz és negiven forintot, három Papuczot kapczával eggiüt. Jol tudgiátok hogi az komáromi Tracta¹⁾ idején az summátok végezés szerint száz tallérban állapodot meg, melihez képest az az mostany száz negiven forint nem hogi két esztendőre való volna, de csak az egi esztendőre tudván is tiz forint héya vagion. Azért egi általán fogva minden esztendőre az Száz Tallért megh kívániuk, melliet paranczoljuk hogi fogiatkozás nélkül megh hozzatok, mert ha ellmulattiátok az szófogadatlanságh miat kárát valliátok. Ezek után Isten tarczon íó egésségben és békességben benneteket. Datum Jaurini die 26. May Anno Domini 1644.

Idem ut supra.

Az mi pedigh az Szeliem²⁾ eő dolgát illety melliet ennek előtte küldöttetek feöl, azt my az Wayért melliel tartoztatok, vettük el és nem az summában.

Külről: Adassék ez levelünk az my Erczy Jobbaginknak. (Eredetije az ercsii urod. levéltárban.)

7.

Kelet nélkül, de 1640. év körül való. Musztafa Bég, Bicske, Alcsut és Gyuró faluk ura Dallos Jánost és Torkos Pétert kéri hogi a szegény alsó-szent-péteri jobbágyoktól ne vegyenek 2 frtot adóban, hanem csak másfelet, mint a mennyit t. i. a töröknek is fizetnek.

Köszönetünk után tisztességes szolgálatunkat ajánljuk kegielmeteknek mint jó szomszéd ur barátinknak, Istentől ez

¹⁾ Egyesség. ²⁾ Selyem.

jelen való és következendő esztendőknék napjaiban kívánunk jó egészséget, békességet, hozzu életet, boldogh állapotot mind fejenkint kegyelmeteknek meghadatni.

Kellették kegyelmeteket szomszéd ur barátink levelünkkel s irásunkal meghkeresnünk, mivel hogy láttuk kegyelmeteknek tisztességesen irt és hozzánk boczátot levelit az alsó sz. Péteri Rác jobbagyokkal hogy kegyelmetek megh nem alkatot, sem summálhatot; kegyelmeteket azért ez dologh felöl szükséges levelünkkel megh keresnünk, mit kellessék velek cselekednünk, azért azt irhatom kegyelmeteknek, hogy én, ki vagyok Musztapha Bek, Pesten lakozó, alsó sz. Péteri pusztának földes Ura, annak fölötté Biczkének, Alcutnak, Gyurói faluknak is földes ura, én hozzám is el iöttenek, szépen meghalkuttam velek úgy hogy minden esztendőről esztendőre egy forintot, ötven pénzt adnak minden háztul, többet nem, mivel hogy szegények. Annak okáért kérem kegyelmeteket mint nekem jó akaró Ur szomszéd barátimat, emberségünkért, tisztességünkért, barátságunkért kegyelmetek is ebben maradgyon meg¹, hogy kegyelmeteknek is adgyanak minden háztul másfél forintot, sőt eszt is kívánnyák szegények hogy az két esztendőbeli szabadságokban is megtarczuk, had gyarapodgyanak. Hiszen jó édes szomszéd uraink emberek éllyenek rajta hogy nem mint mezei vadak. Eszt is irhatom kegyelmeteknek hogy Bátjám Uram is... Pasa mostan Pecz tartományának Sanczok Békje rövid nap ő kegyelme is fel jó és kegyelmetek tisztességit, emberségit megh hallja, tudom hogy ő kegyelme is mind levelivel, s mind egyéb emberségivel is szolgálatinkra leszen kegyelmeteknek.

Isten éltesse kegyelmeteket mind fejenkint is egészségben.

Ez levelünknek mássát várjuk kegyelmetektül, mihez tarczuk magunkat, mind penigh az szegény Jobbagyok.

Én Musztapha Bék Pesten lakozó az Hatalmas Török Czászárnak edgyik hive, Biczkének, Alcutnak, Gyurónak földes Ura örömet szolgállok kegyelmeteknek.

Külről: Ez levél adassék az én ió akaró szomszéd Ur Barátimnak Győr vármegyének Vice Ispányoknak Dallos Jánosnak, és Győr Vármegye nemes személyének Torkos Péternek tulajdon kezekben.

(Eredetije az ercsii urod. levéltárban. 10. sz.)

8.

Bölcske junius 20. 1668. Szentiványi (Fehérmege) rácz jobbágyok kéri földes urukat Jármý Andrást, Szabolcsmege Alispánját hogy vegye őket oltalmába, s a sokféle való adózás terhétől mentse meg.

Szolgalatunk, s magunk ajánlása után kívánunk Istentől minden jókat Uraságodnak szévünkből.

Nemzetes Urunk Barkóczy János Urunknak ugyan kettős fenyegető Levelei hozzánk érkeztén, hogy hat esztendei adónkat Sarlós Boldog Aszszony napjára Főlekben fölvygük mi nem merészelve az dolgot elmulatni akarjuk elsőben Uraságodat dolgunk s állapotunk felől tudósitanunk, igaz mi urunknak egynehány esztendeje vagon miolta oda adót nem adtunk, hanem Győri Czápary Péternek, de annak előtte oda adtunk Istenben elnyugodot Paxy urunknak mert állapotunk ugy esett volt az Hajduk közülünk elvettek volt két embereket és azokat **eladták** volt Rába közé, mi osztán Paxy Urunkat megkeresvén az dolog felől, Paxy Urunk irt az Győri Harminczadosnak Lendvaj Jánosnak, hogy mi nekünk légyen Tisztartónk, s Gondviselönk, azonban Lendvaj János Gondviselönk lévén az rabokat kiszabadította, az Gondviselés után felment az Császárhoz, és megkérte az Szentiványt, hogy magvaszakad Jószág volt volna, és ugy tötte annak utánna sajáttyává, mi hozzánk ugyan levelét sokszor küldötte, hogy adónkat nekie adgyuk, de mi ugyan nem attuk, hanem **reánk küldött és közülünk 7 leváगतott**, a marháinkban 70 ökröt elhajatott és foglaltatott Lendvaj János magának, holta után maradot Farkas Andrásra mostani Győri Harminczadosra, Farkas András ismét adta ugyan Györöt lakó Czápary Péternek. Mi azért uraságodat kérjük alázatosan hogy az mint annak előtte Urunknak adónkat szépen megadtuk, ezután is

ismét meg adgyuk, és mindenben engedelmessek leszünk, csak hogy Uraságod szabaditson meg, mert annyi felé nem bírjuk, de Uraságod ha oltalma alá vészen és dolgunknak végét szakasztja, ismét Uraságodnak fejet hajtunk; de ugy a sok felé való vonogatás miat elkelletik pusztnunk, ha Uraságod irgalmasságos cselekedetét hozzánk nem nyujtja. Mi is peniglen Bölske városának Lakossai, Birák és Esküttek bizonyságok vagyunk ez dologban, hogy annak elötte is adójokat adták Paxy Urunknak, az melyek bizonyságára adtuk mi is mellettek az pecsétes levelünket írásunkkal edgyütt. Ezzel Istennek ajánljuk Uraságodat jó egészséggel. Bölskén Anno 1668. die 20. mensis Junii. Uraságodat alázatos szolgálni igyekvő jobbágyi Szent Ivány Rácz polgárok örömost szolgálni igyekeznek.

Külczim: Az Nemes Nemzetes vitézlő Jármý András urnak, Nemes Szabolcs Vármegyének Vice Ispányának, nekünk örökös Urunknak hozzá tartozóival edgyütt adassék ez levelünk tisztességgel. P. H.

(Másolata gyűjteményemben.)

9.

Sümege 1760. febr. 28. Biró Márton veszprémi püspöknek a budai egyházkerület papjaihoz intézett körlevele a bójtról.

Charissimi Fily!

Quantus qualisque in animas fidelium ex S. Quadragesimalis Jejuni juxta S. Matris Ecclesiae et Summorum Pontificum ordinationes devota et libenti observantia fructus spiritualium deliciarum promanet (ut abinde redundantia in corpus quaque commoda taceamus) aperte satis saepiusque S. in literis expressum commendatumque habemus. De hac certe quadragesimalis jejunii multimoda utilitate vel ex solis felicis recordationis Summi Pontificis Benedicti XIV. ad fideles universos directis Encyclicis sat, superque persvasi esse possumus; sed ne vel humana ex infirmitate ne dicam inobedienti erga Apostolicum Sedem spiritu saluberrimas praelaudati Summi Pontificis S. Quadragesimae tempora dispositiones segniter et frigidiuscule observari cum nostraemet praejudicio animae fors contingat feliciter hodie

regnans Summus Pontifex praedecessoris sui S. Statuta . . . ad omnes Episcopos Encylica sua fidelium mentibus inculcari jubet et desiderat. Eam itaque in paribns hic acclusam vobis communicamus, ut sciatis edocere populum quid hoc S. paenitentiae tempore pro salute ipsorum S. Mater Ecclesia ab ipso desideret; verum tamen memineritis Ecclesiam piam esse, atque discretam matrem esse legitimas proinde in jejunio excusantes causas habentibus, secundum instructionem priori jam anno vobis datam, dispensationem pro unius cujusque necessitate, et vestra conscientia et arbitrio impertire valete. Praesentibus in specie remissis. Datum in Curia nostra Episcopali Sümeghini die 28. Febr. 1760. Et currentales quoad Altaria privilegiata expedita an? quando? percepta et utrum descriptae sint? hisce annotando per quemvis notificetur.

Sincerus in Christo Parens
Martinus Biró Eppus Wesz-
primiensis m. p.

Distr. Buden.

Következnek a lelkészeknek a körlevél megérkezése s továbbításáról szóló jegyzeteik.

Ex Bieske perceptae 23. Martij, ubi tamdiu delituere, et cur! plene ignoratur. Currentales **Altare privilegiatum quotidianum** concernentes die 13. Febr. in Török-Bálinth in sacra fratrum Corona et communicatae et descriptae fuere, cunctisque Adm. RR. DD. Plebanis Districtus mei Tabellæ Altaribus designatis appendendae manu propria distributae, quorum spero jam ad manus Excellentiae Vestrae mea uberior pervenit facta relatio.

Franciscus Schönflug
Parochus Zsámbeikiensis et Distr. Buden-
sis V.-A.-Diac. m. p.

Praesentes perceptae fuere 23. Martii vesperi, 24-a vero expeditae **Csabam** a prandys, quod vero currentales altare privilegiatum concernentes attinet, perceptae eae fuerant die 13. Februarii in sacra fratrum corona, domi autem statuis libro in hunc finem destinatum insertae per me

Andream Engel
Parochum Perbaliensem m. p.

24-a Marty vesperi perceptae et 25. ejusdem ad Vörösvár mane expeditae. Quod vero spectat currentales Altare privilegiatum quotidianum, 13-a accepi ut supra notatum est. Dominica quinquagesimae publicavi, ac altari determinato appendi, matriculaeque Parochialis Ecclesiae inscribenda inscripsi.

Paulus Gyurkovics
Parochus Csabensis m. p.

25-a Marty percepta mane hora 9-a, ac eodem ad Bogdan transmissa, similiter Altare quotidianum privilegiatum Dominica quinquagesimae publicatum ac Altari majori appensum matriculae insertum inserendum, per me

Joannem Steiner
Parochum Vörösváriensem m. p.

Perceptae 26-a Marty mane et eadem ad Waindorff expeditae sunt.

Quod vero spectat Altare privilegiatum quotidianum in sacra corona die 13-a Febr. in Török-Bálinth celebrata accepi, Libro ad hoc ordinato inscripsi et futura Dominica quam quinquagesimam dicimus publicavi, et Altare quotidianum privilegiatum ad Altare majus appensum est.

Bartholomaeus Grarl
Parochus Bogdanensis.

Percepi 27. circa horam primam pomeridianam et sequenti transmisi ad Solmár. Privilegium indulgentiarum quotidianarum appensum est ara majori Matris Ecclesiae statuis Dominica quinquagesimae facta exhortatione ad populum.

Mathias Fridl
Par. Waindorf.

Perceptae 27-a vesperi et sequenti mane ad Hideekgut (igy) expeditae. Quod concernit Altare privilegiatum quotidianum, 13-a Febr. sacra in corona acceptum arae majori conformiter benigno mandato prius publicatum appensum est. Matriculaeque insertum.

Hoffer Par. Szolmár.

Perceptae 28. mane statuis ad Kovátz expeditae similiter Altare quotidianum privilegiatum Dominica quinquagesimae publicatum ac ara Majori appensum et ad Matriculam insertum.

Henricus Reichart
Par. Hidekutiensis.

Praesentes Kovácsi percepi 28-a Martii circa 2-am horam pomeridianam et expediti ad Budakesz eadem die. Indulgentias privilegiati altaris quotidiani percepi 13. Febr. Dominica quinquagesimae promulgavi populo, ad altare majus appendi et inserui libro parochiali

Simon Pelzl
Par. Kovaciensis.

Perceptae 29. Martii die eadem expeditae ad Török-Bálinth. Quod concernit Altare privilegiatum quotidianum 13. Febr. acceptum Dominica quinquagesimae publicatum et arae majori appensum est, matriculaeque insertum.

Michael Perl
Parochus Budaköziensis.

Praesentes 20. Marty tempore vespertino percepi, perlegi et expediti ad Kis-Torbágy 30. Marty anno 760. quod indulgentias altaris quotidiani privilegiati attinet:.....mandatum Benignissimum Excellentiae Vestrae...ordinatum est per me

Michaelem Horváth
Parochum Török-Balint.

Praesentes perceptae 30. Marty, eademque expeditae Zsám-békinum, tum praesentes tum ratione Altaris quotidiani privilegiati 13. Febr. in Törökbálinth currentales acceptas libro inserui et idem Benignissimum Mandatum plenificavi

Simon Sterle.
Parochus Kistorbágy.

Külröl: Admodum Reverendo Reverendis item et Honorabilibus N. N. Vice-Archi-Diacono, Parochis Plebanis, caeterisque Animarum Curatoribus Parochiarum Administratoribus Districtus Budensis, Filyls in Xto dilectis.

Bogdán — Zsambék.

(Eredetije gyűjteményemben.)

FEJÉRMEGYEI KÖZSÉGEKRE VONATKOZÓ REGESTÁK.

Közli: **KÁROLY JÁNOS.**

a) Gárdony, Pettend, Velence, Körtvélyes, Sismánd, Szerecsen községek és pusztákról.

A györi káptalan levéltárából.

1699. Özvegy Dávid Györgyné, született nemes Dezső Katalin Fejérmegyében fekvő bizonyos Pettend, Gárdon és Velence nevű pusztákat Finta Mihálynak eladván, ezen eladásnak Pakay Jánosné született nemes Kovás Anna ösiségi jognál fogva ellene mond.

1701. Kovács Anna gárdonyi birtokrészét Kutas István Veszprém megyében levő pápai birtokáért, 100 frt. felülfizetéssel elcseréli.

1703. Özvegy Dávid Györgyné szül. Dezső Katalin Fejérmegyében Gárdonyban és másutt levő pusztai birtokrészét Meszlenyi Jánosnak 1500 magyar forintért a kiváltás idejeig zálogba adja.

1703. Kaszap Katalin bizonyos részbirtokát Gárdonyban. Hagó Györgynek eladván, miután ez a vételért lefizetni nem akarta, az eladást vissza vonja.

1716. Finta János Gárdonyban Fehérmegyében s másutt fekvő birtokait Meszlenyi Jánosnak 1800 rajnai forintért eladja.

1717. Kovács család a fentebbi eladásnak ellentmond.

1717. Kovács család azon eladásnak, mely egy részről Dávid Katalin és Györi Samu, másrészt pedig Kutas István és Török Ferencz között bizonyos gárdonyi birtokrészek iránt eszközöltetett ellent mond.

1721. Czuzy Józsefné szül. Toldy Kata Meszlényi János azon eljárása ellen, hogy a gárdonyi zálogról szóló 1000 taléros záloglevelet vissza nem bocsátja, tiltakozik.

1722. Fejérmegyei Gárdonyban lakó Ferenczy János itteni részbirtokát, azaz Gárdonynak 26-ik részét, Nagy Gergely s hitvese Kutas Zsuzsánnának 100 rh. forintért eladja.

1745. Maki István Gárdonyban, Fejérmegyében s másutt levő birtokát 110 ftért Dankó Zsuzsánnának eladja.

1745. Finta Mihály Öri Máté abeli vallományának mely szerint ez gárdonyi curialis birtokát Meszlényi Jánosnak eladta, ellent mond.

1754. Kenesey Zsigmond gárdonyi pusztára vonatkozó s bár ki által tett beavatkozások ellen óvást tesz.

1757. Kaszap Judit mindennemű szerződéseknél melyeket gárdonyi birtokrészre vonatkozólag Kutas család, továbbá Kenesey Zsigmond, Tóth István és Pakay János bármikép és bárkivel kötnének, azon oknál fogva, mert nevezettek nem osztályosak, ellent mond.

1758. Rattasics János saját és érdektársai nevében azon egyességnek mely Pakay István és Mihály által gárdonyi rész-birtokra vonatkozólag köttetett, ellent mond.

1760. Szakály András és Kaszap Judit Gárdonyban levő részét 10 ftért és egyéb jótétemények fejében More Ferencz-nek eladja.

1762. Kóssa József és érdektársai mindazon jogügyleteknek, melyeket Kóssa, Fogtői, Sándor, Szily Felsői, Bogácsi Pecso-vics, Pálffy és más családok Gárdonyban levő részekre vonatkozólag Kossa József és érdektársai ösiségi jogaiknak kárával kötöttek, ellent mond.

1764. Fördös István Gárdonyban birt részét 2 évre Zuber Józsefnek zálogba adja.

Baronyai György fejérmegyei Sismánd, Gárdony és Körtvélyes nevű puszták birtokába vezettetik. (Év nélkül).

1702. Baronyai György és Szekeres István Sismánd, Gárdony, Körtvélyes fejérmegyei puszták birtokába iktattatik.

1700. Gárdony határa iránti vizsgálat Baronyai György és Szekeres István részére.

1700. Ugyanaz Hajdon részére.

1740. Nemes Csehi Baranyai József bizonyos Sismándi, Körtvélyesi részeket fehérmegyében Abai Fördös Mihálynak s hitvesének Szekeres Ilonának adván, ez ellen adományozónak fia Csehi Baranyai György ünnepélyesen ellen mond.

b) **C s o ó r.**

1699. Feyérváry György, Imre, Sándor és Ádám tiltakoznak Feyérváry Zsigmond ellen, ki Csoóron levő jószágokat Fehérmegyében 800 ftért Ráty Istvánnak s nejének Viszkelethy Évának eladta. Prot. U. 131. l.

1744. Illovay Mária saját férjétől Feyérváry Imrétől nemzett fia. Simon nevében a csoóri birtokot illetőleg Amade László báró ellen meghatalmazottat vall. Prot. C. C. 193 l.

1750. Feyérváry Simon, Imre és Illovay Mária fia tiltakozik azon határolás ellen melyet több csoóri közbirtokos Amade Lászlóval egyetemben Csoór és Iszka-szent-György között eszközöltek. Prot. DD. 136 l.

1746. Feyérváry Magdolna Simonyi Mihály hitvese Feyérváry Pál, Farkas fiának Csoórra való beiktatása ellen tiltakozik. 77. csomag. 4. sz.

1735. Csák Zsuzsánna, Baranyay Zsigmond hitvese, nővérével Csák Erzsébettel egyetemben a csoóri jószágok ügyében Gamhakell Mihályt meghatalmazottjának vallja. 153. csomag 68. sz.

1746. Feyérváry Magdolna, Simonyi Mihály özvegye, ugy is mint gyermekeinek gyámja Feyérváry Pál Miklós fiának Csoór egész birtokába való beiktatása ellen óvást tesz. 154. cs. 89. sz.

1746. Özvegy Simonyi Mihályné született Feyérváry Imre és Solnay Éva leánya, ugy is mint fiainak Farkasnak s leányainak Anna Márta és Juliannának gyámja vissza veszi a meghatalmazást melyet Csoórra vonatkozólag testvéreinek Feyérváry Pálnak adott. 154. csom. 91. sz.

A váczi káptalan levéltárából.

Év nélkül. Orosztonyi László saját és Szántó Borbála, Anna és Farkas nevében ellene mond azon felvállásnak, melyet

nevezett urnök Csoórt illetőleg Feyérváry Pál s hitvese Nagy Ágnes javára tettek.

Feyérváry Ilona Gál György hitvese Csoóron levő birtokrészét Feyérváry Józsefnek 140 ft. 100 darab birka s 4 tehénért örök áron eladja, ellene mondván egyszersmind a veszprémi káptalan előtt tett azon vallománynak, melynek erejével Feyérváry Tamás csoóri részét illetőleg Nedeczky András javára tett.

Daja. Fördös István Daja pusztán Fejérmegyében levő részebirtokát Hajós Györgynek 3500 ftért eladja.

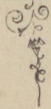
Sabaudiai Jenő herczeg Pestmegyei Húgyé, Szunyog, Ágosegyháza, Adacs, Peszér és Fejérmegyében levő Daja birtokába vezetetik azon kikötéssel, hogy ha nőtlenységben halna el, joga van rokonai közül örököst nevezni, ha pedig megházasodnék a birtokokat mindkét nemü gyermekei örökölnék.

MÁSODIK RÉSZ.

EGYLETI HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

A FEJÉRMEGYEI ÉS SZÉKESFEJÉRVÁR VÁROSI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI EGYLET
ALAPSZABÁLYAI.

I. Az egylet czime.

1. Az egylet czime: „Fejérmegyei és városi történelmi és régészeti egylet.“ Székhelye: Székesfejérvár; hivatalos nyelve: a magyar.

II. Célja.

2. Az egylet célja: a fejérmegyei és székesfejérvári történelmi multat lehetőleg felderíteni s az ezzel foglalkozó szakmunkákat, okleveleket figyelemmel kísérni s ugy ezeket valamint e megye és város területén elszórva levő ő-, ó- és középkori műrégiségeket, régi és ritka érmeket, ásatások, adományok, esetleg vétel útján összeggyűjteni s egy Székesfejérvárott állítandó megyei és városi régiség levél- és könyvtárban őszpontosítani, s a megyei és városi közönség használatára kellő felügyelet alatt kiállítani; a történelmi emlékü épületeket, romokat nyilvánosságban tartani, s a végpusztulástól megóvni; a hazai történelem és archaeologia művelése és megkedveltetése iránt minél szélesb körü érdekeltséget ébresztteni.

III. Az egylet tagjai.

3. Az egylet tagja minden fedhetlen jellemü nagykoru egyén lehet.

4. Az egyesület rendes és tiszteletbeli tagokból áll.

A rendes tagok: alapító és pártoló tagok.

5. Az alapító tagok: kik egyszer mindenkorra legalább 50 ftot osztr. értékben bocsátanak az egyesület rendelkezése alá

6. Pártoló tagok: kik magukat 2 ft. osztr. ért. tagdí. évenkénti előleges lefizetésére hat egymásután következő évre kötelezik.

Ha valamely pártoló tag a hat év leforgása után az egyesületből kilépni kíván, a kilépési szándékát három hónal előbb írásilag jelenti be, különben az egyesületnek továbbra is tagjául fog tekintetni.

7. Tiszteletbeli tagok: kiket a közgyűlés ilyenekül megválaszt.

IV. Az egyesület kormányzata.

8. Az egyesület folyó ügyeit az igazgató-választmány vezérli, mely 12 választmányi s ezek által választandó 6 póttagból és alábbi tisztviselőkből áll, kiket a póttagokon kívül (kik is a 12 tagu választmány által a választmány kiegészítése céljából megválasztatván, a többi választmányi tagokkal teljesen egyenjogúak) egyelőre az alakító, jövőre pedig a rendes közgyűlés, a rendes tagok közül 3 évre választ.

9. Tisztviselők a következők:

a) elnök,

b) két alelnök,

c) titkár, ki egyszersmind könyv-, levél és régiségtári őr,

d) jegyző,

e) ügyvéd,

f) pénztárnok.

V. Az egyesület tisztviselőinek hatásköre.

a) Elnök.

10. Az elnök az egyesület képviselője, hatóságok és harmadik személyek irányában, ő hívja össze a közgyűlést és választmányi üléseket, mindezekben elnököl s csak a szavazatok egyenlőség esetén szavazhat.

11. A tagsági okleveleket ő írja alá, az egyleti titkár ellenjegyzésével.

12. Sürgösebb fizetéseket az igazgató-választmány utólagos jóváhagyása mellett utalványoz.

Tiszti állásánál fogva hivatva van a jelen alapszabályok és az ügyrend szigorú megtartása fölött örködni. Joga van az egyleti pénztárt bármikor megvizsgálni, őt illeti a közgyűlésekben és választmányi ülésekben a kellő rendnek fenttartása, esetleg a közgyűlések és választmányi üléseknek az ügyrendszabályaihoz képest eszközöndő feloszlata.

b) Az alelnökök.

13. Az alelnökök a működésében akadályozott elnök helyét pótolják.

c) Titkár.

14. A titkár vezeti az egyletnek, az igazgató-választmány megbízása folytán összes levelezéseit; csekélyebb tárgyakban azonban a választmánynak teendő utólagos jelentés mellett saját aláírásával is levelez.

15. A titkár tesz jelentést a köz- és a választmányi ülésekben az egylet tudományos működésének minden mozzanatáról.

16. A titkár a jegyzővel együtt szerkeszti az egylet kiadványait.

d) Jegyző.

17. A jegyző a közgyűlések és választmányi ülések tanácskozási jegyzőkönyvét vezeti.

18. Az egyleti tagok névkönyvét szerkeszti és kezeli, azt évről évre kiegészíti s abban az elhunyt tagokról is jelentést tesz.

19. A jegyző a működésében akadályozott titkárt helyettesíti.

e) Ügyész.

20. Az egyleti ügyész az elnöktől nyert meghatalmazvány mellett törvénykezési ügyekben képviseli az egyletet.

f) Pénztárnok.

21. Az egyleti pénztárnok kezeli az egylet bevételeit és

kiadásait, az utóbbiakat mindenkor az igazgató-választmány határozata, illetőleg elnöki utalvány folytán.

22. A pénztár állapotáról a választmánynak ülésről ülésre jelentést tesz, rendes számadást vezet, és azt a kiküldött számvizsgáló-bizottságnak előterjeszti.

VI. Az igazgató-választmány.

23. Az igazgató-választmány üléseit az elnök meghívására tartja.

24. A választmány hatásköréhez tartoznak az egyesület adminisztratív ügyei, tiszteletbeli tagok indítványozása és azon tárgyak, melyek a jelen alapszabályok és a közgyűlés által megállapított határokon belül hatásköréhez tartoznak.

25. Az egyesület megalakulása után rendes pártoló tagul az egyesületbe bárki is csak a választmány által, valamely választmányi tag ajánlata folytán vétethetik fel.

26. A szerződések elnök és titkár által a választmány meghagyására iratnak alá, s ekkép az egyesületre kötelező erővel bírnak.

27. A választmány kötelessége a pénztári számadás, s a pénztár állapotának megvizsgálását a számvizsgáló-bizottság közbenjöttével eszközölni, az igazgató-választmány nevezi ki szükség esetén a helyettes vagy segédtitiszviselőket, ügynököket s fogadja fel az egyesület szolgaszemélyzetét; az egyesületi tagoknak kirekesztését indokolt határozattal eszközölheti, a kizárt tagnak azonban joga van ügyét a közgyűlésre feleltetni.

VII. Az egyesület rendes és rendkívüli közgyűlése.

28. A rendes közgyűlés minden év october havában Székesfehérvárott tartatik.

29. Rendkívüli közgyűlést az elnök mindannyiszor köteles összehívni, valahányszor azt legalább 20 rendes tag az indokok felsorolásával írásban kívánja.

30. A közgyűléseken az alábbi eltérő eseteken kívül a megjelent tagok szótöbbsége határoz.

VIII. A közgyűlés rendes tárgyai.

31. a) Titkári jelentés a lefolyt évi működésről.

b) Az évi számadások megvizsgálása és a pénztári maradvány fölötti határozat. E végett első ízben az alakító, későbbben a rendes közgyűlés évenként előre 3 tagból álló számvizsgáló-bizottságot választ, mely bizottság a számadásokat a pénztár állapotáról jelentését a közgyűlésnek bemutatandja.

c) Minden harmadik évben az igazgató-választmány 12 tagjának és a tisztviselőknek megválasztása. A szavazás nyíltan történik, titkos szavazás csak 10 tag írásbeli kívánalmára rendeltetik el.

d) A tiszteletbeli tagok megválasztása az igazgató választmány előterjesztése alapján.

e) Az alapszabályok változtatása azonban csak 20 tagnak egy hónappal a közgyűlést előzőleg teendő írásbeli indítványára vétethetik tanácskozás alá s az elnök által a meghívókban különösen mint tanácskozás tárgya megjelelendő. Ilyenmü indítványt elfogadó határozathozatalára az egyleti tagok $\frac{1}{4}$ részének jelenléte szükséges.

f) Valamely tag kirekesztésének esetét felülvizsgálja.

IX. Az egyleti év.

32. Az egyleti év az alakuló közgyűlés napjától kezdve számítottatik.

X. Az egylet pecsétje.

33. Az egyleti pecséten a megye és város czimere, s ezen körirat áll: „A fejmegyei és városi történelmi és régészeti egylet,” közepén: „Titkári hivatala.”

XI. Az egylet alakulása.

34. Ha az egylet 50 tagot számlál, alakuló közgyűlésére összehívandó s megalakultnak határozatilag kimondatik.

XII. Az egylet feloszlása.

35. Az egylet fennmaradásának vagy feloszlásának kérdése, csak 30 tagnak 2 hóval a közgyűlés előtt teendő írásbeli indítványára vétethetik tanácskozás alá, és az elnök által a

közgyűlés előtt legalább 30 nappal közzéteendő és szétküldendő meghívásokba különösen, mint tanácskozás tárgya kijelölendő. A feloszlás kérdésében csak a rendes tagok határozhatnak, s a határozat hozatalhoz a tagok $\frac{3}{4}$ -ed részének jelenléte szükséges.

36. Ha pedig ezen közgyűlésre a tagok $\frac{3}{4}$ -ed része meg nem jelenék, az esetben egy hónapra új közgyűlés és pedig azon megjegyzéssel hirdetendő, hogy ezen második közgyűlésre megjelent rendes tagok szótöbbsége érvényesen határozandó.

37. Ha az egyesület a jelen alapszabályok szabta úton feloszlanék, az egyesület vagyona, a történelmi és régiségtár Fejérmegye és Székesfejérvár városa gondoskodása alá helyeztetik oly feltétellel, hogy az, eredeti céljának megfelelőleg kezeltessek. Ha pedig egy új hasonló célú egyesület keletkeznék, a volt egyesület vagyona a történelmi és régiségtár ennek birtokába megy át.

38. Jelen alapszabályok felsőbb betekintés és helybenhagyás végett, az illető ministeriumhoz felterjesztendők.

Bárá Miske Imre,
ideiglenes elnök

Hattyussy Dezső,
ideiglenes jegyző.

31,972. szám.

Látta a magyar királyi belügyminister oly megjegyzéssel, hogy az alapszabályok módosítása, az egyesület feloszlása, valamint utóbbi esetben az egyesületi vagyon hováfordítása iránt esetleg hozandó közgyűlési határozatok fogantatásuk előtt a magyar királyi belügyministerium elé felterjesztendők.

Budapesten, 1874. évi augusztus hó 14-én

a minister megbizásából:

RIBÁRI JÓZSEF,
ministeri tanácsos.

A FEJÉRMEGYEI S SZÉKESFEJÉRVÁR VÁROSI
TÖRTÉNELMI S RÉGÉSZETI EGYLET
ALAKULÁSA S MŰKÖDÉSE.

* Megyénk s városunk oly gazdag történelmi multban s mindkettő területén oly sok és nevezetes régiség került elő koronként a föld mélyéből s folyton találtatik maig is, hogy nem csodálhatjuk, ha azon vidékek közé soroztatnak, hol a tudományos buvárlat mindenkor kész talajra talál, hol léptenyomon becses emlékek mintegy kényszerítik az embert, nemcsak a multak emlékei iránti tiszteletre, hanem arra is, hogy azokat gyűjtse s megőrizze s éppen ez volt annak egyik fő indító oka, hogy megyénk területén már régibb időktől fogva számos régiséggyűjtő volt s számosan foglalkoztak a régészettel, habár csendes magánkörben is. Ily, a multak fényes emlékeiben, gazdag területen, nem csodálhatjuk, ha csakhamar felmerült az eszme a koronként előjövő régiségek megmentése és a történelmi s régészeti tudományok ápolása s mivelése iránt s buzgó hivekre és termékeny talajra találva rövid időn egy törekvő egyesületnek s egy régiség gyűjteménynek adott életet, habár a kezdet nehézségeivel épugy az egyesületnek, mint a régiséggyűjteménynek erős küzdelmeket kellett kiállani.

A főváros közelében, főleg tudományos irányu vidéki egyesület alakulása s működése nem csekély mérvben van fészélyezve a közelben levő nagyobb szabásu egyletek, testületek és intézetek által és pedig nemcsak saját szerény köre öntudatában, de szemben a nagy közönséggel is, mely majdnem minden neve-

zetesebb téren s így e tekintetben is a főváros felé vonzódik s habár saját megyéje s városa, mint szülőföldje iránt érzett szeretet s vonzalom és tisztelet lelkesíti s buzdítja is minden intézmény iránt, mely területén alakul, de mégis különösen tudományos téreken a fővárost tekintvén központul, egyrésztől lehetetlennek véli ily irányu egyletek vidéken létezését, másrésztől becsesebb régiségek megőrzését, részint emberi hiúságból, részint a nagyobb biztonság szempontjából inkább a hazai központi intézetekre, mint a kezdet nehézségeivel küzdő s bizony eleintén szerénykörű s berendezésü helyi egyletre — bizza. Hosszas fáradtságos működés után lehet csak a nagy közönség érdeklődését ily irányu vidéki egyletek iránt — főleg a főváros közelében feléleszteni, még oly helyen is, mint nálunk, hol pedig az intelligenzia körében a történelmi s régészeti tudománynak számtalan kedvelője s a régiségeknek számtalan buzgó gyűjtője volt.

Egyletünk buzgó vezérférfiainak csendes, de termékeny eredményü működés után sikerült azon látszólagos balvéleményt elosztatni, mintha egyletünk a fővárosi hason irányu egyletekkel versenyezni óhajtana; korántsem óhajt ily nagy térre lépni, melyhez sem szellemi, sem anyagi erővel nem rendelkezik, hanem helyi érdekü s irányu működést kíván folytatni, s e tekintetben csakis a megyét s a várost kívánja felölelni. Mind a megye, mind a város öskora s történelmi multja oly fényes tér, mely nagyobb szabásu intézetek működésének is gazdag adattárul és alapul szolgálhat.

Mint tisztán helyi t. i. megyei s városi érdekü — intézménynek illetve egyletnek működése — különösen három irányban halad, u. m. : a régiségeknek, műemlékeknek régisegtárunk számára való megmentése, esetleg nagyobb műemlékek fenntartása; a megye ugy város monographiájához az adatok gyűjtése s esetleg annak szakértő kezek által való megiratása; — s végre a történelem s műrégészetnek a nagy közönség körében terjesztése, fejlesztése s e tekintetből ügybarátok megnyerése.

E három irány képezte egyletünk ténykedési alapját, mindenütt buzgalommal s nem egyszer ernyedetlen törekvéssel iparkodott az egylet a jelzett hármas cselekvési tért egészen

betölteni, azonban — bevalljuk őszintén, hogy a feladat nem egyszer erősen tulszárnyalta erőinket. De egyletünk alakulásáról s működéséről a hivatalos okmányok alapján összeállított s következőkben közölt adatok szóljanak.

Egy történelmi s régészeti egylet alakítása ugy régiség-gyűjtemény létesítése régebb idő óta foglalkoztatta a megye és város illetékes férfait s többször képezte megbeszélés tárgyát, azonban a folytonos változó politikai viszonyok bénítólag hatottak az ily tudományos irányu működésre. Midőn az ország politikai viszonyai a nagy alkotmány küzdelmek után rendes mederben kezdettek jönni, a figyelem jobban irányult a tudományos és művészeti szükségletek betöltésére s előmozdítására. Városunk s megyénkben ezen mozgalmak főleg a helyi hirlap irodalom megindításával öltöttek nagyobb mérveket. Az 1871. évben megindult első társadalmi lapunk a „Székesfejérvár“ nagyhatással működött városunk társadalmi viszonyai élénkítése s helyes irányba fejlesztése érdekében. Ezen lap 1871. évi június hó 11-én megjelent I. félévi folyama 6-ik számában közölt „Néhány szó egy létesítendő régiség gyűjtemény ügyében“ kiváló hatást idézett elő s eredményt létesített, sőt ugyanazon lap 1871. évi II. félévi folyama 1. számában közéletünk kiváló férfia Fekete János megyei főjegyző „A multak emlékei“ című közleményével felelt, mely hirlapi cikk egész mérvébe megindította a mozgalmat egy történelmi s régészeti egylet s gyűjtemény érdekében s csakhamar megyénk s városunk mérvadó körei foglalkozni kezdettek a megpendített eszmével, sőt az áldozatkész közönség a még csak elvben létesített egylet részére számos becses régiséget adományozott.

A megyei hatóság hivatalosan karolta fel az eszmét s Fekete János főjegyző által tett indítványt elfogadva 1872. évi szeptemb. 17-én tartott közgyűlésen az állandó választmány által bemutatott alapszabály-tervezetet szintén elfogadta s egyuttal annak alapján tagok gyűjtése végett aláírási ivateket bocsátott ki s a gyűjtés eszközlésére különösen a járási szolgabírák figyelmét felhívta.

A buzgalommal folytatott gyűjtés szép eredményt hozott létre s a tagok oly számmal jelentkeztek, hogy most már gondoskodni lehetett az egylet megalakítása iránt a kellő lépések

megtételére s ezért 1873. évi október hó 27-ik napjára az első közgyűlés összehivatott báró Miske Imre alispán elnöklete alatt, ki is megnyitván az ülést előadja, hogy a mai közgyűlés tulajdonképpeni tárgya az alapszabályok megvitatása, melyre a tagok figyelmét felhívja, egyszersmind, miután az egylet működését nem egyedül a megye határait akarja szorítani, indítványba teszi, hogy a városi hatóság szólittassék fel csatlakozásra, miszerint a város neve az egylet czimébe, czimere az egylet pecsétjébe felvételvé, e két hatóság védszárnyai alatt folytathassa az egylet működését, végre pedig, miután ő egyedül ezen gyűlés összehívására lön a hatóság által megbizva, a gyűlés figyelmét ideiglenes elnök és jegyző választásra hivta fel.

Ideiglenes elnökké báró Miske Imre, s jegyzővé Hattyuffy Dezső megválasztatván, egyuttal a beterjesztett alapszabályok elfogadtattak s a városi hatóság pedig csatlakozás végett megkerestetni határozottatott és az alapszabályok csak a városi hatóság válasza után terjesztetnek fel jóváhagyás végett a miniszteriumhoz.

Végül Fekete János indítványára elhatározottatott, hogy a megyei aristocratiahoz egy felhívás intéztessék a végből, miszerint az alakulandó egyletet támogassa.

A felhívás báró Miske Imre ideiglenes elnök által bocsátatott ki, s az aristocratia tagjaiból számosan léptek be, részint mint alapítók, részint mint pártoló tagok.

Az imént említett első közgyűlésre 137 tag jelentkezett, ebből 8 alapító; az összegyűlt régiségek száma, pedig volt 1205 drb. érem s 48 különféle tárgy.

Megjegyezzük, hogy időközben már egyleti kiadvány jelent meg, mert báró Szina Simon áldozatkészsége folytán Kereskényi Gyula egyleti tagtól „Érd és Batta községek történeti vázlatá” czimü mű, mint egyletünk kiadványa bocsátatott ki s küldetett szét a becses mű a tagok közt.

A városi hatóság csatlakozását kijelentvén az alapszabályok jóváhagyás végett a Belügyminiszterhez felterjesztve lettek, honnét jóváhagyó záradékkal ellátva 1874. év folytán megérkeztek s így most már az alakuló közgyűlés is megtartható volt, mely 1876. april 23-ra hivatott össze a megyeház kistermébe. A gyűlést báró Miske Imre nyitotta meg, ki egy-

uttal eddig viselt állásáról lemondását bejelenté. Miután az egyletet megalakultnak kijelentette, a tisztikar választása ejtetett meg s megválasztott elnöknek Szögyény Marich László főispán, alelnököknek dr. König Mór apátkanonok és Juraszek Ferencz, városi főjegyző; régiségtár-őr és titkárnak: Fekete János megyei főjegyző; jegyzőnek Hattyuffy Dezső megyei aljegyző, ügyvédnek Csapó Dániel, pénztárnoknak Diebálla György. Választmányi tagok lettek: Alaghy Dezső cziszt. tanár; Dulánszky Nándor püspök, Kuliffay Adolf számtartó, Károly János tétényi plébános, Kereskényi Gyula érdi plébános, báró Miske Imre alispán, Modrovich Ignác árvaszéki ülnök, Pauer János nagyprépost, Rozgonyi György árvaszéki elnök, Scheiber S. H. orvos, Szüts Miklós, gróf Zichy Jenő; — a választmány pedig kiegészítette magát ez évi aug. hó 6-án tartott ülésén Gerlach Benjamin főgymnasium igazgató, Zalay Alajos kir. főmérnök, Boross Mihály járásbíró, Novák Kálmán polgármester, Pénzes Ferencz kasznár, és Czobor Béla muzeumi régiségtári másod-őr — egyleti tagokkal.

A közgyűlés érdekes és lelkesítő részét képezte az, hogy dr. **König Mór** kanonok összes gyűjteményét az alakítandó régiségtárnak felajánlotta, mi köszönettel s hálás elismeréssel fogadtatott.

Az egylet tevékeny működését ezen időtől fogva kettőzött erővel folytatja, s ugyanezen év auguszt. 6-án már a közlekedéssel megválasztott elnök **Szögyény Marich László** vezetése mellett választmányi ülést tart. A szeretett elnök, ki eddig is kiváló buzgalommal mozditotta elő az egylet érdekeit, ezen időtől páratlan tapintattal és egyszerűséggel vezeti az egylet ügyeit úgy, hogy nagyrésben kiváló egyszerűségének és buzgóságának köszönhető, hogy a kezdet nehézségeivel küzdő egylet nemcsak nem semmisült meg, hanem szépen, bár csendesen haladva fejlődött, sőt oly gyűjteményt létesített, melyre mindig büszkék lehetünk. Működésének tekintélyes osztályrészese Dr. König Mór alelnök.

A választmányi ülés egyik fontos tárgyát képezte az egyletnek a nemzetközi archaeologiai és anthropologiai congressuson való képviseltetése, annál is inkább, mert ennek egyik kirándulása színhelyül a megye területén levő Érd s

Batta községek jeleltettek ki. --- Az egylet képviselésével Dr. König Mór, gróf Zichy Jenő, és Scheiber S. H. bizattak meg.

Ugyanezen ülésen gróf Zichy Jenő választmányi tag, ki az egylet érdekében buzgó tevékenységet fejtett ki — a műrégészet és a műtörténet fejlesztése, terjesztése és népszerűsítése tekintetéből egy ily irányu kiállítás rendezését indítványozza s egyuttal felajánlja munkásságát a tárgyak összegyűjtése iránt is, ugy a kiállításhoz szükségendő szekrények ingyen beszerzésére; viszont a megyei hatóságtól a megyeház nagy s két kis termének átadását kéri. E szép s nemes irányu indítvány köztetszéssel fogadtatott s az eszme megvitatására, a kiviteli módozatok megfontolása s elhatározása s egy általános tervezet elkészítése végett gróf Zichy Jenő, Dr. König Mór s Juraszek Ferencz tagokból álló bizottság küldetett ki; — azonban a nemes irányu törekvés ezuttal nem, csak két év mulva 1878. év őszén valósult meg.

Az 1876. évi szeptember hó 1. napján tartott választmányi ülésen gróf Zichy Jenő ismét egy kiváló fontosságú indítványval lepte meg a műrégészet- s a műtörténelem-kedvelők figyelmét. Ugyanis előadá, hogy egy barátja elhalván 38 drb. művészi képekből álló képgyűjteményt hagyott hátra oly kikötéssel, hogy azt valamely egyletnek ajándékozza. Ő ezen gyűjteményt városunk egyletei közül óhajtaná valamelyiknek adni, ezért azon indítványt teszi, miszerint a helybeli Vörösmarty-körrel a történelmi s régészeti egylet egyesüljön — fusionáljon — olyképpen azonban, hogy a tört. s régészet az új egyletnek egyik alosztályát képezze, ha ez megtörténik akkor e szép gyűjteményt az így egyesült egyleteknek átadja, egyszersmind az új egyletnek átengedi 8000 frt. értékű s 3000 drb. könyvből álló könyvtárát is. — Ezen indítványhoz Pauer János nagyprépost hozzájárulván kijelenti, hogy 1000 drbból álló éremgyűjteményt fog az egyesült társulatnak adományozni. A tett indítvány elfogadtatván, annak bővebb megfontolása ugy javaslat tétel végett gróf Zichy Jenő, Juraszek Ferencz, Fekete János és Hattyuffy Dezső tagokból álló küldöttség lett kiküldve s egyuttal a Vörösmarty-kör az egyesülés iránt s egy küldöttség kirendelése végett megkerestetett.

Ezen hazafias irányu indítvány ugy nemeslelkü ajánlatok mindkét egylet kebelében örvendve fogadtattak, azonban csakhamar a féltékenység szállta meg az egyletek tagjait, ugy annyira, hogy az egyesülés eszméje igen szenvedélyes küzdelmekre adott alkalmat, mig végre a két egylet közt folyt s hosszasan tartó levelezéseknek, ugy hivatalos érintkezéseknek, küzdelmes vitáknak az 1878. évi julius hó 10-ik napján tartott közgyűlés azon határozata vetett véget, melyben a fejérmegyei és Székesfejérvár városi történelmi s régészeti egylet külön önállása s független fenntartása kimondatott s a fusio tervezése elvettetett.

E közben — a fusio felett folytatott sokszor elkeseredett harcok közepette Fekete János egyleti titkár s régiség-tár-őr 1877-ben elhalt s vele az egylet egyik buzgó alapítója költözött el, kinek a létesülés körül rendkívüli érdemei valának. Halálával az általa örözött s a megyei levéltárban levő régiségek egy küldöttség által átvétetvén a megyeház első emeleti folyosóra nyíló helyiségébe helyeztettek el, melyet e célra az egylet buzgó és szeretett elnöke engedett át s melyet az egylet közel hét éven át használt.

Az egylet 1878. év folytán különösen élénk működést fejtett ki, mintegy pótolni akarta a fusionalis küzdelmek alatt beállott bénító helyzet mulasztásait. Az év julius hó 10-én tartott közgyűlés először is a fusio kérdését, mint jeleztük — eldöntötte, azután Fekete János helyébe titkár s régiség-tár-őrnek Hattyuffy Dezső, az elhalt s eltávozott választmányi tagok helyére Horváth Imre, Ludaics Miksa, Nyirák Sándor és Szász Károly választattak meg, majd egy szakfolyóirat kiadása lett elvileg elhatározva. Végül tiszteleti tagokul egyhangulag megválasztattak: József főherczeg ö Fensége, Dr. Rónay Jáczint, Dr. Ipolyi Arnold, Dr. Pulszky Ferencz, Dr. Henszlmann Imre, Dr. Rómer Flóris, Dr. Hampel József, Dr. Fraknoi Vilmos, és Zombath István.

A megválasztott tiszteleti tagok elismerő levelek kíséretében köszönték meg az egylet figyelmét. Ezek sorából közöljük Rónay Jáczint, városunk nagynevü szülötte levelét, melyet az egyleti elnökhöz intézett:

„Nagyméltóságú Elnök Ur!

Kegyelmes Uram!

Mélyen meghatva vettem folyó évi augusztus 10-kén a fehérmegeyi és Székesfehérvár városi „Történelmi és régészeti egyesület“ hozzám intézett nagybecsü és személyemet érdem fölött megtisztelő oklevelét.

Lelkesedéssel üdvözlöm szülő megyém és városom hazafias törekvéseit azon a pályán, melyen nem kell mások nyomán járva, utánoznunk, hanem önállólag is felléphetünk s bebizonyíthatjuk haladásunkat, nemzeti létünk e fő tényezőjét; mert élni és állni a haladó népek sorában csak úgy fogunk, ha a műveltség színvonalára emelkedünk.

Nagyméltóságodnak, megyénk és városunk vezércsillagának a haladás pályáján hódolattal mondok köszönetet a kegyes megemlékezésért s bátor vagyok kérni, méltóztassék hálás köszönetemet a mélyen tisztelt Egyesület tudomására juttatni, azon nyilatkozattal: hogy midőn az Egyesület tőkéhez száz forinttal járulok, csak hazafiui kötelességet teljesítek.

Nagyméltóságodnak

Ischl, Császár-Villa

augusztus 11. 1878.

alázatos szolgája

Rónay Jácint.“

Hasonló hazafias szellemü sorokkal üdvözölték a többi nagynevü tiszteleti tagok a működés terére lépett egyesületet.

Az 1878. évi augusztus hó 24-én tartott választmányi ülés elhatározta, hogy az egyesület az 1879. évi székesfehérvári országos kiállításon részt vesz s e végből a kellő intézkedések megtételére Dr. König Mór elnöklete alatt, Bárány Miske Imre, Gerlach Benjamin, Rozgonyi György, Juraszek Ferencz, Kuliffay Adolf, Tauscher Gyula, Diebálla György, Vlasics Nándor, Szász Károly és Hattyuffy Dezső tagokból álló bizottság lett kiküldve.

Továbbá elhatároztatott, hogy ugyanezen év október havában rendes közgyűlés felolvasással összekötve tartassék, mely határozat a novemb. 6-ik napján tartott választmányi ülésen oda módosított, hogy a felolvasással kapcsolatosan kisebb körü kiállítás is rendeztessék és pedig ez év novemb. 9-én.

Az egyesület ez alkalommal lépett fel először a nagy közönség előtt s fellépése rendkívül sikerült. A felolvasás ugy kiállítás

a Vörösmarty-kör nagytermében rendeztetett, előadást tartottak: **Károly János** esperes a műemlékek bizottságának tagja: „Ercsii okmányok a XVI. és XVII-ik századból“ czimű és **Dr. Czobor Béla** muzeumi másodőr és egyetemi m. tanár „A fejrermegyei leletek fontossága a hazai régiségtudományban“ czimű értekezést adták elő. A közönség rendkívül nagy számmal jelent meg. A felolvasás mellett a rögtönzött kiállítás is rendkívül sikerült, melynek fényét emelte az, hogy Dr. Czobor Béla ez alkalomra **5 Corvinát**, Mátyás király világhírű könyvtára e nagybecsű maradványait hozta magával, melyek közül 2 drb. a muzeumi könyvtárból való, s az egyik azon példány, melyet ő Felsege királyunk suezi utazása alkalmával kapott a szultántól, a többi 3 drb. az egyetemi könyvtárból azon Corvinák közül való, melyeket az ifjusági tüntetés után Tahir bey hozott.

A kiállításon az egylet összes régiségei bemutatva lettek, de ezeken kívül Pauer János, Szögyény-Marich Lászlóné, Gróf Zichy Jenő, Sárközy Kálmán nagybecsű tárgyai s műkincsei, Modrovich Ignác Mátyás billikoma ugy más régiségei, báró Miske Imre, Rozgonyi György, báró Nugent Valter beces régiségei lettek kiállitva. Az érdeklődés oly nagy volt, hogy a kiállitást, mely csak a felolvasásra terveztetett két napig közszemlére kellett átengedni s folyton tömegesen látogattatott.

Az ünnepély rendezésében és sikerében a kiváló érdem Dr. König Mór kanonok urat, Scheiber S. Hugót, Hattyuffy Dezsőt és Németh Imre megválasztott egyleti jegyzőt illeti.

Ugyanezen évben az augusztus hó 22-ik napján tartott választmányi ülés határozatából a közönséghez intézve az egylet által felhivás is bocsáttatott ki, melyet egész terjedelmében közlünk:

„Fejrermegye és Székesfejrervár szab. kir. város tisztelt közönségéhez!

A fejrermegyei és Székesfejrervár városi történelmi s régészeti egylet legfőbb czéljául tűzte ki: a megye s város multját felderíteni, a megye s város területén elszórva levő ös-, ó- és középkori műrégiségeket ásatások, adományok, esetleg vétel utján is összegyűjteni s ezeket a Székesfejrervárott létező megyei s városi régiségtárban összpontosítani, és a nagy közönség használatára kiállítani; ezen nemes feladatának azonban az egylet

csak úgy felelhet meg, ha a nagy közönség által osztatlan támogatásban részesítettik.

Az egyesület megalakulása óta *Fejérmegye s Székesfejérvár város lelkes közönsége* — elismerve egyesületünk *culturalis hivatását, belátva annak szükségét és fontosságát a hazai történelmi s régészeti tudományok fejlesztésére, úgy városunk s megyénk multja felderítésére* — felhívó szavunk s kérelmünk folytán osztatlan pártolásával támogató egyesületet, különösen annak régiségtárát oly annyira, hogy már háromezeret meghaladó régészeti, történelmi és műtárgy van az egyesület birtokában, melyek mind közadarkozásból, a megye s város buzgó fiai és leányai áldozatkészsége folytán jutottak az egyesület régiségtárába.

Az eddigi siker s pártolás bátorit fel bennünket, hogy újra, most már a végleg megalakult s a tevékenység terére egész törekvéssel fellépett egyesület nevében forduljunk a fényes történelmi multu város és megye közönségéhez.

✓ Nem említve most a magyarok bejövetele előtti öskort, melynek története a földrétegek és sírok ezredéves rejtekében van lerakva — nincs Magyarországon megye s város, mely a hazai történelem lapjain oly annyiszor említve volna, mint városunk s megyénk.

A hazai történelem legfényesebb korszakaiban, a dicsőség fényében, ott tündöklék Székesfejérvár neve, melynek falai közt tévék a szent koronát a nagy királyok fejére, s melynek falai fogadák be a rövid földi pályát megfutott, — nem egy halhatatlan nevet vívott nagy király dicsőült hamvait. A szerencsétlenség, a bánat napjai is itt viharoztak le. Székesfejérvár a multban, a nemzet régi nagyságával hanyatlott alá s a régi Magyarország dicsősége, Székesfejérvár fényes palotái romjaival temetkezett a mulandóság ködébe.

A nemzet történelmének majd minden korszaka Székesfejérvár, s vele a fényében emelkedett megye multjához van csatolva.

Ily gazdag történelmi multu város s megye közönsége, multjára nemcsak büszke lehet, hanem a tudományok iránt tartozó erkölcsi, de egyuttal hazafias kötelessége is fényes, majd szomorú multja emlékeit összegyűjteni s megőrizni.

Azon tudat, hogy büszke önérzettel tekint e megye s város

minden fia és leánya történelmi multjára — lelkesíté az egyletet s biztatá, miszerint kéro szavával forduljon a tudomány nevében e megye s város közönségéhez.

Fényes multunk emlékei igaz, most már szerte szórt romok; de mégis drágák ezek előttünk, *mert nemcsak azon idők nagyságát, de hajdani miveltségi állapotunk tanuságos tükrét is állítják élénk s ép azért megörzésre méltók.*

Az egylet kitüzött feladatához szorosán ragaszkodva, kötelességének szigoruan eleget téve fordul tehát most közönségünkhöz s kéri a mult emlékeinek megmentésére s összegyűjtésére és egyuttal régiségtára gyarapítására: *ezért régiségtárunk érdekében felhívjuk közönségünket mindennemű régiségek, ős-, római- és középkorból való műemlékek s tárgyak adományozására.*

Tájékozásul az adományozható tárgyakra nézve megemlítjük, miszerint akár végleges adomány, akár a tulajdonjog fentartásával leendő adományképen köszönettel elfogad az egylet:

I. *Őskorból:* Régi fegyvereket, kö házi s védelmi eszközöket, agyagedényeket, bronz, vás s egyéb tárgyakat, öslény csontokat s más egyéb csont-eszközöket, pénzeket stb.

II. *A római korból:* Pénzeket, fegyvereket, téglákat, diszitményeket, agyag s más edényeket, üvegcsészéket, poharakat, gyöngyöket, föliratos emlékköveket, ékszereket, szobrokat stb.

III. *A közép s újabb korból:* Fegyvereket, pénzeket, felírasos s faragott köveket és téglákat, pecséteket és pecsétnyomókat, dístárgyakat, ékszereket, jelvényeket, zászlókat, nemesi temetési czimereket, porcellán- és üvegedényeket, mindennemű hadi felszerelési eszközöket, régi butorokat, régi házi- és konyhaszereket, ruhákat, himzéseket, ötvös-, régi lakatos- és kovács-műveket, nyomtatványokat, okmányokat, kéziratokat, könyvkötéseket, régi kártyákat, térképeket, régi tervrajzokat, a megyében megjelent lapokat, nyomtatványokat és felhívásokat, régi bélyegjegyeket, a megye jeleseinek arczképeit s életükre vonatkozó adatokat, festményeket, fa- és rézmetszeteket, régi házi-ipar készitményeket, könyveket stb.

Az elfogadandó tárgyakat imént röviden felemlítve, megyénk s városunk közönségéhez fordulunk tehát újra, s reméljük, hogy a már ugyis becses tárgyakat biró régiségtárunkat adományaikkal gyarapítani fogják.

Felhívjuk különösen pedig *e végett a megyei községi földbirtokos, lelkész, tanító, gazdatiszt, megyei közigazgatási tisztviselő, községi jegyző urakat, előjárókat s mindazokat, kik a földművelő néppel közvetlen összeköttetésben vannak, hogy a mezei munka alkalmával, de bármikor s bárhol is felmerült s felmerülhet bár-mily csekélynek látszó régiséget mentsék meg régiségtárunk számára.*

Az adományok Hattyuffy Dezső egyleti régiségtári ör s titkárhoz küldendőek be Székesfejérvárra (a megyeházba), s nyilvánosan nyugtattatni fognak.

Egyletünk célja azonban nem egyedül az összegyűjthető tárgyak megmentése s megőrzésére terjed ki, hanem kiterjed egyéb műrégiségekre is, melyek helyökből el nem mozdíthatók: ezért felkérjük közönségünket, hogy a történelmi emlékü romok nyilván-tartása, esetleg azoknak véppusztulástól megóvása érdekében az egyletbe fordulni sziveskedjenek s az egyletet mindennemű ily régi emlékről, ha lehet minél részletesebb bejelentéssel értesíteni sziveskedjenek.

Az egylet kitűzött magasztos feladatának csak úgy felelhet meg, ha a nagy közönség mindenben s mindenkor pártoló készséggel csoportosul köré s munkálkodásában támogatja és segítézezi.

A fényes multu Székesfejérvár város s Fejérmegye közön-ségéhez intézett jelen felhívásunk — bátrak vagyunk remélni, nem lesz pusztába elhangzó szó, hanem oly kiáltó szó, mely tette buzdit, mely a cultura és haladás nevében hívja fel közönségünket, hogy a multak emlékeit gyűjtse össze s őrizze meg a jelen és jövő kor számára; mert a multban fejlesztve s a mult példáin okulva, készíthetjük elő a jelenben a jövő haladás alapját, mivel egy nagynevű régész szavaival élve: „*midőn egy nép őskoráért teljes erejével küzd, akkor nemzeti ki-fejlődéséért és a jövődőért munkál.*“

Kelt Székesfejérvárott, a fejérmegyei és Székesfejérvár városi tört. s rég. egylet választmányának 1878. évi aug. hó 22. napján tartott üléséből.

Hattyuffy Dezső,
egyleti titkár.

Szőgyény László,
egyleti elnök.

Az egylet működése a sikerült ünnepély, úgy a közönséghez intézett felhívás után fokozott mérvben haladt s a közönség eléggé támogatta törekvéseit, különösen gyarapítá a régiségtárt.

A tudományos téren a kor igényeinek eleget teendő s miután működésének egyik főiránya a város s megye történelmi multjának kiderítése: ennél fogva 1879. évi február hó 24-ik napján tartott ülésen, a megyei s városi monographia ügye újra felhozott s megiratása sürgettetett.

Az 1879. évben rendezett székesfehérvári országos kiállítás egyletünkre, de különösen a régiségtárra nézve rendkívül eredményeket hozott létre. Az egylet ezen, a Pauer János püspök által adományozott éremgyűjteménnyel vett részt, mely „Jegyzék azon éremgyűjteményről, melyet mltsgos és ft. Pauer János székesfehérvári püspök ur a fehérmegyei és Székesfehérvár városi történelmi és régészeti egyletnek ajándékozott“ czimü, Dr. Czobor Béla által összeállított füzetben — ismertette lett.

Nem csupán a kiállítás közvetlenül, hanem annak befejezése volt eredményes egyletünk régiségtára javára, mert nagyszámu régiség s más egyéb tárgy ajándékozott ez alkalommal a régiségtár részére.

Mint elsőt kell említenünk Pauer János megyés püspök rendkívül érdekes adományát. Az e tárgyban az egyleti elnökhöz intézett levél következő:

Nagyméltóságu v. b. t. Tanácsos és Főispán Ur!

Kegyelmes Uram!

A székesfehérvári alakuló muzeum számára már korábban felajánlott, négy e célra készített szekrényben elhelyezett, egy ezer darab arany- és ezüstérmét, az általam vallásos kegyelettel tisztelt és jobbágyi örök hűséggel szeretett **Felséges Uralkodó Pár, Első Ferencz József**, austriai császár és Magyarország apostoli királya és **Felséges neje Erzsébet** császárné és királyné Ő Felségeik ezüstmennyezőjének és ugyan e napon leendő püspöki székfoglalásomnak emlékére Excellentiádnak, mint a székesfehérmegyei és városi muzeum Védnökének és Elnökének hódoló tiszteletem kijelentése mellett ezennel rendelkezésére bocsájtom.

E gyűjtemény részletes kimutatását később lesz szerencsém Excellentiádnak bemutatni.

Fogadja Excellentiád kitünő tiszteletem kijelentését, melylyel vagyok Székesfehérvárott 1879. évi april hó 14-én

Excellentiádnak

alázatos szolgálja

Pauer János,

püspök

Az éremgyűjtemény az egylet részére a kiállítás után átadotva, régiségárunk egyik legdrágább és legbecsesebb részét képezi.

Ugyanez alkalommal gersei Gersits Ferencz portugáliai kir. kamarás számos indiai, chinai ugy afrikai igen becses tárgyat adományozott s még számos becses ajándékkal szaporodott a gyűjtemény.

De közöljük a közönség kiváló támogatására s áldozatkészségére vonatkozólag, az 1879. évi aug. 25-én tartott választmányi ülésen előterjesztett titkári jelentés következő részleteit:

„Az érdekeltség s pártoló készség nemes versenyt keltett egyletünk iránt, közönségünk majd minden rétegében s a dicsérendő áldozatkészséget mindenfelől iparkodnak, sokszor fényes eredménnyel is érvényesíteni.

Az egylet ügye iránt tanusított e kiváló buzgalom annál is inkább örömmel töltheti el keblünket, mert a társadalom osztályainak osztatlan támogatását vagyunk szerencsések abban tapasztalni. Ügyünk iránt, mely a cultura, a hazai művelődés s tudományos haladás ügye is — a társadalom felsőbb köreinek fényes eredményü támogatását ép ugy tapasztaltuk; melyek közt, az alább elősoroltakon kívül, gróf Zichy Nep. János ur azon rendelete, melylyel összes gazdatisztjeit arra utasítá, miszerint nagy kiterjedésü uradalmi területén található régiségeket közvetlen régiségárunknak adják át — méltó helyet foglal; valamint az alsóbb osztályok bár sokszor csekély, de azért minden esetre előttünk becses adományok által való pártolását.

Mindenütt rokonszenvvel üdvözlik működésünket s pártolják törekvésünket, mi egyrésztől erőt s bátorságot ad a jövő tevékenység kettőztetésére, másrésztől ügyünknek hű bajnokokat támaszt.

Ezen rendkívüli szép eredmény, melyet oly rövid idő alatt az egylet elérni szerencsés volt, kiválólag egyletünk közszeretets tiszteletben álló Elnöke ő Nagyméltóságának, ki személyes

közreműködése, kiváló ügyszeretete s buzgalma által az egyesület érdekében mindent elkövet s nagyrabecsült s tisztelt nevével az egyesületnek fényt ad, úgy szeretett s szintén buzgó és munkás Alelnök ur ő nagysága tevékenységének, valamint a tisztikar s választmány minden tagja ügybuzgalmának köszönhető.“

A magasrangu adományozók közt ott látjuk Trefort Ágost vallás és közoktatási miniszter, Szögyény-M. László, Nádasdy Ferencz, gróf Zichy Jenő neveit; valamint nagy mérvben járultak az egyesület felvirágoztatásához Vlasits Nándor, Kuliffay Adolf, Károly János és Dr. Czobor Béla, kinek nemcsak ezuttal, hanem korábban is kifejtett működése örökké emlékezetes lesz az egyesület előtt.

Mindezen rendkívüli gyarapodást és haladást azonban tetőzte az, hogy Szögyény-Marich László elnök ur ő excellentiája a megyeházán levő szállásából két szép szobát a régiségtár részére átengedett s így most már világos és elég alkalmas helyiséget nyertünk a szépen gyarapodott régiségtár felállítása és berendezésére, mely még ez év folytán meg is történt, s a régiségtár még azon évben a nagyközönségnek megnyitott.

Az egyesület ily szép gyarapodás mellett nem elégedett meg azzal, hogy régiségtára most már szépen berendezve a közönség előtt is megnyitott, hanem a szellemi téren újra folytatta nemes irányu működését s 1880. jan. hó 5-ik napján tartott választmányi ülésen elhatározta, hogy a megyei hatóságot a monographia megiratása végett megkeresi s egyuttal annak megírásával Károly Jánost kérte megbízatni.

Ugyanezen ülésen elhatároztatott, hogy május hóban felolvasás s kiállítás rendeztetik.

A felolvasási ünnepély, úgy kiállítás rendezése iránt a kellő lépések meg is tétettek s a megye s város területéről számosan részvételre fell ivattak, különösen felkérettek a czéhek is, hogy czéh tárgyaikat kiállításra engedjék át. Az ünnepély 1880. évi május 4-ik napján tartatott meg és pedig a kiállítás május 4-én délelőtt lett megnyitva, a felolvasás pedig a megyeház nagytermében délután volt. Felolvasás tartásra felkérettek **Dr. Hampel József** muzeumi régiségtár-őr, ki „A római műveltség maradványai Fejérmegyében“ czimű értekezést jelentette be s **Dr. Pulszky Károly**, ki „A székesfejérvári basilikáról“

kivánt értekezni, azonban Pulszky Károly a közbejött akadályok miatt meg nem jelenhetett. Hampel József szépszámu közönség előtt tartotta meg kiváló érdekű és tárgyú értekezését.

A kiállítás igen ügyesen berendezve a megyeház főispáni szállásának nagyrészét elfoglalta, melyet e célra az egylet szeretett elnöke szokott nagylelkűségével átengedett. Összesen hat tágas szobában voltak a tárgyak elhelyezve s e kiállításon régiségtárunk összes tárgyaival részt vett, ezenkívül Pauer János püspök nagybecsű ös nyomtatványait s régiségeit, Kempelen Imre becses porcellán s egyéb tárgyait, Modrovich Ignác billikomát s egyéb tárgyait, Salamon Vincze régi Árpád s vegyesházbeli okmányait, Szögyény-M. László becses családi okmányát, és Szögyény-M. Lászlóné urhölgy értékes műtárgyait, valamint Sárközy Kálmán családi régiségeit, ugy Zichy Jenő gróf becses tárgyait engedte át. Ezenkívül nagybecsű tárgyakat küldtek Prunyi Andor ráczkevei esperes-plebános és Ludaics Miksa ráczkevei kir. járásbíró, nemkülönben Vlasics Nándor eresi tiszttartó és Kuliffay Adolf számtartó, kik közül Ludaics Miksa, Vlasics Nándor, Kuliffay Adolf a beküldött nagyszámu régiségek nagyrészét a régiségtárnak átengedték. A volt czéhek szintén számos czéh korszót, ládát, pecsétnyomót állítottak ki, melyek egyrészt az egyletnek átengedték.

A kiállítást rendkívül nagyszámu közönség látogatta s a négy napon keresztül, míg tartott — közönséggel mindig telve volt.

Ugyancsak május 4-én közgyűlés tartatott, melyen Pauer János püspök, Gersits Ferencz Portugalból, Id. Zichy Edmund és Szilágyi Sándor tiszteleti tagokul megválasztattak.

Egyletünk által folytatott működés köréből különösen kiemelendők a nagyloóki ásatások, gróf Zichy Nep. János ugyanis a Nagy-Loók község határában levő lelhelyek felkutatása s ásatása végett az egylet alelnökét König Mór apátkanonokot, ugy Hattyuffy Dezső titkárt meghívta és a nemes gróf áldozatkészsége folytán a folytatott ásatás igen szép eredményt hozott létre, mely nemes tettét még azzal koronázta, hogy az ott talált tárgyaknak régiségtárunkban való elhelyezésére egy igen szép kiállításu nagyobb tüveges szekrényt ajándékozott. Ezenkívül a leletek egy részét lefényképeztette s a fényképeket is egyletünk rendelkezésére bocsátotta.

Az 1882. évben Budapesten rendezett könyvészeti kiállításon egy rendkívül érdekes könyvvel vett részt egyletünk, melyért díszoklevéllel lett kitüntetve.

Ugyanezen évben egyletünk régiségtárát azon kitüntetés érte, hogy József főherczeg ö Fensége, idősb fia József főherczeg Holdházy apátkanonok kíséretében régiségtárunkat meglátogatta s ott több ideig időzván, annak tárgyait kiváló érdekléssel szemlélte. Egyuttal nevét az 1881. évben nyitott emlékkönyvbe bejegyezte.

1883. évben Kempelen Imre ur áldozatkészsége folytán az egylet Dr. Hattyuffy Dezső által irt „Moha község történelmi vázolata“ czimü művet adta ki, mely a tagoknak megküldetett.

Egyletünkre nézve sulyosan nehezedett azon körülmény, hogy 1884. év május havában a megyeháznál elfoglalva tartott 2 szobát, melybe a régiségtár elhelyezve volt, ugy 1 folyosó szobát, melyben vegyes tárgyai elhelyeztetek -- a főispáni székben történt változás folytán el kellett hagynia s a régiségtár jelenleg a helybeli megyés Püspök ur kegyességéből a papnövelde két kisebb szobájában van elhelyezve. De remélhető, hogy nemeskeblü tulománybarátok áldozatkészsége folytán a régiségtár ujra rendes helyiséget nyer s a megtekinteni óhajtóknek megnyitható lesz.

Régiségtárunk helyiségváltozása s azon körülmény, hogy az a közönség előtt meg nem nyitható jelenlegi rendezetlen volta miatt, bénítólag hat egyletünk egész beléletére és működésére, minthogy jelenleg az egylet egész igyekvése oda irányul, hogy nagybecsü és értékü régiségtára biztos és rendezett helyzetben legyen s a közönség által hozzáférhetővé tétessék. Azt hisszük, azonban hogy valamint eddig, az egylet törekvéseit előkelő buzgó férfiak támogatása mellett siker koronázta, e siker jövőre sem fog elmaradni.

Az imént előadottakban röviden összefoglalva ecseteltük egyletünk alakulási küzdelmeit, ugy belélete változatos mozzanatait, multja rövid s mégis küzdelmekben gazdag, de szép eredményü volt — remélhető, hogy a jelenleg felmerült nehézségeket is leküzdjük s kitüzött nemes irányu feladatainknak s céljainknak eleget teszünk. Adja Isten, hogy ugy legyen!

A FEJÉRMEGYEI ÉS SZÉKESFEJÉRVÁR VÁROSI RÉGISÉGTÁR ISMERTETÉSE.

A régiségtár alakítása s szervezése iránt való mozgalom egyideűleg keletkezett az egylet eszméjével s azzal szoros összefüggésben halad a fejlődés és létesülés minden fokozatában. Mihelyt a tevékenység megindult az egylet létrehozatala iránt, azonnal adakozások történtek a régiségtárra is s több beces régiség gyűlt össze még az egylet tényleges megalakulása előtt. Az 1873. évi október 27-én tartott első közgyűlésen már 1205 drb. érem és 48 drb. különféle tárgy ajándékozását jelenté be Fekete János. Később midőn Fekete János halálával a gyűjtemény átvétetett a hivatalos jelentés szerint volt 3138 drb. érem s 145 drb. különféle tárgy; 1880-ban volt a könyvekkel együtt 1137 drb. különféle tárgy s 6124 drb. érem. A régiségtár tárgyai azóta nagymérvben szaporodtak s mondhatjuk, hogy a különféle tárgyak száma megkettőzve lett, az érmek pedig megközelitik a 10,000 darabot.

A régiségtár tárgyai kezdetben Fekete János felügyelete alatt rendezetlen állapotban a megyei levéltárban voltak elhelyezve, később midőn 1877. évben Fekete János meghalt a tárgyak küldöttségileg átvétetvén az akkori megyei főispán Szogyény-M. László ur ő Excellentiája jóindulata s engedélyéből a megyeház egyik folyosóra nyíló főispáni szobájába helyeztetek el s Hattyuffy Dezső őrizetére bizattak, később 1879. év nyarán a nemeskeblű tudománybarát saját szállásából két szép világos szobát bocsátott a régiségtár czéljaira s akkor

ezen két szobában lett berendezve a régiségtár s ezen időtől fogva a közönség előtt is megnyitvatott s azáltal látogatva is lett, mit az 1881. év őszén a látogatók neve bejegyzésére nyitott emlékkönyv is igazol, melyből kitűnik, hogy nemcsak egyesek, városunkba jövő vidékiek, de küldöttségek, testületek s tanintézetek is megtekintették. — 1884. évi május hó végétől fogva a mint fentebb említettük — a helybeli papnövelde emeleti két szobájába helyeztetett el, de a helyszűke miatt nem egészen rendezett állapotban s így a közönség előtt ezuttal meg sem nyitható. — Remélhető azonban, hogy nemeskeblű tudománybarátok közreműködése mellett alkalmas helyiségben elhelyezve, ismét a tudománykedvelő közönség rendelkezésére bocsátható.

Mielőtt a régiségtár tárgyait ismertetnők, szükségesnek tartjuk megemlékezni a tárgyak befogadására s elhelyezésére szolgáló szekrényekről és állványokról ugy asztalokról. Az érmek elhelyezésére az egylet által még 1878-ban két üvegszekrény készítettett. A többi szekrények nagyrészt a székesfejérvári országos kiállítás alkalmával kaptuk ajándékképpen és pedig a nemzeti muzeum rendelkezésünkre bocsátott 5 nagyobb üvegszekrényt és egy nagy üvegtárlót; Kempelen Imre egy igen csinos kiállítású üvegállványt, gróf Nádasdy Ferencz 3 drb. éremszekrényt, gróf Zichy Béla két kisebb üvegszekrényt ajándékoztak; továbbá Tuszka Mór üvegkereskedő egy üvegtárlót; Füzy és Krammer helybeli iparosok egy állványos nagyobb üvegtárlót adományoztak. Gróf Zichy Nep. János a nagyloóki régiségek elhelyezésére igen díszes kiállítású nagyobb üvegszekrényt készítettett s bocsátott az egylet rendelkezésére, Pauer János püspök hasonlólag az általa ajándékozott érmeket az éremszekrényekkel együtt adományozta. Az érmek elzárására pedig Orsonits Antalné egy régi fiókos szekrényt adott. Végül özv. Kostyelikné halála után egy szép kiállítású régi nagy szekrényt adtak át az örökösök a régiségtárnak, mely azonban csak könyvek elhelyezésére használható. Az éremszekrények elhelyezésére szükséges asztalokat az egylet saját költségén készíttette.

A régiségtár tehát szekrényei nagyrészt derék adományozók ajándékából nyerte s így e tekintetben is hálával tartozik az adakozó közönségnek.

A régiségtár gyűjteményében felölelve van ép ugy a történelem előtti, valamint a római kor, nemkülönb a népvándorlás, középkor, ugy hazánk történelmének majd minden korszaka. Régiségtárunk gyűjteményét röviden a következőkben ismertetjük:

A történelem előtti időszakból képviselve van a kőkor, habár ez még sok tekintben szerény terjedelmű. Vannak kővésők, nyilmaradványok, kőkalapácsok s balták, melyek közt kiválik egy Csabdin talált s Juhász Mór által ajándékozott kőbalta. — De csinos példányok Szögyény Róza Kovács Lajosné kőbaltái. Néhány őrlőkö és agyagsúlyok is figyelemreméltó.

A rézkorból egy rézlándzsa-csucsot mutathatunk fel Ludaics ajándéka. **Bronz** tárgy azonban számos van, tokos szekerczék nagyszámmal, vésők, sarlók, buzogányok, karddarabok, kéz-, láb- és nyakperczek, tűk s egyéb nagyszámu vegyes tárgyak, függők, gyűrütöredékek; kiváló becsű a bronzkorból egy Ercsiben lelt teljesen ép öntőminta, melyet Vlasics Nándor ajándékozott. A bronzkor tehát számos becses és figyelemreméltó tárgygyal van képviselve. A bronztárgyak egy részét gróf Zichy Jenő, Kuliffay Adolf és Vlasics Nándornak köszönjük.

A római kor emlékei régiségtárunk egyik kiváló becsű részét képezik. Nagyon érdekesek az üvegedények, egy Aquincumból való teljesen ép üvegpalaczk feltűnő szép, ugy a Csákváron talált üvegpohár s a Bobán Vas megyében talált kisebb üvegedények, festéktartók. Az agyagedények közül kiválik egy Pompejiben talált igen csinos festett bögre Dr. Varga Zsigmond főorvos ajándéka. Továbbá feltűnő egy borosbögére vagy pohár, mely barnára festve, rajta graphikai jelek vannak s graphikai betűkkel e körírás „VINVM” ez aquincumi lelet Dr. König Mór ajándéka. A nagyszámu részint ép, részint kissé rongált kisebb-nagyobb edények közt kiemelendő azon mázos korsó, mely Csákváron találtatott s Lukács Gyula ottani gyógyszerész ajándéka. Kisebb csészék is vannak. Mécses több példánnyal képviseltetik, az egyik öt nyilással van ellátva, némelyik alján felirat és pedig egyiken STROBILI másikon FELICIO. Van egy egészen ép példány bronz mécses is, Markusovszky József adománya. A számtalan különféle alaku és színű edények közt feltűnik ráhába foglalt római falmaradvány a battai római

hypocaustum romjaiból. Fibulák, bronzból a legváltozatosabb alakban — nagyszámmal vannak, több közülök érdekes és becses példány, ezek nagyrészt Kaipler János jelenleg boglári plebános gyűjtötte Adonyban. Vannak ezüst és bronz gyűrűk, ugy bronz és vaskulcsok, paizs-dudor, nyil- és lándzsa-hegyek. Feliratos tégladarabok, néhány terra sigillata és feliratos sirkőmaradvány, ugy nagyszámu melegvezető csőtéglák, kisebb-nagyobb padozat-téglák felirattal; diszítéssel vagy ezek nélkül — nagyszámban vannak. Modrovich Ignác ajándékából van egy római szobor fő, ugy egy Bachus tiszteletére emelt kisebb oltárkö felirattal. Ezekon kívül előjönnek e gyűjteményben márvány ugy bronz szobormaradványok, kisebb bronz szobrok, ezek leginkább Markusovszky J. gyűjteményéből. Egyáltalán római régiségeink igen becsesek s figyelemreméltók.

A népvándorlási korból megemlitendő azon gyöngysor-fűzér, melyet Lipp Vilmos a keszthelyi dobogói leletből adományozott, ugy számos csinos kiállításu fibula és ezekkel talált vas nyilhegy, kard s egyéb tárgy.

Agyag- s cserépedények nagy számmal vannak, mintegy száz példány, a két akós nagyságutól fogva egész a lehető legkisebb hüvelyknyi nagyságuig, a primitiv őskori alakok ép ugy képviselvék, mint a csinosabb diszített példányok. Felemlitjük a két ansa lunata-féle kisebb és nagyobb bögrét. Az edények alakjukat tekintve bögrék, korsók, nagyobb élelmiszer-tartók, mécsesek, köcsőgalakok, poháralakok, csészék, tálak, rendes hamvedrek, színük szürkés, barnás, fekete, vereses stb. Az agyagedények a tököli, szent-mihályi, pátkai, ercsii, adonyi, érdi, fejevári leletekből s Pestmegye több vidékéről valók, nagyrészőket Vlasics Nándor, Kuliffay Adolf, Ludaics Miksa, Kereskényi Gyula és Koncsek János adományozták.

Fegyverek még csekélyebb számmal vannak s a példányok is kevésbé nevezetesek, bár néhány igen csinos. Vannak kardok különféle korszakból, régi puskák, pisztolyok, nyil- és lándzsa-hegyek, egész nyilak (Lipótvárból a török idejéből) vasbuzogányok egyik fejevári lelet, másik aranyozós nyomaival Polgárdi lelet s Neuman Sándor ajándéka; — van tör, kisebb-nagyobb ágyugolyó, egy a lissai csatában kilőtt ágyugolyóból készült emlék — Dr. Vajtai ajándéka; ugy a mult századból

csinos löportartó Dr. Flatt Gaszton ajándéka. Lovasság ellen használt vassolymok, nemkülönben sisak a XVI. századból, mellvért stb.

Kulcsok különféle példánya mutatható fel, vasból, több már rozsdá által megviselt állapotban, — nagyobb és sajátos szerkezetű várlakat gróf Zichy Jenő ajándéka s egyik Rákóczyak által birt váron volt használatban. Mozsár a XVI-ik századból gr. Zichy Jenő ajándéka, egy különös alaku vas gyertyatartó csákvári lelet — szép példányok, úgy egy gyertyatartó tűzkő készlettel, mind csinos tárgyak.

Sarkantyú majd minden korszakból képviselve van, látható egyszerű gombos és csucos végű, kisebbek, nagyobbak hosszú nyakkal és taréjjal, legváltozatosabb alakok, — melyek változatoságát nem csodálhatjuk, mert a megye a különböző korszakokban sok véres küzdelemnek volt színhelye.

Czéhkorsókból különösen szép példányokkal bír a régiség-tár, több nagy példány a XVII. század végéről s a XVIII. elejéről, rendszeren zöld mázzal, egy azonban fehér s egyéb különböző színezésekkel, úgy egy nagyobb czinkorsó, majdnem mindegyiken felirat, német, magyar s egyen tót; a szép czéhkorsókon kívül vannak kisebb czéhedények, czéhkelyhek. Vannak egyéb edények csinos porcellán és czinkorsók, ugylátszik egyházi használatra készítve, továbbá kisebb edények, úgy üvegpalczkok, ez utóbb említettek a XVII. illetve XVIII. századból, ugyan e századból egy cserép csutora.

Néhány amulette képviseli Egyiptom hajdani multját, mely a gula sirokból való.

Gyűrűk szép számmal vannak, aranyozott ezüst, ezüst, sárga réz, bronz. Köztük egy török a XVII-ik századból; egy igen díszes kiállítású a XV. századból Neuman Lipót arany-míves ajándéka, — körirattal, mely szerint tulajdonosa Benedek a sz.-fejérvári szent Jakab egyház lelkésze volt. E szent Jakab egyház a jelenlegi püspöki templom helyén állt. Gyűrűk közt van czimeres, van liliomos, másokon különféle alakok láthatók.

Egy pár ezüst karperecz velencei lelet — Meszlenyi család ajándéka — állítólag a honfoglaló magyarok idejéből való.

Érdekesek a burnótszelenczék és pedig egy porcellán igen szép festett alakokkal, több szelencze nemesebb kövekből; —

egy ezüst óra burnot szelenczével a XVIII. század elejéről, Viczenty Pál ajándéka.

Pecsétnyomók ezüst, bronz s aczélból, nagyrészbzen czéhek ajándéka a XVII. század végéről s a XVIII. századból, igen csinos példányok vannak köztük, de nemcsak czéh, hanem községi pecsétnyomók is vannak az említett időből; ugy néhány 1848/49. évből.

Rézmetsetek vannak a mult századból, érdekes köztük Fejérvár látképe a mult század elejéről, ugy vannak szentképek és czimerek. A régiek mellett feltűnik **Mészöly Géza** hirneves festőnk egy rézkarcz, mely igazolja, hogy a mily hires festő Mészöly, oly jeles lett volna e téren is, a rézkarcz egészen a maga műve, mellette van lenyomata.

Bábsütő minták a mult század elejéről, régi szemüvegek; az 1849. évi pénzsajtó maradványa Szögyény-M. László ajándékából — becses tárgyai a régiségtárnak, valamint a nemzetöri csákó, ugy honvéd csákó jelvények is.

De értékes egy gömbölyü tábla feszülettel s nemes kövekkel kirakva, ez ugy egy köbe vésett czimeres német felírás a XVI. századból gróf Zichy Jenő ajándékai; egy régi tryptichon, mely sárga rézbe vésvé zománczozva, egyházi jeleneteket foglal magában, becses tárgy és Kereskényi Gyula adománya.

A czéhekre vonatkozó gyűjteményt egy czéh láda egészíti ki.

Pénzjegyek, bankók nagyszámmal vannak, különösen az 1848/49-iki szabadságharczából majd mindenféle összegről s a szabadságharcz minden szakából; ugy régi osztrák bankók, assignaták a nagy francia forradalomból, Kossuth Lajos által Amerikában készítettett dollár, az amerikai déli államok bankjegyei az amerikai hadjárat idejéből. A régibb kéziratok közt XIV. és XV. századból missale lapok, díszes inicialekkel, Rákóczy egy éraekes oklevele, Kossuth által 1849-ben kiadott okmány, Sajnovics részére a koppenhágai akademia által kiadott oklevél herczeg Odeschalchy Arthur ajándéka, Csokonai eredeti levele, nemes levél a mult századból, czéh okmányok. A XVI. század elejéről biblia érdekes jegyzetekkel gróf Lázár családé volt, Dr. König Mór ajándéka. Napoleon felhivása a magyarokhoz, Deák erekiye, egy régi nyomtatott könyv 1521-ből s más magyar könyvek mind érdekes tárgyai régiségtárunknak.

A szorosán vett régészeti tárgyakon kívül képviselve van az őslénytan is az ercsii murvabányából kiásott csontokkal s egy igen szép ős elefánt (mammoth?) foggal.

A nem szorosán vett régészeti dolgok mellett van egy érdekes terítő, üvegszálakból fonva, Pauer János püspök ur ajándéka; ugy ott vannak az aicsuthi kápolna festményeiről és berendezéséről készített díszmű lapjai Bóné Géza adományából és Pulszky Károly házi szövő-ipar táblái; végül gypsz oszlopfők a budai Mátyás templomból.

A régiségtár tárgyai közt gyűjteményesen összeállítva vannak **gróf Zichy Nep. János** által ajándékozott nagyloóki bronzkori és barbarkori sirleletek tárgyai, az e célra készített díszes üvegszekrényben. Összegyűjtve jönnek itt elő kisebb-nagyobb agyagedények, nagy urnák, korsók, tálak, csészék, bronztük, az urnák némelyikében égett emberi csontok; nemkülönben a barbar sir három római eredetű bronz edénye, ugy a nevezetesebb tárgyak fényképei. E gyűjtemény egyik feltünőbb része a régiségtárnak.

Gersei Gersits Ferencz portugalliai királyi kamarás ajándéka, ki a messze távolból emlékezett meg hazájáról, különösen szülőföldéről városunkról — maga nemében szintén egyik disze a gyűjteménynek. Ez 15 értékes darabból áll, van köztük marokkói selyem és arany szövet, arannyal himzett bársony vánkös, arannyal himzett 2 drb. papucs, Calcuttaból doboz, Goaból arannyal himzett selyem és egy filigrantók, chinai lak szivartartó és findsa, a siámi király levele a portugál királyhoz, 3 drb. ezüst és porcellán siámi pénz, V. Pedro portugalliai király házassági ezüst érme, régi — igen érdekes pergamen manuscript miniatürökkel, 1566-ban Lisabonban nyomtatott könyv, elefant csonttal bélelt s díszített tálcza, afrikai elefant fogból kidolgozott régi néger mű. — Mind érdekes s nagyrészben ritka tárgyak.

Legujabban érkezett meg **Markusovszky József** becses adománya, mely nagyszámu főleg római tárgyakból áll, vannak köztük szép mécsesek bronzból s égetett agyagból, korsók, bronz tárgyak, kisebb szobrocskák, márvány szobor-részletek stb.

Végül megemlítjük **Kuliffay Adolf** ur azon adományát,

mely keretben foglalva a dunamelléki ős, barbar és római agyag edények díszítéseit foglalja magában.

Az előadottak után áttérünk az **érem** gyűjtemény ismeretetésére, ez mint már jeleztük, közel tizezer darabból áll.

Mindenekelőtt annak díszéről **Pauer János ur** adományáról szólunk, mely négy üvegszekrényben van elhelyezve s összesen 1210 drbból áll, van közte 63 arany, 941 ezüst, 123 réz, 57 bronz, 26 vegyes fém. Az I. szekrényben vannak a magyarországi érmek, Árpádkori 52 drb., vegyesházbeli 92 drb., Habsburg korszaki 341 drb. összesen 485 drb. — A II. szekrényben van erdélyi érem 22, emlékérem 134, pápák érmei 14 drb., érsekek érmei 19 drb., püspökök érmei 14 drb., összesen 203 drb. III-ik és IV-ik szekrényben külföldi érmek vannak elhelyezve és pedig Amerikából: Bolivia, Brasilia, Buenos Ayres, Chili, Egyesült Államok, Mexico, Peru Lima érmei; továbbá az európai államok érmei és pedig Angol- és Bajorország, Baden, Brandenburg, Braunschweig, Belgium, Bonn, Brema, Brunswick, Csehország, Dalmátia, Dánia, Etruria, Franciaország, Frankfurt város, Genua, Görögország, Görz, Gülich, Hamburg Hannover, Hessen, Lengyelország, Lucca, Lübeck, Mansfeld, Mecklenburg, Montferrat, Nassau, Németalföld, Olaszország, Oroszország, Pápai államok, Poroszország, Portugallia, Ragusa, Rigsmund, Római köztársaság, Románia, Rostock, Schwartzburg, Schveicz, Sigmaringen, Spanyolország, Svédország, Styria, Szardínia, Szászország, Szász Coburg, Szász Meiningen, Szerbia, Szicília, Szilézia, Törökország, Tyrol, Ulm, Velence, Westphalia, Württemberg és Zeland érmei. — A III-ik és IV-ik szekrényben van 522 érem.

A gyűjtemény fényét képező ezen érmeken kívül a régiség-tár még rendkívül sok és érdekes éremmel rendelkezik, melyek közt van arany, ezüst s nagymennyiségű réz és bronz ugy vegyes fém.

Ezek közt különösen kitűnik a csinosan berendezett római gyűjtemény, mely egy szekrényben van elrendezve, a római uralom majd minden főbb korszaka képviselve van, látható köztük római ass, ugy számos családi érem, nemkülönben a császárság idejéből majd minden császár érme megvan Augustustól egész Gratianusig s ezen gyűjteménynél kiválólag az érdekes, hogy nagyrésze megyei s városi lelet, vannak köztük igen

szép s ritka példányok, egy részök ezüst, de nagyrész bronz és réz.

Régibb görög-pénzek is vannak, nemkülönben celta pénzek; úgy számtalan meghatározatlan, e pénzek nagyrésze még nem lett rendezve, de mondhatjuk hogy köztük számtalan becses példány található.

Emlékérmeink gyűjteményét **Dr. König Mór** egészítette ki, midőn több százra menő nagyon érdekes és értékes gyűjteményét a régiségtárnak átengedte, ezen gyűjtemény, mely számos ritka s keresett példányt tartalmaz külön szekrényben van elhelyezve.

Az éremgyűjtemény folyton gyarapodik, mert a régészet buzgó barátai majdnem naponkint küldik, a nem egyszer igen becses ajándékaikat, hogy régiségtárunk valóban szép és értékes gyűjteményét mindinkább kiegészítsék és növeljék.

A könyvtár mintegy 300 drb. könyvből áll, mely szintén adományok útján jött össze, a legkiválóbb műveket id. Szögyény-Marich László, Bóné Géza és Schvarcz Gyula adományozták.

Midőn a régiségtár ismertetését röviden körvonalozva bemutatjuk, szükségesnek tartjuk azon nemeslelkű adakozók és tudománybarátok névsorát bemutatni, kik adományaikkal elősegítették azt, hogy az egyeslet régiségtára ily szép gyűjteményt mutathat fel. Az egyeslet alakulásától fogva mai napig a régiségtárt adományaikkal gyarapították:

Szögyény-Marich Lászlóné, id. Szögyény-Marich László, Trefort Ágost, Dr. Pauer János, Dr. König Mór, gróf Zichy Nep. János, gróf Zichy Jenő, gróf Zichy Béla, gróf Nádasdy Ferencz, herczeg Odeschalchy Arthur, Gersits Ferencz, báró Miske Imre, Bóné Géza, Dr. Czobor Béla, Károly János, Venosz Imre, Dr. Lipp Vilmos, Kaifler János, Schier Ferencz, Markusovszky József, Kereskényi Gyula, Nagy Ignác, Kempelen Imre, Dr. Henszlmann Imre, Lits Gyula, Vlasics Nándor, Kuliffay Adolf, Deutsch Ignác, Szögyény-M. Géza, Kovács-Szögyény Róza, Dr. Flatt Gaszton, Gánóczy Flóris, Schvarcz Gyula, Mészöly Géza, Sárközy Kálmán, Mészöly Farkas, Németh Imre, Grossinger István, Modrovich Ignác, Dr. Hattyuffy Dezső, Balogh Ferencz, Boross Mihály, Barkács Gusztáv, Cserna Vincze, Csapó Dániel, Csitári Kálmán, Dr. Kemény Kálmán, Koncsek János, Sándorfi

Ignác, Oberrecht János, Fekete János, Brandt Ferencz, Fekete Zoltán, Dr. Fanta Adolf, Karlovits János, Lauturner Ignác, Egger, Krausz J. bankár, Dr. Bartalos Béla, Dr. Ott Ádám, Mosonyi Antal, Neuman Lipót, Móricz Sándor, Rosznagl Antal, Tatay Imre, Pálffy Károly, Dr. Scheiber S. H., Kerbolt Elek, Madár Mátyás, Pencz Román, Persa Győző, Markus Ferencz, Tóth Dezső, Számmer Kálmán, Salamon Károly, Bartusek Antal, Kovács Mihály, Szeidl Mihály, Horvát István, Naszka Ferencz, Juhász Mór, Tóth Antal, Mocsonoky József, Tóth István, Torma Béla, Schober Gyula, Rainiss Mátyás, Békefi Sándor, Scheiber Mór, Podhorszky Nápoly, Podhorszky Vendel, Wetzel János, Klökner Péter, Kovács Károly, Mandl Dániel, Galler József, Freund Vilmos, Szuk Lipót, Doby Antal, Szász Károly, Kiss László, Horváth József (tobak), Korniss Antal, Láng Sándor, Leszkovits Pál, Lovászy Sándor, Molnár Mihály, Pénzes Ferencz, Boda Imre, Forster József, Ritter István, Szluha Miklós, Mattyók László, Vasadi Balogh Lajos, Boross Ignác, Hollner J. Rozgonyi György, Havranek Antal, Fügli Dénes, Báró Jenő, Scheffer Ferencz, Koczbek Nándor, Budai, Grau Józsefné, Krausz Herman, Szekerák Vincze, Resch Károly, Kovács Pál, Námessy Ferencz, Dr. Éder József, Lethenyei Béla, Lakos Ignác, Krammer Antal, Kun Kristóf, Pásztori Sándor, Bittera Géza, Kégl István, Patay János, Neuman Sándor, Detrich László, Mencer Lajos, Sági József, Heyder Keresztély, Meszlenyi Mórné, Pete Ferencz, Töltényi Antal, Hübner Nándor, Oberrecht Mátyás, Jandrók István, Dieterich Szilárd, Ujváry János, Kövér Ferencz, Réh örökösök, Fischer Ferencz, Bokodi János, Endl József, Palkovich János, Farkas Gyula, Scherer Camillo, Mészöly Antal, Huszár, Vurs György, Mészöly Mihály, Tóth Aladár, Dr. Varga Zsigmond, Zalay Alajos, Strausz Zsigmond, Adamecz Károly, Gáspár János, Mezei János, Forster György, Ladányi Károly, Wittmayer Mihály, Reitlinger Adolf, Ehrlich Adolf, Horváth Imre, Balogh Edéné, Liczner Rezső, Daraba József, Gremesperger Alajos, Paulovics Alajos, Borbély József, Zuber Kálmán, Varga Ferencz, Heiszler Győző, Weisz Ödön, Gábris János, Rosenbach József, Szikszay József, Schulez Sándor, Kazay Gyula, Hunyady Mihály, Lőrincze Elek, Derecskey Lajos, Borsiczky László, Matusz Gábor, Deutsch Lipót, Bögözy Mihály, Láng László, Mészöly

Zoltán, Gerber Lipót, Kovács Sándor, Herendi Vilmos, Clama Alajos, Keller Antal, Reiter Sándor, Moncz Gyula, Stephanics Antalné, Fischer Sámuel, Nagy Pál, Ullmer Ferencz, Orsonics Antalné, Markus Simon, Sárközy Kázmér, Worsikowszky örnagy, Kenessey Fülöp, Zákics Miklós, Lerf József, Deák István, Görcki Ottó, Kánicz Henrik, Kazay István, Bóna József, Knazoviczky István, Nagy Zsigmond, Felner Károly, Knöbl, Végh Ferencz, Rudnyánszky Ferencz, Koppendorfer János, Majláth János, Pék István, Mächtler István, Sávoly János, Keresztes Ignác, Kreuziger Lőrincz, Balogh Pál, Mattern János, Kostyelik örökösök, Kreuzer Nándor, Halász Lajos, Zuber Gyula, Szöllösy Endre, Pribék Mihály, Schramek István, Soós Károly, Sörös Jenő, Szilber József, Világi Sándor, Bédi József, Lukács Gyula, Schvaiger Miklós, Grünfeld Rudolf, Thaly József, Pettenkoffer Sándor, Schön József, Halbweisz Mátyás, Baján Vincze, Steiner Ferencz, Szepelt Ignác, Sigray Sándor, Virág György, Sterk Béla, Kobor Mihály, Lits Gusztáv, Stampfl Vilmos, Keresztes Károly, Fekete Gyula, Kovács Géza, Hagenauer Jozefa, Tóth Sándor, Körösi Mihály, Varasdi Lajos, Holly Antal, Nedeczky Ferencz, Czettner Sebök, Mirkva János, Poór Gusztáv, Földvály Károly, Hirschfeld Adolf, Jankó József, Körömi Árpád, Viczenti Pál, Dr. Vajtai Mór, Habeceder Simon, Magda Elek, Dulánszky Nándor, Huber Mihály, Szüts Adolf, Salamon Zoltán, Hadzsigh Mihály, Vertheim Salamon, Tóth János, Roxer Károly, Neproszel János, Hoffer József, Vörös János, Cseh Alajos, Dénis Béla, Szemmelweisz Rudolf, Szilágyi Ilka, Horváth Béla, Schnetzer János, Csapó Ödön, Plank Ferencz, Pick Jenő, Freund Mór, Bach Tamás, Mondschein Vilmos.

A régészeti egylet úgy régiségtár imént említett barátai s pártfogói, kik adományaikkal a régiségtár gyarapításához járultak, fogadják az egylet őszinte és hálás köszönetét.

A TÖRTÉNELMI S RÉGÉSZETI EGYLET

PÉNZTÁRI JELENTÉSE.

Az egylet pénztárának állapota nem mondható kedvezőnek, mert a tagdíjak lehető lassan és gyéren folynak be, sőt az utóbbi időkben alig történnek befizetések. A választmányi üléseken többször eszmecsere tárgyát képezte már ezen sajnós helyzet s a legutóbb tartott választmányi ülésen kimondatott, hogy az egylet egészen ujja szervezése iránt intézkedések tétetnek főleg azért, hogy biztosan tudva legyen mennyi azon tagok száma, kiktől befolyó tagdíjakra számítani lehet.

A pénztárban van jelenleg 850 frt. alapítványi összeg és 214 frt. 17 kr., mely részint az alapítvány kamataiból áll, részint pedig a korábban befizetett tagdíjakból folyt be. Az összes pénztári készlet volt tehát f. évi június elején 1064 frt. 17 kr. A pénz a helybeli takarékpénztárakban elhelyezve gyümölcsözőleg kezeltetik.

A pénztár évenként a választmány küldöttei által megvizsgáltatott s mindenkor a pénztári állapot és kezelés pontosnak és rendesnek találtatott.

AZ EGYLETI TISZTIKAR,
TISZTELETBELI, ALAPITÓ ÉS RENDES TAGOK

NÉVSORA.

ELNÖK :	Id. Szögyény-Marich László, val. belső titkos tanácsos, kir. Főtárnokmester, Lipót-rend nagykeresztese, szent István-rend középkeresztese s az Aranygyapjas rend vitéze stb.
ALELNÖKÖK :	Dr. Kőnig Mór, apátkanonok. Havranek József, kir. tanácsos, városi polgármester.
TITKÁR S RÉGISÉGTÁR-ŐR :	Dr. Hattyuffy Dezső, árvaszéki ülnök.
JEGYZŐ :	Németh Imre, megyei aljegyző.
PÉNZTÁRNOK :	Diebálla György, gyógyszerész.
ÜGYÉSZ :	Nagy Ignác, ügyvéd.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK :

Alaghy Dezső, tanár	Székesfejérvár.
Bóné Géza, közig. bírósági ítélőbíró	Budapest.
Boross Mihály, nyug. járásbíró	Székesfejérvár.
Dr. Czobor Béla, egyetemi tanár	Budapest.
Gerlach Benjamin, gymn. igazgató	Székesfejérvár.

Horváth Imre, tb. ügyész	Székesfejérvár.
Károly János, kanonok	"
Kempelen Imre, földbirtokos	"
Kereskényi Gyula, esperes-pleb.	Érd.
Kuliffay Adolf, számtartó	Ercsi.
Ludaics Miksa, járásbíró	Ráczekeve.
Modrovich Ignác, levéltárnok	Székesfejérvár.
Nyirák Sándor, plebános	Ettyek.
Pauer János, püspök	Székesfejérvár.
Dr. Révy Ferencz, orvos	"
Rozgonyi György, kir. tanácsos	"
Szögyény-M. Géza, orsz. képviselő	"
Gróf Zichy Jenő, orsz. képviselő	Budapest.

TISZTELETBELI TAGOK :

József főherczeg Ö Fensége	Alcsuth.
Rónay Jácint vál. püspök s nagyprépost	Pozsony.
Dr. Ipolyi Arnold püspök	Beszterczebánya.
Dr. Fraknoi Vilmos kanonok	Budapest.
Dr. Pulszky Ferencz muzeum igazgató	"
Dr. Henszlmann Imre egyet. tanár	"
† Zombathfalvi Zombath Istv. nyug. ezredes	Ercsi.
Dr. Rómer Flóris Ferencz apátkanonok	Nagyvárad.
Dr. Hampel József muzeum-őr	Budapest.
Dr. Pauer János püspök	Székesfejérvár.
Gersei Gersits Ferencz kir. kamarás	Portugália.
Id. gróf Zichy Edmund	Bécs.
Szilágyi Sándor egyet. könyvtár-igazgató	Budapest.

ALAPÍTÓ TAGOK :

József főherczeg Ö Fensége	Alcsuth	100 frt.
Rónay Jácint	Pozsony	100 frt.
Dulánszky Nándor püspök	Pécs	50 frt.
Dr. König Mór	Székesfejérvár	50 frt.
Dr. Pauer János	"	50 frt.

† Rezutsek Antal apát	Zircz	50 frt.
† Báró Szina Simon	Ercsi	50 frt.
† Gróf Zichy Domokos	Szent-Iván	50 frt.
Székesfejérvár város	—	100 frt.
Gróf Zichy Jenő	Budapest	50 frt.
Id. Szögyény-Marich László	Székesfejérvár	50 frt.
Kempelen Imre	"	50 frt.
Gróf Zichy Nep. János	N.-Hantos	50 frt.
Gróf Nádasdy Ferencz	N.-Ladány	50 frt.

RENDES TAGOK :

Andretti Sándor † Soóskut.	25. Frischman Fer., Sz.-Fejérv.
Alaghy Dezső, Sz.-Fejérvár.	Dr. Fanta Adolf, "
Bélley Dániel, Mány.	Fekete Izidor, Sárosd.
Gr. Brunszvik Géza, Martonvásár.	Feld Antal, Polgárdi.
5. Boda Imre, Káloz.	Gerlach Benj., Sz.-Fejérv.
Barnafi Balázs, Ercsi.	30. Grosz Ignác, Ercsi.
Bóné Géza, Budapest.	Grossinger István, Moór.
Boross Mihály, Sz.-Fejérvár.	Dr. Hattyuffy Dezső,
Buder József, Moór.	Sz.-Fejérvár.
10. Bauer György, Adony.	Heiszler Győző, Lovasber.
Brandt Ferencz, Sz.-Mihály.	Havranek József, Sz.-Fehérv.
Balog Ferencz, Sz.-Fejérvár.	35. Haszlinger Sebesty., Káloz.
Böleczy Károly, Ercsi.	Horváth Imre, Sz.-Fejérvár.
Czeizel Venantius, Soóskut.	Hunyady Mih., N.-Ladány.
15. Dr. Czobor Béla, Budapest.	Dr. Hagelman Mihály,
Csitári Kálmán † Sz.-Fejérv.	N.-Hörcsök.
Diebálla György, Sz.-Fejérv.	Hellensteiner Károly,
Danitz Béla † Sz.-Fejérvár.	Sz.-Fejérvár.
Deutsch Ign., Sz.-Fejérvár.	40. Huszár Ágost, Sz.-Fejérvár.
20. Eszterházy László gr. Sárosd.	Jankó Dániel, Tordas.
Faludi Miksa, Sz.-Fejérvár.	Kuti Márton, Sz.-Fejérvár.
Fittler Béla, "	Kiss Károly, Mány.
Dr. Flatt Gaszton, "	Kégl György, Csala.
Fekete Pál, "	45. Krizsány János, Pázmánd.
	Kuliffay Adolf, Ercsi.

- Kereskényi Gyula, Érd.
 Karl György, Sz.-Fejérvár.
 Körmendy Sándor, Moór.
50. Kiss László, Pápa.
 Dr. Kemény Kálmán,
 R.-Almás.
 Korniss Antal, Baracs.
 Károly János, Sz.-Fejérvár.
 Köves János, Felső-Eörs.
55. Komáromy József, Ercsi.
 László Antal, Kajászó-Szt.-
 Péter.
 Lauchsz Lőrincz † Szaár.
 Latkó Gyula, Tordas.
 Lőrincz Károly, Sz.-Fejérvár.
60. Dr. Ligeti József, „
 Lits Gyula, Budapest.
 Lits Gusztáv † Érd.
 Ludaics Miksa, Ráczeke.
 Mányay Mihály, Sz.-Fejérv.
65. Markus Antal, „
 Molnár János, Sz.-Batthyán.
 Mészáros Amand, Zircz.
 Mentler Gyula, N.-Ladány.
 Modrovich Ign., Sz.-Fejérv.
70. Báró Miske Imre, † Mosony.
 Markusovszky József, Bpest.
 Markus Dávid, Sz.-Mihály.
 Nagy Zsigmond, Kajászó-
 Szent-Péter.
 Németh Imre, Sz.-Fejérvár.
75. Nagy Ignác, „
 Dr. Neumann Armin, Bpest.
 Nyirák Sándor, Ettyek.
 Pap Lajos, Csongrád.
 Patrovics Fer., P.-Zámor.
80. Dr. Pellet Ödön, Sz.-Fejérv.
 Patak Emanuel, Martonvásár.
- Pencz József, Moór.
 Pap Lajos, Csongrád.
 Rainiss Mátyás, Sz.-Fejérv.
85. Dr. Révy Ferencz, „
 Rozgonyi György, „
 Szöke Lajos, † Felcsuth.
 Sárközy Aurél, Sz.-Fejérv.
 Ifj. Szógyény-M. László,
 Bécs.
90. Szógyény-M. Géza, Bpest.
 Soós Ferencz, † Czece.
 Stiebert Lothár, Budapest.
 Szüts Péter, Sz.-Fejérvár.
 Say Rudolf, † „
95. Dr. Scheiber S. H., Székes-
 Fejérvár.
 Tatay Imre, Sz.-Fejérvár.
 Töltényi Antal, „
 Tóth Antal, „
 Tonay Pál, Láng.
100. Tassy Béla, Sz.-Fejérvár.
 Tauscher Dénes, Ercsi.
 Utassy Béla, Ercsi.
 Várady Dániel, Bicske.
 Vasadi Balogh Lajos, Gyűrő.
105. Vajda Ödön, Előszállás.
 Vértessy György, Moór.
 Vekerle Sándor, Moór.
 Vlasits Nándor, Bellatincz.
 Venosz Imre, † Sz.-Fejérvár.
110. Dr. Varga Zsigm., „
 Viczenty Pál, † „
 Valkovszky Miklós, „
 Vadkert József, „
 Wetzl János, „
115. Zuber József, Révkomárom.
 Zuber Antal, Budapest.

UTÓSZÓ.

A fejérmegyei és Székesfejérvár városi történelmi s régészeti egylet ezen kiadványa az egylet minden tagjának díjmentesen megküldetik, mint tag-illetmény, még azoknak is, kik időközben kilépésüket bejelentették, minthogy e könyvilletmény a multa is vonatkozván, őket jogosan megilleti. De egyuttal felkéretnek azok, kik tagdíjaikkal hátralékban vannak, miszerint hátralékaikat az egyleti pénztárnokhoz mielőbb beküldjék.

Az egyleti tagok az Évkönyvön kívül tagilletményképpen kapják **Kereskényi Gyula** „Érd s Batta községek történelmi vázlata“ czimü, ugy **Dr. Hattyuffy Dezső** „Moha község történelmi vázlata“ czimü művét, azok kik ezt még meg nem kapták, kéretnek, hogy a mennyiből óhajtják, ezen óhajukat a titkárral közöljék s részükre e művek díjmentesen elküldetnek.

Egyletünk ezen „Évkönyvvel“ számol be a t. közönségnek eddigi működéséről s az általa alakított régiségtár jelen állapotáról, jövőre a mennyiben a befolyó tagdíjak engedik, minden évben hasonlóan Évkönyvvel óhajt a nagy közönség elé lépni, miután pedig czélunk nemes s törekvésünk főleg az, hogy megyénk s városunk történelmi multját minél inkább felderítsük, felkérjük a tisztelt közönséget, hogy épugy egyletünk, valamint régiségtárunk ügyét továbbra is támogatásban részesítse. Céljainkat csakis együttes támogatással s közreműködéssel érhetjük el.

Tartalom.

Első rész: Értekezések.

	<i>Lap.</i>
1. Károly Jánostól: Fejérmegye elpusztult helységei	5.
2. Boross Mihálytól: Fejérmegye 1861-ben	33.
3. Dr. Hattyuffy Dezsőtől: A nagyloóki ásatások	75.
4. Dr. Szolay Józseftől: Fehérvár vidéke 1543-ban	96.
5. Károly Jánostól: Levelestár	101.
6. „ „ Fejérmegyei községekre vonatkozó regesták	113.

Második rész: Egyleti hivatalos közlemények.

	<i>Lap.</i>
1. Alapszabályok	119.
2. Az egyesület alakulása és jelenlegi állapota	125.
3. A régiségtár ismertetése	142.
4. A pénztári jelentés	153.
5. A tisztikar, tiszteletbeli, alapító s rendes tagok névsora .	154.
6. Utószó	158.

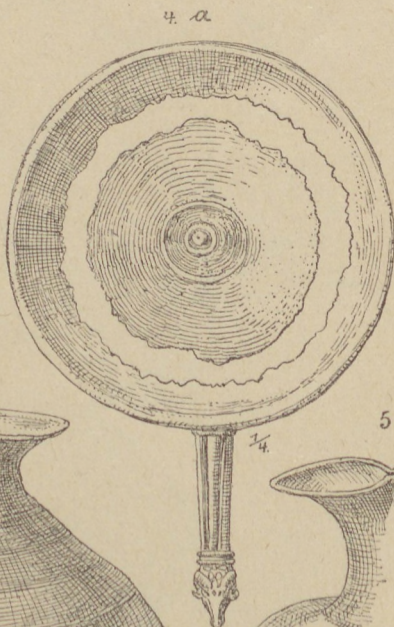
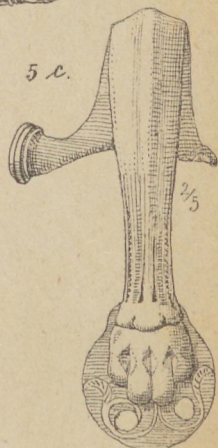
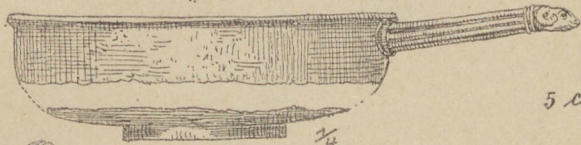
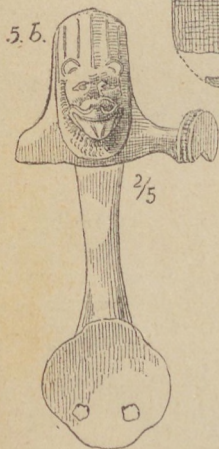
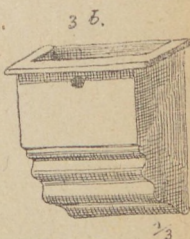
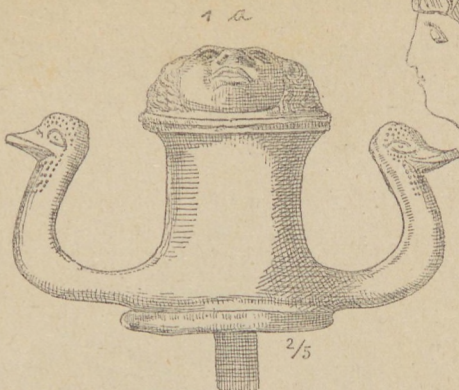
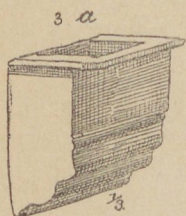

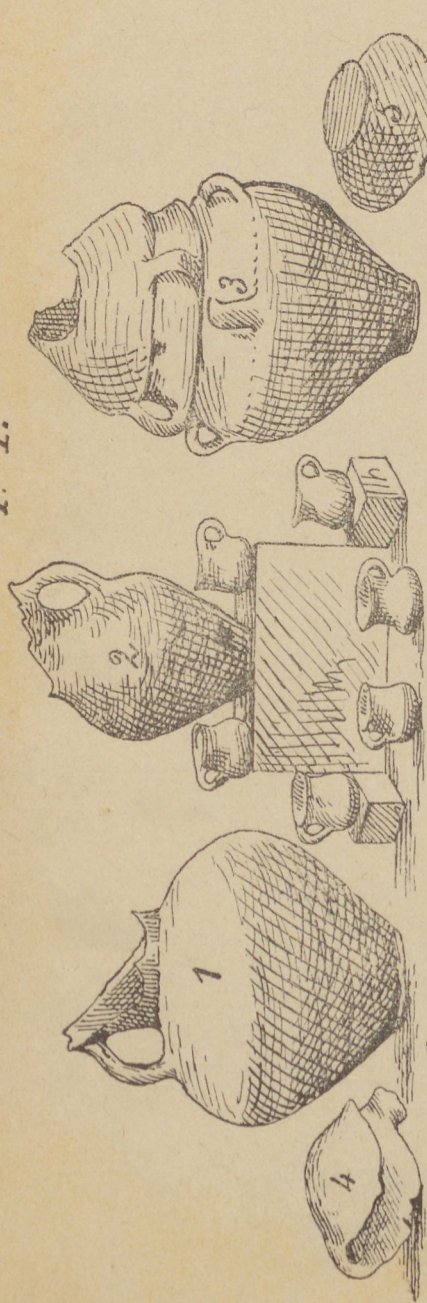

II. NAGY-LOÓKI LELET.

I. T.

II. T.

Hany-
vedrekben
talált
bronztü.

NAGY-LOÓKI BRONZKORI AGYAG-EDÉNYEK.

FEJÉR MEGYEI MÚZEUMOK
KÖNYVTÁRA

Leltári szám; 27.574

